

A-12399

Autorilt.

KÕPU MURDE HÄÄLIKUTELUGU

OSKAR LOORITS .

MIT EINEM REFERAT :

LAUTGESCHICHTE DES DIALEKTS VON KÕPU

TARTU 1939

A-12399-1

KÕPU MURDE HÄÄLIKUTELUGU

OSKAR LOORITS

MIT EINEM REFERAT:

LAUTGESCHICHTE DES DIALEKTS VON KÕPU

28740

TARTU 1939

2

Tartu Piikliku Ülikooli
Raamatukogu
63599

*Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XLV.*³

A-12399₁₁

04782

Saatesõna.

Käesolevaga pääseb trükki minu magistritöö, mille esitasin kevadel 1922 tollaegsele eesti keele professorile Jaan Jõgeverile esimese sellelaadilise tööna Tartu ülikoolis. Sobivate eeskujude puudusel pidin siis ise teerajajaks hakkama ja mingisuguse esitussüsteemi välja töötama, toetudes peamiselt prof. Lauri Kettunen'i häälikulugudele. Aastate jooksul on murdeuurimistöö Eestis rohkeid edusamme teinud, ja ka minu käsikirja on mitmel pool kasutatud. Et tsiteerimises mitte segadusi tekitada, olen trükinud nüüd käsikirja võimalikult väheste muudatustega, säilitades täielikult ms. ka algse paragrahvide-süsteemi. Eksikombel järgneb käsikirjas § 72-le kohe § 74 ja § 158-le § 160, milline komistus tsiteerimisühtluse pärast ka trükkis parandamata on jäetud (s. t. § 73-t ja § 159-t pole olemaski). Kõige rohkem muudatusi on võetud ette transkriptsioonis, mida omal ajal teadlikult lihtsustada püüdsin ja mida nüüd praegumaksvatele nõuetele kohandada tuli; selle töö sooritamise eest ütlen oma südamlikku tänu dr. Mikkel Toomsele.

Kuna olen sündinud ja kuni sügiseni 1917 üles kasvanud Kõpus, siis oli mul tegemist oma kodukoha murrakuga, mida juba ise küllaldaselt tundsin. Süstemaatselt kogusin materjali septembris 1920 ja juulis-augustis 1921, kuna kontrollreisi tegin veel jaanuaris 1922. Liikusin mitmel pool taludes tuttavate juures, eriti Uial, kõige rohkem aga töötasin vaestemajas, kus kogu valla külad esindatud olid. Parimateks keelejuhtideks osutusid: 1) Jaan Tisler, Uia (ametlikus keeles Oja) talu peremees, sündinud 1851 Koolil († 1930); 2) Anu Tisler (s. Rosenberg), Uia talu perenaine, s. 1869 Kutsikal; 3) Madli Teder (s. Saks), kauaaegne valla vaene, s. 1851 Väike-Kõpu Solul († 1938); 4) Mari Piiskop (s. Glück), s. 1860 Kutsikal, elanud lühemat aega ka Pärnumaal kõrtsmiku naisena, siis lesena Kõpu vaestemajja tulnud; 5) Ann Rössler (s. Karbus), valla vaene, kes hästi lugedagi ei osanud, s. 1855 Metsküla Saugal († 1933); 6) Johan Rinaldi, s. 1892 Kõpu mõisas, pärast Vabadussõja lõppu Viljandi linna asunud.

Aja kajastuseks lisan siia ka eessõna, mille koostasini töö valmimisel ja milles püüdsin põhjendada oma töö tolle aja kohta üsna uudset laadi:

Esitatava murdeuurimuse kokkuseadmisel on peetud silmas järgmisi põhimõtteid. — Tähtsamad eesti keele arenemise nähtused on juba enamvähem esitatud eesti ja läänemeresoome keelte üldistes häälikulugudes. Sellepärast on asjata seletada neid nähtusi põhjalikumalt igas üksikus murdeuurimuses uuesti, vaid aitaks juba teatud nähtuse konstateerimisest ja ta seletusele viitamisest. Üksik murdeuurimus eeldab juba iseenesest eesti keele üldise häälikuloo tundmist ja on sellele ainult üksikasju täiendavaks lisaks. Nõndasiis võiks tahaplaanile jätta ja ainult riivata üldnähtusi, kuna tähelepanu kogu raskus tuleks koondada just murrete vahele ja erinevustele, s. t. kohalikkude (resp. kohalikumate) häälikseaduste ja ülirohketee analoogiliste moodustuste esitamisele. Just analoogilised üldistused ja ühtlustused üksikuis rühmades eraldavad õige iseloomustavalt murdeid. See asetab murdeuurimuses häälikuloolise ülevaate kõrval ka grammatiliste kategooriate käsituse tähtsaks kohale. Ja kõige selle järeldeusena omandab murdeuurimus paratamatult ikka enam ja enam deskriptiivsema laadi.

Ülevaatlikkuse ja ühtluse saavutamiseks tuleks igas üksikus murdeuurimuses siiski valjult kinni pidada üldisest häälikuloolisest skeemist, tuleks läbi viia kindel süsteem ja järjekindlus. Aga just niisugune skeem on kahjuks alles veel kujunemata, mis annab end segavalt tunda ka igalpool esitatavas murdeuurimuses. Hästi läbikaalutud üldine murdeuurimuse skeem oleks hädapärast vaja välja töötada: see hõlbustaks tunduvalt üksikute uurijate tööd ja kergendaks samuti üksikute uurimuste kasutamist.

Lõpuks olgu tähendatud, et rohkesti on esitatud ka hilisemaid lainsõnu lihtsalt sellepärast, et konstateerida nende esinemist murdes ja mугanemist häälikseadusile ja analoogiaile vastavalt muu sõnavaraga.

O. L.

Tartu, 23. IV 1922.

Lühendid.

ablat(iiiv)	mdE = erza-mordva
gen(etiiiv)	nom(inatiiv)
illat(iiiv)	näit(eks)
infin(itiiv)	n. ö. = nii-õelda
is(ik)	p(unkt)
jj. = ja järgmised	part(itiiv)
jm. = ja mujal	pl(uural)
jt. = ja teised	sing(ular)
karj(ala)	sm. = soome
kirjak(eele)	transl(atiiv)
kn. = kohanimi	vdj. = vadja
lv. = liivi	vn. = vene
lvI = ida-liivi	vps. = vepsa
lvL = lääne-liivi	vrđ. = võrdle
md. = mordva	vt. = vaata

Kirjanduse lühendid.

FUF = Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde I (1901) —.

Kettunen, Kod. I = L. Kettunen, Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt. Helsinki, 1913 (Mémoires de la Société finno-ougrienne XXXIII).

Kettunen, Kod. II = L. Kettunen, Lautgeschichtliche Darstellung über den Vokalismus des Kodaferschen Dialekts mit Berücksichtigung anderer estnischen Mundarten. Helsinki, 1913 (Mémoires de la Société finno-ougrienne XXXIV).

Kettunen, VKÄH = L. Kettunen, Viron kielen äännehistorian pääpiirteet. Helsinki, 1917.

Setälä, ÄH = E. N. Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria. Helsinki, 1890—1.

S i s u.

	lk.
I Klusiilid	9
A. Sõnaalgulised (§ 1—5)	9
B. Üksikkluusiilid sõna sees ja nende astmevaheldus.	10
<i>k</i> (§ 6—15)	10
<i>t</i> (§ 16—27)	15
<i>p</i> (§ 28—35)	25
C. Geminaatklusiilid ja nende astmevaheldus (§ 36—39)	29
D. Sõnalõpulisel klusiilid (§ 40—41)	32
II Spirandid	33
<i>s</i> (§ 42—49)	33
<i>h</i> (§ 50—53)	38
III Nasaalid	40
<i>n</i> (§ 54—58)	40
<i>ŋ</i> (§ 59)	41
<i>m</i> (§ 60—68)	42
IV Liikvidad	43
<i>l</i> (§ 69—78)	43
<i>r</i> (§ 79—86)	44
V Poolvokaalid	46
<i>j</i> (§ 87—91)	46
<i>v</i> (§ 92—96)	47
VI Palatalisatsioon (§ 97—98)	51
VII Esimese silbi lühikesed vokaalid (§ 99—108)	53
VIII Pikad vokaalid (§ 109—117)	58
IX Diftongid	65
<i>i</i> -diftongid (§ 118—126)	65
<i>u</i> -diftongid (§ 127—130)	68
<i>ü</i> -diftongid (§ 131—133)	69
X Järgsilpide vokalism (§ 134—143)	71
XI Vokaalide kadumisi	77
Sisekadu (§ 144—160)	77
Lõppkadu (§ 161—165)	82
XII Vokaalide kontraktsoone	84
Samaste vokaalide ühend (§ 166)	84
Eri vokaalide ühend (§ 167—169)	84
Mitmuse partitiiv (§ 170—175)	86
Mitmuse genetiiv (§ 176)	89
Mitmuse moodustusest (§ 177)	89
XIII Lisa	91
Deklinatsioon (§ 178)	91
Nominaalsed sufiksids (§ 179)	92
Verbaalsed sufiksids (§ 180)	93
Konjugatsioon (§ 181)	93
Adverbid (§ 182)	94
Rõhk (§ 183)	95
Võõrsõnu (§ 184)	95
Lühenemisi (§ 185)	95
Referat: Lautgeschichte des Dialekts von Kõpu	97

I Klusiilid.

A. Sõnaalgulised.

1. Üldiselt sõnaalgulised klusiilid on säilinud algkujulistena :

k- ≡: *kaņcas*, *kaštik* (~ *saušt*), *keđu*, *kehvak*, *kolu*, *koψsul*,
kurat, *kuřnats*, *kisa*, *kiri*, *kile* (kn.), *kābi*, *kesine*, *künä*;

t- ≡: *takkud*, *teräv*, *tübil*;

p- ≡: *pagan*, *paras*, *purikkas*, *pesu*, *päräst*.

2. Vaheldusi:

t ~ *s-*: *tēvās* : *teivād*, *aga sīv* : *sīvā*, *suļc*, *soņgi*, *sügāv* (vrd. *toho·H* ~ *noho·H*);

t ~ *n-*: *tire*, *tirisab* ~ *harvem nire*, *nirisab* (vrd. *toho·H* ~ *noho·H*);

p ~ *m-*: *puťtukkas* ~ *sagedamini muťtukkas*.

3. Liitsõnused:

1) üldiselt klusiilid on säilinud:

k- ≡: *kařvakaķ*, *kiņnerkoņt*, *verikaņid*, *ūlikoņd*, *sillakohos*,
leņmakaņnu (kn.), *levākünä*, *kehelkoņd*, *tōnekuřc*, *kālkōgud*;

t- ≡: *teřvatōņ*, *taēvatī*, *meřsatuk*, *rařvatihane*, *jahutum*, *roř-*
sitaķkud;

p- ≡: *kiřsipāřsipū*, *nařipū*, *koļcispū*, *tāņapäēni*, *ādāpāēvis*,
kořsupelendik, *nahapařķja*, *toāpois*, *peōpesā*, *ruipeņķ*, *teřvapeļēttaja*,
ūvlepeņķ, *veburpūš*;

2) rõhutus asendis esineb helitu meedia, kusjuures liidetav sõna on harilikult kulunud: *pōhāva*, *eřmava*, *teřřiva*, *koļmava*, *neļava*,
laūva (vrd. *pāē*: *pāēvā*); *pūldid* (~ *pūl tīd*);

3) *k-*, *t-*, *p-* > *-ķk-*, *-ļt-*, *-ļp-* (~ *-ķ*, *-ļ*, *-p* sõna absoluutses lõpus), kui liidetav sõna on kuludes omandanud liitelise iseloomu: *ēnař*: *ēnařpu*, *sarař*: *sarařpu*, *vāļlāppole* (~ *vāļlāppōle*), *ūleppul* 'üleval pool'.

4. Lainsõnus esineb kah ainult teenuisklusil:

k-: *kaavel, kuṁ, kuṛk*;

t-: *tošin, tenšik, tässättine* (part. pl.);

p-: *paṭtarei, puvel, piñved, paḷ, paḷjas ~ paḷris (elu)*.

5. Mitme konsonandiga algavais sõnus

1) on säilinud ainult viimane konsonant:

kl- > *l-*: *lās, lõppi, lañet*;

kr- > *r-*: *rõnu, rui, ruida, rūš : rūsa*;

tr- > *r-*: *rād : raè, raater, reṅvab ~ reṅviv, reijär, reḗ*;

pl- > *l-*: *laṣ, liijats ~ leṅvoder*;

pr- > *r-*: *rašma, ragama, ragu, reili, rūñ, rūt, rušsak*;

ts- > *s-*: *sirusnik, seḗ*;

sk- > *k-*: *ärä tî kañdali, kûlmeister, küin*;

st- > *t-*: *telliḅ, timmima, tuḥvid, tuṁ, tuñd, tûl*;

sp- > *p-*: *pīrits*;

str- > *r-*: *reik, raḅv*.

2) Mõnikord on siiski sõna-alguliste konsonantide vahele tekkinud vokaal, pääasjalikult onomatopoeetiliselt sõnus: *parauḥti* 'prauhti'.

3) Teiselt poolt esineb isegi hilistekkinud sõna-alguline konsonantide ühend: *ksanäè* ~ < *kaš_sa näè* (eks on murdes võõras).

4) Kirjakeele mõjul hakkavad nooremad mitmeid konsonante sõna algul häälutama, asetades neid aga mõnikord ka sõnusse, mis algupäraselt algavad ühe konsonandiga: *raš-vā* kõrval ka *traš-tvā* (vn. раз-два), *laḷbe* ~ *klaḷbe* 'lehtla'.

B. Üksikkluusiilid sõna sees ja nende astmevaheldus.

k.

a. Silbialguline.

6. Vokaalide järel *-k-*: *-γ-

1) > *-c-* alglahetises teises silbis: *macus, tucev, jeci, lige, väcev*;

2) > *ø* algkinnises teises silbis¹⁾: *nüld, sârm, pèa* (sm. pian, lv. *pigā*, vps. *piga*), *äèštav*;

1) Paaril korral ka > *h*: *rahe, taha*.

3) > -kk- järgsilpides *h* kadumise korral sündinud kontraktsiooni mõjul, eriti illatiivides: *kokku* (< *kokohon*, vrd. ka *koõkku-mašse*), (*suga*:) *sukka*, *jekke*, *sekka*, *näkku*; üksikuis sõnus: *okka* (gen. sing. < *okahan*), mis põhjal sõna on siirdunud algupäraste geminaatide sarja (*riikka*: *rikkas* = *okka*: *okkas*), samuti *rükki*: *rükkis* (seevastu aga vrd. *äçli*: *äçlid*).

4) > -g-: $\emptyset$

a: *aga*: *â(-riÿ)*, *jagu*: *jaòD*, *jagada*: *jaottud* ~ *jaettud*, *lagu-nab*, *laottab*, *vagu*: *vaò*, *pagu*: *paò*, *ragu*: *raò*, *taguda*: *taòB*, *lagi*: *laè*;

ā: *sāg*: *saè*;

o: *kogu*: *kÿs*;

õ: *ÿg*: *ÿ*, *lÿg*: *lÿ*, *rÿg*: *rÿ* (~ *pillirÿg*);

u: *sugu*: *sÿ*, *sÿttumas*, *lugu*: *lÿ*, *pugu*: *pÿ*, *suga*: *sòàD*, *tugi*: *tòèD*;

e: *jeçi*: *jeè*, *neçi*: *neèga*;

ē: *lēg*: *leàD*

ä: *mägi*: *mäè*, *kägu*: *käò*, *nägu*: *näò*, *nägema*: *näèB*, *vägi*: *väè*;

ā: *māgi* (infin.): *mäèB*, *eì mäè*;

e: *tegema*: *tÿB*, *segamini*: *seàs*, *regi*: *rÿ* ~ *rÿÿ*;

i: *siga*: *sèà*, *iga*: *èà*, *lige*: *lèotta*, *ticu*: *tÿÿ*;

ī: *lÿg*;

ü: *pügada*: *pÿetse* (aga *pÿgan*).

5) -lg-: -lj-: *oigavad*: *oljatta*, *eige*: *eijendame*.

6) (-ik->) -èg-: -j- (> $\emptyset$): (*aika* >) *aèg*: *aja* > *sagedamini*
a_a > *â*, *âst*, *âl*, *poèg*: *poja*.

7) -ÿg-: -ÿv- ~ -ÿw- (~ -ÿ): *kaÿwel* ~ *kaÿvem*, *leÿg*: *leÿva*,
leÿgab: *leÿwaatta*, *teÿg*: *teÿ*.

8) Nõrga astme üldistusi süsteemsunduse mõjul: (*tÿn*, *tÿD*)
tÿB, *näèB*, *reò*: *reò*.

9) Tugeva astme üldistusi: *nagi*: *nagid*, *naga*: *nagad*, *jagada*:
jagan, *igi*: *igistab*, *igemed*: *ige*, *segada*: *segäB*, *rõga*: *rõgastab*,
soga: *sogad*, *pigi*: *pigiittab*, *pigistab*, *vaga*: *vagad*, *viga*: *vigad*
(~ *vèàD*), *sugida*: *sugiitti*, *tegi*: *tegin* (vrd. *tÿn*: *tÿB*), *nägi*: *nägid*.

10) *g* ~ *D* vaheldusi: *peijal*: *peidla*, *eẽde* ~ *eÿtte* (< *eÿjeitti*).

11) $-k- > -g-$ kaasrõhu järel alglahetises silbis, imperatiivi 2. ja 3. isikus: *juhtusta:ge*, *kañnañta:gu*. Süsteemsunduse mõjul on sama lõpp üldistunud igale poole, ka rõhutusse asendisse: *valaŕe*, *valagu*. (Imperatiivi näiteid vt. § 169²).

12) $*-\gamma- > \emptyset$, rõhutus asendis, eriti $-k$ noomeneis: (*meñte:*) *meñte*, (*kañte:*) *kañte*, (*pañse:*) *pañse*; samuti mujal üksikuis sõnus: *vaja*, *ainus*, *ŕata: ŕatale*.

13) Sarjasiirdumisi: rohkearvuliste *kkas-* ~ *k-*sõnade eeskulul ka *kadaŕkas* ~ *kadaŕk*, *araŕk* ~ *araŕkkas*, *jalaŕkkas* ~ *jalaŕk*, *piñlaŕk*: *piñlaŕkaŕk*, *paŕlaŕkkas*: *paŕlaŕka* (*pedakas* ~ *pedajas* ei esine, selle asemel on *māñd*).

7. Nasaalide järel:

1) $-ŕk-$ (: $*-\eta g-$?) $> -\eta g-$ tavalises kvantitatiivses vahelduses: *añg:* *añgu*: *añgu*, *iñg:* *iñged*, *iñgab*, *kañgas*: *kañga*, *liñg*, *leñgad*, *pañg*, *sañg*, *soñgermā*, *añgerjas*, *tiñgune*, *tiñg*, *tiñgma*.

2) Ainult harukorral esineb klusiili kadu, olenedes häälikümbrusest: (*soñgi:* *soñgib*, *aga*) *soñd* ~ harvem *soñgud* (vrd. § 15).

3) Kaugemal sõnas $-\eta g-$: *kuniŕgas*, *tõmiŕgas*.

8. Liikvidate järel $-lk-$: $*-l\gamma-$; $-rk-$: $*-r\gamma-$

1) $> -l\gamma-$: $-l-$, $-r\gamma-$: $-r-$ tagavokaalses asendis:

l: *jalŕg:* *jala*, *jalalised*, *selŕg:* *selud* (*kañga pāl*), *selŕg:* *sele* (*riñnal*), *alŕg:* *alu*: *algu*, *sulŕg:* *sule*, *elŕg:* *ele*, *veŕg:* *vele*, *peŕgab:* *peŕatta*.
r: *kuŕg:* *kured*: *kuŕge*, *tuŕg:* *turu*, *seŕg:* *sera*, *kaŕgab:* *karatta*.

2) $> -l\gamma-$: ($-lj-$ $>$) $-l\tilde{l}$, $-r\gamma-$: $-r\tilde{j}$ - esivokaalses asendis:

l: *jālŕg:* *jälled*, *nālŕg:* *nälñä*: *nälga*, *teŕg:* *telñe*, *selŕg:* *selñä*, *külŕg:* *külled*, *sülŕg:* *süllättä*, *sülländ*, *süllätse*: *sülgän*, *sülgäb*, *süllättud* ~ *süllittud*, *nülŕg:* *nüllettud*, *nülletse*, *nüllän*.

r: *kārŕg:* *kārjed* ('1) *mešipūs*, 2) *liñnud* = *rāñnid*'), (*tū*) *jārŕg:* *jārjed*, *ārŕg:* *ārjäd*, *mārŕg:* *mārjä*, *sārŕg:* *sārjed*.

3) $*-lyi-$ $> -lji-$ $> -li-$: *selitti*, *selipidi*, *külitti* ($-l-$ ~ $-l-$ vt. § 97).

4) Kaugemal sõnas $-l\gamma-$: „*sārŕgi reñmelgad*“.

5) Nõrga astme üldistusi: *ela:* *elad*, *elast*, *pale:* *pale* (ometi esineb ka *palest palcešse*), *karasin* (~ *kaŕcasin*).

6) Tugeva astme üldistusi: *ülŕe:* *ülged*.

7) Proportsionaalanaloogiline *-lg-*: *-l-*: (*pelatta*: *peļgan* eeskujul) *salatta*: *saļgan*.

9. Spirantide järel *-sk-*: **-sγ-* > *-sk-*: *-s-*: *kašk*: *kase*, *pešk*: *peše*, *vašk*: *vase*: *vaške*, *raške*: *raške*, *kišku*: *kisuv*, *puške*: *pusen*, *puškis*, *niske*: *nīsuittan*, *nīšk*: *nīsa*, *pīšk*: *pīsuittav*, *sāšk*: *sāse*, *nūškan*: *nūsaitta*, *laišk*: *laēsa*, *tuišk*: *tuēsu*, *raišk*: *raēsakuļ* *kīšk*: *kīsā*, *lasen*: *laške*: *laškis*.

Nõrga astme üldistusi: *pūs*: *pūsa*, *vīš*: *vīsu*.

Proportsionaalanaloogiline *-sk-*: *-s-*: (*kase*: *kašk* eeskujul) *kūse*: *kūšk* (aga *aīš*: *aēsa*, mitte *aīšk*!), *osaitta*: *oškan* (esines kord isegi infin. *oškada*); (*kāsen*: *kāške*: *kāškis* eeskujul) *kusen*: *kuške*: *kuškis*, *kūšin*: *kūški*: *kūškis*, *pesen*: *peške*: *peškis*. Vrd. selle kõrval: *kāšsin*, *kušsid*, *kūssime*, *peseda* jt. — vt. § 157^d. Samuti vrd.: *jōsen*: *jōšta*: *jūškis*, *sēšan*: *sēšta*: *seiškis*, *teūsen*: *teūšta*: *teuškis*.

Kaugemal sõnas *-sk(-)*: *linašk*, *kaniska* (kn.), *mačaški* (~ *mačatsi ait*).

10. *-hk-*: **-hγ-* > *-hk-*: *-h-*: *naħk*: *naha*, *paħklū*: *paha*, *tahilene* (sm. *tahkoinen*), *muħk*: *muhu*, *tuħk*: *tuha*, *meħk*: *mehe*, *ēħkavad*: *ēħatta*, *ēħk*: *ēhu*, *loħk*: *lohu* (enam *lomp*), *leħub* *leħki*, *pūħki*: *pūhin*, *pāħkel*: *pāħkle*, *lāħkur*: *lāħkru*, *viħk*: *vihud*, „*pele riħku eodā rāħku külva*“, „*mitte kiħku-kaħku*“, *teħk*: *tehu* '1) *lūm* 2) ~ *taħme teru*'.

-hk- ~ *-ht-* segiminekuid ühtlase nõrga astme kaudu: „*pele vil* (~ *vīl*) *ūhtegi tiħki*“, nom. *tihē* (vrd. *Holstres tiħt*: *tihī*), *sihi tī*: *siħk*, *siħkma*: *siħib* (kirjak. *siht*: *sihi*, *sihtima*).

Proportsionaalanaloogiline *hk*: (*ēhu*: *ēħk* eeskujul) *pehu*: *peħk* (vrd. vps. *pehu* — vt. *Kettunen*, *Lõunavepsa häälik-ajalugu* § 61, 3). Selle kõrval vrd. aga *vāhe*: *vāhjā*; *vihatta*: *viħkan*, *ūhte puħku*, *puħkaja*, *puħkand*, *tūl puħkav*, *puħkas* ~ *puhus* (tähennduses 'sich erholen' verb ei esine).

b. Silbilõpuline.

11. Poolvokaalide ees *-kj-*: **-γj-*:

1) Nõrga astme üldistusi: *lai*: *laija*, *maija*: *maijas*, *raiļub*: *raiðu* (*D* analoogiline: vrd. *neļjুব*: *neļðu* = *raiļub*: *raiðu* pro *raiļu*, mis esineb näit. *Paistus*).

2) Tugeva astme üldistusi: *vai*: *vaija*: *vaija* (vrd. *Holstre vačja*: *vaķja*: *vai*).

12. Nasaalide ees $*-kn-$: $*-\gamma n-$ > spirantolluse vokaliseerumine: *näend, läend, tënd*.

13. Liikvidate ees $*-kl-$: $*-\gamma l-$, $*-kr-$: $*-\gamma r-$ > spirantolluse vokaliseerumine ja nõrga astme üldistumine:

1) *kāla*: *kāl, pāla*: *pāl*, „*pāl kāla*“, *nāla*: *nāl* (*tubakst*), *tāla*: *tāl, nēla*: *nēl*: *nēla, nēlub*: *nēlu, nēlutse*: *nēlus*; *āre*: *ār, ārne, ēla, ēlatst*.

2) *nāru*: *nār, nāra! nārda*: *nārma, kāra*: *kār, nāris*: *nāri, kūrā*: *küür*; *mārād*: *mār* (sõna näikse võõram; keegi eit teadis ka „*māgrād kačvavad*“, aga ei teadnud siis nom. sing.); *koger* — „*tuñneme kül, aga pele mede sena*“.

14. Spirantide ees:

1) $-ks-$: $-ks-$, päärõhulises asendis, lühikese vokaalolluse järel: *maḱs*: *maḱsa*: *maḱsa, maḱsud, maḱsma, laḱsub, laḱsti, rehepeḱs, peḱsan, vaḱs, aḱgervakḱsad, paḱs, leḱs, neḱsub, rāḱs, eḱselda eḱslemasinaga! kiḱs, üḱs, läḱs, kaḱs, uḱs*.

2) $-s-$, päärõhulises asendis, pika vokaalolluse järel: *jōseb*, *jūsma, ei jōse* (*jüşkis* vt. § 9), *jōsu aeg*.

3) $-s-$, algupäraselt rõhutus, kontraktiooni järel päärõhulises asendis: *jūs*: *jūsed* < $*hiḱukset$, *jūseleikkaja*, *kāis*: *kāiseše*: *kāised* < $*kādükset$.

4) Kaugemal sõnas $-šs-$ ($\sim -š \sim -s$):

a) Üksikuis sõnus: *kahešsa, ühešsa*.

b) Translatiivides: *paremašse* $\sim$ *paremaš, purušse* $\sim$ *puruš, mäväšse, jai erešse, laešašse, ajavūttes, ehtas, peūwatses, ullus, vanašse mehešse sād, sikkes, pakšemas, kauges, uematses, arvaš, ommelses, mařjaš, tasases, vihatšešse, suřnušse, sojašse, pēnikšešse, eģešse, kešverašse, madalašse, olettumašse, lahjašse, tühjäšse, sattu-mas, kaḱeš, uñmuses veřḱḱ, veikšemašse, peñmešse, illas $\sim$ illas, miü vanuš sād, kañdiles, loetse teřve-arules, kellatš $\sim$ -tsš.*

c) Konditsionaalis: „*ku da juñtuš tulema*“, *oleš* $\sim$ *oles, ta^has, panes, ei tīš, peās, lūš*, „*meā tas kañ nā^hä* ($\sim$ *tahas*), *jūs, sās* (mitte *sāš!*), *ei kañnañtas, lähäs, minttas, maḱstas* (?), *akkas, tules, peles ta veřḱḱ* 'ei oleks'.

d) Passiivi preesensis: *tuūvašse, juūvašse, lüjjäšse, müjjäš, tehašse, miñnašse, pañnašse* $\sim$ *panntašse, viñtašse*. — Nende kõr-

val aga kaugelt sagedamini ja üldisemalt sisekao vormid: *müitse, tentse, minitse, pantse, vüitse, laitse, vetse, kuutsuse, kirjutse* jt. (näiteid vt. § 160).

5) Kaugemal sõnas *-s-*: *-ks-* noomeneis: *kaitus: kahtusad, varesad, jänesad, mahtusad, ilvesad, nugisad, kaibusad, silmusad, kañnusad, lehmusad, mehtusad, keigusad, tarased, riñnused, jalased, tãri peñjusega, lãlatsed* 'laulatused', *kũlutsed*, aga *kañnahtused*.

Siia sarja siirdunud on ka algupäraselt **võsi: *võden* abil tuletatud abstraktsubstantiivid: *õrjus: õrjuse, sõrus: sõruse, vaesus, aigused*.

c. Interkonsonantne.

15. Partitsiibi vormides on vokaalkao järgi konsonantide vahele sattunud *k* kadunud: *ušnd, kišnd* (~ *kišknd*); vrd. *soñgnd ~ soñd*. Sama *k* kadu esineb ka nende verbide partitsiibis, kuhu *k* analoogiliselt tunginud: *kũšnd* (~ *kũšknd*). Huvitava lisandina valgustab sedasama *k* kadumise tendentsi ka vaheldus perekonnanimis: *kũšknãr ~ kũsnãr ~ kũslãr*.

Teiselt poolt näikse algupärane interkonsonantne *k* säilinud: *koñks: koñksu, loñks: loñksu* (vrd. Kettunen, Kod. I 90).

t.

a. Silbialguline.

16. Vokaalide järel:

1) *-d-*, alglahtises teises silbis: *ladem, vedel, mãdãnema*; ainsuse ja mitmuse partitiivis: *mãd, pãd, pũd, sũd, tũd, ũd, puud, maud*.

2) $> \emptyset$, algkinnises teises silbis: *kãis: kãised* (< **kãdũkset*), *ũttab*.

3) $> -tt-$, järgsilpides *h* kadumisel sündinud kontraktsiooni mõjul: *pahta* (< *patahan*), *ãltã, kãtte, eitte, vette, seitta*.

4) $> -d-$: $\emptyset$

a: pada: pã, rada: rãd, jada: jãd, sada: üle sã, sãs 'sajas', *sãne* 'sajane', *sadu: saod, madu: maod, kaduda: kaon, kaottand*; *o: koda: seppikoã, pũd: poe* (vrd. § 113⁷);

u: kudada: koad (Pärnumaal kõneldavat *kujub*);

e: peveda: peeb, peettaja, seða: seãmõs, (tesine:) teesti;

ä: *mädä*: *mändäB*, *käsi*: *kädD*, *sâdi*: *säettud*;
 e: (*lina kakmese esi*:) *l̥*, (*vesi*:) *v̥iD*, *mini mu išt* (< *edestä),
 (*kesi*:) *k̥iD*, *vidada*: *vèàB*;
 ü: (*süsi*:) *söèD*;
 i: *seduda*: *seòD*, *rida*: *rèàD*.

5) > -iD-: -iJ-

a) Noomenites: *aìD*: *aìja*, *r̥iD*: *riiju*, *laìD*: *laijuga*, (*n̥is*:) *niije*,
 (*täis*:) *täije*, (*kõis*:) *kõije*, (*peis*:) *peijed*, (*e̥is*:) *eije*, *riije*: *r̥iDe*,
 (*v̥is*:) *viije*, *neìD*: *neija*. Mitmuse genetiivis ootaks ka: *puije*,
päije, *meije* (Holstres ongi nii), selle asemel esineb aga analoogi-
 liselt *puide*, *päede*.

b) Verbides: (*oeda*:) *oijan*: *oìDma*, (*veida*:) *veijan*: *veìDma*,
vaiðlen: *vaijelda*, *r̥iðlema*: *r̥iijelda*. I ja II infinitiiv, samuti pas-
 siivi preesens on kujunenud eelmise rühma laadiliseks sõnus *saija*
 (< *sädak), *jäija*, *lūija*, *sūija*, *mūija*, *viija*, *kiija* (< *kēdäk), *käija*
 (< *käüdäk), *käijes*, *saijes*, *lūijes*, *mūijes*, *lūijässe* (< *lōdäksen),
mūijäs(se) ~ *müitse* (vt. § 160), *jäijässe*, *viijašse* ~ *viitse*, *sai-
 jašse* ~ *sädašse*.

6) > -uD-: -üv- ~ -õv- ~ -üw- ~ -ü

a) Noomenites: (*küs*:) *kuüves*, *l̥üD*: *luüva*, (*üs*:) *uüve* ~ *uõve*,
peüD: *peüva*, *jeüD*: *jeü*, *jeüvettu*, *laüD*: *laüva* ~ *laõvad*, *liüD*:
liüva, *kiüD*: *kiü*, *raüD*: *raüva*, *aüD*: *aüvad*.

b) Verbides: (*seüda*:) *seüvan*: *seüDma*, (*jeüda*:) *jeüvan*,
jeüDma, (*neüda*:) *neüvab*, *neüdmene*, *aüDma*: *aüB*, *aüvad*; I ja II
 infinitiivis, passiivi preesens: *tuüva*, *puüva*, (~ *puüwa*), *tuüves*,
puüves, *tuüvašse* ~ *tüõvašse*, *puüvasse*, *juüvasse*.

7) Üksikuid sõnu: (*üs*:) *uüve*, illatiiv *üde*; (*peis*:) *peije*:
peide, *eõimene* 'esimene', *eõimalt*, *eõine*.

8) Tugeva astme üldistusi: *mädäd*, *ädäd*, *mudast*, *kodust*,
pidus, *säde*, *mõdud* ja *mõbid*, *udar*, (korra isegi *padad*), *süda*, *sa-
 dab*, *tüdiB*, „*ladub aga päle*“ (~ *laòB*).

9) Muid analoogilisi moodustusi: mitmuse genetiivi *kalade*,
kanade (vt. p. 15^c) analoogial ka *mede*, *tede* (*teidän), *puide* (~
puije < *puiden — vt. p. 5^a), *päede*, *mäde*, *süde*, *tüde*; passiivi
 eitavas kõneviisis esineb: *eì sâda*, *eì jüda*, *eì jäda*, *eì lüda*, *eì müda* ~
eì müitta, *eì viitta* (vt. § 166⁷, vrd. Kettunen, Viron kielen
 äännehistoria § 76).

10) Dentaali kadu lauserõhutus asendis: „*pele sāl am keāgi tehā*“ 'pole sāl enam kedagi teha' ~ *kedāgi*, „*miš₋sa seāsi jahed*“ ~ *sedasi*.

11) *D* ~ *G* vaheldusi: *īglane*, vrd. kn. *iija*.

12) Kaugemal sõnas *-t- > -D(-)* kaasrõhu järel, alglahitises silbis:

a) Ainsuse partitiivis: *melemaD pidi*, *mītmed mīdu*, *parajad aēga*, *eñne eHTAD aīmu*, *paramaD*, *pikkemaD*, *ei ole tulejad*, *minejad*, *olejad*, *kummagid*, *miniikkud*, *pihikkud*, *kaštiikkud*, *raṗpat-sid ajama*, *tanumaD*, *pōliikkud*, *aīged*, *palidud*, *vāhāmāD*, *sōniikkud*, *ōdaikkud*, *perandud*, *muṗraikkud*. Kaasrõhulise silbi väärtuses esinevad ka: *vārškemaD*, *keṗgemaD*, *juḷgemaD*, *ōhešsamaD*, *jaluttumaD*, *sōlatsemaD*, *otseamaD*.

b) Mitmuse partitiivis: *melemid*, *tūdrukkid*, *tūtrid*, *veēmīd*, *ammid*, *raṗvid*, *kallid* (lisanäiteid vt. § 171, 172).

c) Passiivi imperfektis: *kiṗjuṗtadi* jt. (vt. § 37²).

13) Kaasrõhulises algkinnises silbis ootaks häälikseaduslikult küll dentaali kadu, aga rõhutu asendi analoogial (vt. p. 15) esineb siingi meedia:

a) I infinitiivis: *kiṗjuṗtada*, *kaṗjaṗtada*, *kūlaṗtada*, *lāmāṗtada* jt. (Holstres *kiṗjuṗta*, *kaṗjaṗta*).

b) Mitmuse genetiivis: *kirikkide*, *pōlakkede*, *vaṗbrikkide*, *mērikkide*, *ṗuraṗkkade*, *nahaparkjade*, *rūkkide* (~ *rūkkitte*). Teiselt poolt on analoogia eeskujuks olnud mõnikord ka kontraheeritud tüvede mitmuse genetiiv (*kaštelte*), mis järele on moodustatud ka *sūidikkaṗte*, *isāndāṗte*, *laūsiṗkaṗte*, *ṗaremaṗte*. Ja lõpuks esineb paar korda isegi häälikseaduslik mitmuse genetiiv: *meisniṗkke*, *kuṗstniṗkke*.

c) Pääle selle esineb veel ainult ühes rühmas dentaalspirandi häälikseaduslik kadu ja nimelt infinitiivis: *tūluṗtes*, *tāruṗtes*, *tuiṗgerdes* jt. (näiteid vt. § 169³).

14) Kaugemal sõnas **-δ- > ø*, rõhutus asendis, kui sõna esimene silp on pikk, või kui esimese silbi lühikese olles kolmas silp lahtine ja sõna lõpul:

a) üksikuis sõnus: *eṗe*, *vaṗa*;

b) **eḍa-*, **eḍā-*adjektiivides: *aīge*: *aīge*, *ṗeṗme*, *kaṗged*, *raṗkeste*, *eḷemaD*, *seḷgele*, *sikke*, *keṗgega*, *ale*, *ele*, *ere*, *māge*, *jāme*, *pime*, *tahe*, *kole* (vt. § 168²);

c) ainsuse partitiivis: *poëga, ärcä, seřme, ušku, liñdu, ořcu, pütti, kořti, naba, rögä, vidu, üdi* (vt. § 168¹);

d) mitmuse partitiivis: *lařsi, einu, mařju, vāņje, roņte, aise, kaile* jt. (vt. § 173), *jahu, linu, kalu, ube, mune, pühi* jt. (vt. § 174²), *kařvalesi, liñnalesi, koņdileši, rüřslasi, sakslasi, venelasi, veļģlasi*, jt. (vt. § 171³; -si- ~ -si vahelduse kohta vrd. § 97);

e) mitmuse genetiivis: *pükse, piņte, kuņje, poisse, laūde, laūle, koņte, jaļģe* jt. (vt. § 176);

f) kontraheeritud verbides: *aķkama, kařgab, teřmab*;

g) I infinitiivis: *a-, ä-tüved: veřta, ķitta, pettä, külvä, nulta*; *e-tüved: leppe, nerķķe, eitse* (vt. ka *peške, kuške* jt. § 9); *o-, u-tüved: kakku, raidu, neidu, kařsu, kālu, kiřsu, neļu, leikku, leřsu, viřtu*;

i-, ü-tüved: pūņki, rořsi, eppi, soņģi, arřti, ořsi, keņdi, sādi, pakki, rāřsi, tamppi, toppi, ķūri, kütti, taņsi;

h) II infinitiivis: *ořses, toppes* jt. (vt. § 169³);

i) *nut*-partitsiibi kõrvalkäändeis: *suřnuaid, suřnumařja*; siit üldistatud ka nominatiivi: *suřnu* (vrd. *suřnd* § 158);

15) Kaugemal sõnas *-ð- > -D-, rõhutuse asendis, kui sõna esimene silp lühike ja ühtlasi kolmas silp, kas algkinnine, või alglahtisena sõna sees:

a) üksikuis sõnus: *labidad, vabadus, kevādeřti, ebedast*; üldistatud ka nominatiivi: *labid ~ labidas, kevādi*;

b) *eða-, *eđā-adjektiivides: *koledad, ereda* (gen.), *ķibedam, libedaš* (translat.), *ligedašše, lähedamal, tigedad, rebedad, jahedamal, lahedaste, tihedamašše, viludas, ligedad, pimedamas, toredas, meřudam* (analoogilisi moodustusi vt. p. 16^a);

c) mitmuse genetiivis ja selle läbi moodustatud mitmuse kaasustes: *vanade, terāde, nisude, agade, vahede, reģideģa, jēģides, eģedele, pidudel, sigadeģa, meģedele*; edasi ka analoogiliselt: *āģli-deģa, ruģlade, keģģede* (ootaks *kōike* — vt. p. 14^e), *kařdide*;

d) I infinitiivis: *pidada, jagada, āda* 'ajada', *kolada, kiruda, rabada, elāda, kuluda, kūsida* (~ *kūšķi* — vt. § 9); nende analoogial juhuslikult isegi *ošķada* (~ *osařta*);

e) II infinitiivis: *sibades, jagades, āģādes, ragades* 'pragades'.

16) Analoogilisi moodustusi: vt. p. 13^a (I infin. *ķiřģuttada*), 13^b (gen. pl. *ķiriķķide*), 15^a (*labidas, kevādi*), 15^c (*keģģede*) ja 15^d (*ošķada*).

a) *eða-, *eðä-adjektiivides dentaalita esindus on tunginud nominatiivist teistesegi käändeisse: *lige, sai ligešše, pimedad ~ pimed, sageste, laheste, taheste, toreste, ligest pärast, jäi erešše*. Häälikseadusliku partitiivi *tahedad* (vt. p. 15^b) kõrval esineb proportsionaalanaloogiline *tahet* (vahe: *vahet* eeskujul); samuti: *tumet, liget, eret, toret, jämet, tihet, ka ebet*. Iserada on arenenud sõna *jäme*: gen. *jämme* osutab dentaali kadu ja kontraktsiooni (vt. § 65), vrd. *лähяв jämьemas, үhe jämьму(t)sed*. Rohkearvuliste *eða-, *eðä-adjektiivide eeskujul on nende sarja siirdunud ka mõnigi muud algupära adjektiiv: *vagadam, kenadam, tublidamad mehed, otšedamad tšid*.

b) Ainsuse partitiivis ootaks rõhutus asendis *-ð- kadu; selle asemel esineb aga paljudes sõnus analoogiline -i: *kevat, paëlut, tašku, rãvit, kašpit, punet, mittut, isat, emat, vacat* jt. Analoogiline esindus on tingitud tarbest tähenduslikke vahesid selgelt väljendada: häälikseaduslik esindus langeb ju kokku teiste kaasustega (nom. ja gen. sing.). Ja analoogia lähtekohaks on olnud kontraheeritud noomenid: *kaštet, lænat, peřset, elut* (< *olut-ta*) *rahet, viřret*.

c) Mitmuse genetiivis esineb häälikseadusliku spirandi kao asemel geminaat kontraheeritud tüvede gen. pl. *kaštette* jt. eeskujul: *telge ~ tellette, säřoitte*.

d) *us*-abstraktsubstantiivides (vt. § 14^b).

17. Nasaalide järel: -nt- : -*nd-

1) > -ñD- : -ññ-, päärõhulise lühikese vokaali järel: *kañD: kañnu, añD: añni, iñD: iñna, kañDma: kañnan, añDma: añnan, küñDmä: küññän, riñD: riñnus, mäñD: mäñna, mäñnik, kañnustab, küññäp, piñD: piñnu, kañnel: kañdle ~ kañle* (vt. § 27), *kiñnas: kiñnda, keñdi: keñnin*.

2) > -nn- > -n-, päärõhulise pika vokaali järel: *kāñän, kãñäp: kãñäppu, vãnän, pënar: pñ^(D)ra, kōnal: kũnla, küñnär: küñnrä* (lv. *kũñdär*). Analoogilisi moodustusi: -t — vt. part. sing. § 19¹; -de — vt. gen. pl. § 19³.

3) Üksikuid erinevusi: *enne* rõhutus asendis tihti kulunud: *eñnem, eñnist, enist, eñnemalt, eñnetst* (vrd. *eñdine*); *kiñni* kõrval esineb ka *kiñdi, kiñnem ~ kiñnitsem*; *neñna* < *nointaβoin (Holstre *niñda, setu nñda*); *miñnä* < *mendäk (vrd. *kũñdä* < *kũñttäk), *pañna, kiñnerkoñt ~ kiñderkoñt* (olevat poolvõõras sõna); *sũñdiB* — tugeva astme üldistus; *leñnaB* — nõrga astme üldistus.

4) Proportsionaalanaloogiline $-nd-$: $-ñn-$ esineb sõnas *vañdu* : *vañnun* (sm. *vannoa* — vrd. Kettunen, Kod. I 125).

5) Kaugemal sõnas $-nd-$ rõhutus asendis:

a) *parandan*, *kamandama*, *kerendad*, *kolmandik*, *nelländik*, *kuüvendik*, *koþsupelendik*, *lahendikkud* 'lahingud';

b) gen. pl.: *akkkande* jt. — vt. § 19³;

c) part. sing. $-t$ — vt. § 19¹.

18. Liikvidate järel: $-lt-$: $*-ld-$, $-rt-$: $*-rd-$;

1) $> -ld-$: $-ll-$, $-rd-$: $-rr-$ päärõhulise lühikese vokaali järel: *kild*: *killa*, *peld*: *peilla*, *kuld*: *kullatta*, *sillakohus*, *keellane*, *vallavanem*, *koõdamene*: *koõraldada*, (*pařs*:) *paõre* (: *pari*), *muõdama*: *muõre*, *muõrelõud* (*toim*), *puõre*: *puõred*, (*teřs*:) *teõre*: (illatiiv) *teõde*, *keõde* (< **kortehen*).

2) $> -ll-$ $> -l-$, $> -rr-$ $> -r-$ päärõhulise pika vokaali järel: *kelan* (: *kõlma*), *këran* (: *kõrma*), *këruõtama*, *kërelõda* (: *kõrlema*), *põrõme* (: *põõrmõ*), *põõre* (: *põõre*). Analoogilisi moodustusi: part. sing. — vt. § 19¹, gen. pl. — vt. § 19³, ablat. sing. — vt. § 19².

3) Üksikuid erinevusi: *koõruõtada* ~ *koruõtada* (Holstres ka *kõruõtada*), niisama *muõraõkkud* ~ *muraõkkud* (vrd. $-rr-$ ~ $-r-$ — § 85); (*õlle*) *viõre*: *viõre* — nõrga astme üldistus. Paaris sõnas esineb dentaal ka pika vokaali järel: (*õre* :) *õred*, (*kõru* :) *kõrd*.

4) Kaugemal sõnas $-ld-$, $-rd-$, rõhutus asendis:

a) *aõskõldan*, *aõspelõdada*, *eõksõldama*, *keõverõdagu*, *puserõdan*, *kumardõdada*;

b) gen. pl. (vrd. § 19³): *paõstalõde*, *koõppõlõde*, *vaõõgerõde* jt.;

c) I infin.: *keõnelõda*, *õõtõlõda*, *meõttõlõda*.

19. Analoogiline dentaalklusiil nasaalide ja liikvidate järel esineb päärõhulise pika vokaali järel ja rõhutus asendis, kus häälikseaduslikuks arenemiseks oleks klusiili kadumine ja spirandi assimileerumine nasaali või liikvidaga ja sellest tekkinud geminaadi lühendumine:

1) Ainsuse partitiiv: häälikseadusliku¹⁾ *sõntõ* $> *sõn$ (sarnaneks nominatiiviga!) asemel *pari*, *vari*, *kastõ*, *kõõtõ* analoogial ka *sõntõ*, *sõntõ*, *lõntõ*, *jõntõ*, *põltõ*, *kõltõ*, *õltõ*, *õltõ*, *tõltõ*, *nõltõ*, *mõltõ*, *kõrtõ*,

1) Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu § 54.

nürri, vürri, süri. Rõhutus asendis niisama: *akkanri, juhanti, rumalti, jumalti, näädalti, sibult, tärkkelt, rüvelt, peijalti, rimppelt, pügelt, kañmeri, nuñmeri, suñkurri, vaheri, küinärri, multeri, pañperi, ameri, oškarri, vañkkeri, paštalti*. Neist osa hilistekkinud. Teissugust seletust vt. Tunkelo, FUF XXIV 10—15.

2) Ainsuse ablatiiv: häälikseadusliku *mälta* >> *mäl (sarnaneks adessiiviga!) asemel analoogiliselt¹⁾ ka *mälti, pälli, tili, süli, tüli, süli, päli, paaltali, lähemali, korrali, õlettuli, ehtali, laijalti, eñnettumali, nältaseli, arvemali, ehukseli, lõhedali, vèrali, kirjũttajali, eppetajali, teramali* (kn.), *evimali, eñnemali, veikseli*. Teisiti seletab Tunkelo, FUF XXIV 11—15. Ainult mõnikord tundub lõpudentaal vähe nõrgemalt artikuleeritud, sedagi mitmesilbilis sõnus: *jumalali* (aga mitte igatahes -D!), *kuravilti, õlettumali*.

3) Mitmuse genetiiv: häälikseadusliku *sènden >> *sène (sarnaneks ainsuse genetiiviga!) asemel *kalade, kirikkide* jt. analoogial ka *sõnde, sènde, küñde, eñde, eũde, pälde, laũde, aĩde, vèrde, põrde, koĩrde, kãrde* (osa neist hilistekkinud, vrd. ka: *sĩde, aĩde, lõmde, nĩde, eĩde* jt.); järgsilpides: *akkande, paštalde, näädalde, karĩtulde, revelde, koõpelde, vaĩgerde, kübãrde, udarde* jm. (osa hilistekkinud); niisama ka mitmuse genetiivi abil tuletatud kaastustes: *sõñdes, eñdesse, küñdest, eũdest, pãldega, kèldest, nãldest, nãldega, nõrdesse, sãrdega, kãrdest, kõrdega, põrdest, vèrdega, koĩrdele, nõrdega, akkandele, agandest, pasundega, paštaldega, pudeldesse, nãdaldest, karĩtuldega, tüdãrdega, vaĩgerdega, udardel*. Nagu esitatud näidetest näha, on siia sarja siirdunud ka kahesilbilised tüved, kus selle kõrval paralleelselt esineb veel teine esindus: *laũle, laũlele, laũlest, laũlega, koere, eũnetta* jt. (vt. näiteid § 176). Viimane esindus on algupärane ja häälikseaduslik (vt. seletus § 16¹⁴⁾); konsonanttüvele liidetud -*de* on analoogiline niisama nagu mujal murdeti ja ka kirjakeeles -*tte*.

20. Spirantide järel:

1) -*st*- ≡, tavalises kvantitatiivses vahelduses; näiteid noomenitest: *kašte: kašte, mušt: mušta, vašta: vaštalest, vaštik, ište: ište, süštikkud, aĩgerpũšt, paštal: paštla, rištma, rištse, rištik-ein, pũšti, keštel: keštle, linavãstriik, koršten, raištik, rõšte: rũšte, lašt ~ laštã: laštud, laštãvad*; näiteid verbidest: *ištu: ištub, aštu, ošta: oštetse, pišta, ruištã: ruištib ~ ruištib, paišta: paštettãnd*,

1) Vrd. Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu § 57.

äestama, kaštma; elatiivis: māšt, pūšt, tīšt, tūšt jt. (vt. § 49); ainsuse partitiivis: mīšt, kušt, ušt, lašt; mitmuse genetiivis: mēšte (~ mēš'te), ušte, lašte, poēšte; I infinitiivis: jōšta, sēš'ta (laške — vt. § 9).

2) Üksikuid erinevusi: vašsameiša (kn., kirjakeeles Vaste-
mōisa).

3) -st- ≡ järgsilpides; näiteid noomenitest: rāmistik, kadastik, ridastikku, karistu (kn.), palistus, ařmastus; elatiivis: mēsest (pl.), keppust (kn.), kuradist jt. (näiteid vt. § 49); ainsuse partitiivis: obest, rēvast, kattust, varest, sihukst; mitmuse genetiivis: obeste, saķslaste, saķste, pēhjuste, iħnuste, kīduste, kebruste, lařmaste, vareste, jānestel, vērastele; näiteid verbidest: pihastand, koristame, lobistab, kañnustab, piļvistab, purustab, ařmustab, varastab libistan, juřtustada, ärā ūrista, aēvastagu, karastamene, komistand (vrd. unēttama, mäleřtab jt. < -ht-, vt. § 52²); stin-adverbides — vt. § 143⁴.

21. -ht-: *-hδ- >

1) -řt-: -h-: tāřt: tāhe, kořt: kohad, kohos: kořtud, piřt: pihad, vaher: vařtre, piřt: pihid, viřt: vihad, ařta: ahan, viřt-mene, tařtma: tahan, tařf: tahed, luřt: luhad, juřti: juhev, puřas: puřta, ōhaķkas, (tořter, leřter, lūřter), lařti, piřta, „ūřte puřku“, keřt, vařt.

2) ht ~ hk segiminekuid ühtlase nõrga astme kaudu vt. § 10.

3) Proportsionaalanaloogiline ht: tořt: tohud.

4) -ht- > -řt- järgsilpides (vt. § 52²): mäleřtab, unēttab, va-
leřtab jt. (aga imestab jt., kus esineb sarjasiirdumine).

b. Silbilõpuline.

22. Poolvokaalide ees:

1) -tj-: *-δj- > tugeva astme üldistumine, tavalises kvantitaatiivses vahelduses: pađja: pāřja: padī, lođjař, uřjama (vrd. ka § 11²: vađja: vadī < *vakja).

2) -tv-: *-δv- > tugeva astme üldistumine, tavalises kvantitaatiivses vahelduses: lařva: lařva: ladu (< latva — vt. § 95^{4d}), leřvad: leřdu (see sõna olevat poolvõõras).

tusasem, segased, ubasem, jämmused, vaikkased, karused, linased, vesised, „tinase tilga ahtsin“ (~ tinatse); samuti ka ebine: ebise. Iseloomustav on vahe päärõhulises asendis: küll raudne: rautsed, kiudne: kiutsed (ka nüidne: nüütsed), aga ärne: ärse (mitte kunagi ärtse), pälne: pälse (isegi leunse vahe < leunase, küll aga ehtsa-põlik, kus klusiilollus on juba sõna tüves).

b) *ts*-noomenid: *kořbits* ~ *kuřvits johan*, *jaluts*: *jalutsi* ~ *jalutse*, *leppets*: -e, *eppets*, *rappants* ~ *rappatsid*, *kuřjats* ~ *kuřnats*, *rehets*, *läppäfs*, *vajufs*: -e, *keřcats*: -i, *jalatsemad*, *kuivatsed*, *aķkatseš*, *mārets*, *sōnetsekoht*, *kaņmits*, *aratse* (kn., ametlikus keeles *Aratsa(a)re*), *jalatsemad*, *levä jūrets*, *leķkats*, *kūluts*, *lālatšel*, *magatsi-aii* (~ *magaški*), *narits*, *keřnits*: -e, *ūlits*: -e, *kuřpitsed* jt. Nagu esitatud näidetest näha, esineb algupäraste *ts*-sõnade kategoorias ka hulk hilisemaid lainsõnu (näit. *ūlits*, *kuřpits* jt.), uussõnu (näit. *mārets*, *kuivats* jt.) ja eriti palju teistest sarjadest siia siirdunud sõnu (vrd. näit. kirjakeele laulutused, kuulutus, hakatus, vajutis, läpatis jt.). Küllalt iseloomustav on ka kohanime *aratse* siirdumine siia sõnadesarja. — See kõik osutab tuletise suurt elujõudu ja üle algupäraste piiride levimist. Et aga võimalust pole iga üksiku sõna algupära täpsalt kindlaks määrata, siis on näidetenäitena esitatud segamini üheskoos algupärased ja hilisemad *ts*-sõnad ja siia sarja siirdunud sõnad. Selle sarja mitmuse nominatiiv on harilikult *keřcatst* (aga ka ~ *keřcatsid*), *kaņmitst*, ka *kūlutst* jne. (vt. § 152); samuti ainsuse partitiiv *jūretst* jt. (vt. § 153); sama sisekadu esineb isegi näit. inessiivis ja elatiivis *kuivatses* ~ *kuivats* (vt. § 155).

c) *ts*-verbid: *elutseb*, *kohitsetse*, (*kana*) *rehetseb*, *paķkitseb*, *muretses*, *ōlitseba*, *tūlitsema* jt.

d) Huvitavad on ka tuletised *vallatse pärast*, *kūlmetse vaštu*, *tallitse ajas*, *pālerūbātse pīm*, *rabatse laūvad*, *saēvēšetī*, *ajavītse asi*.

e) Passiivi preesensi moodustusest vt. § 160.

26. Klusiili ees: -tk- >

1) > -kk- (-k̄): -ķk-: *piķ*: *piķkā*: *piķkā*, *piķkem*, *piķkune*, *piķkerik*, *piķken*, *jaķ*: *jakkud*, *jakkahta*, *jakkama*, *rakku*: *raķkub*, *kaķkestama*, *kaķkahta*, *kaķku*, *kaķkuvad ärä*, *kaķmahta*, *kařvakaķ*, *sikke*: *sikked*, *sikkuttada*, *seķku*: *seķkuttada*, *meišātuķkad*: *tuķ* (lv. *tuķām*), (*laķku*: *laķkun* seletust vt. Kettunen, Kod. I 75 < vn. *лакаты*). Vanasti olnud tuttav ka *iķma*: *iķkeB*, nüüd ainult *nutta*; *kāķki* olevat päris võõras, on *āl*, Pärnumaal olevat *ķigu*.

2) Üksikuid erinevusi: *katti*, *kattine* (kas palatalisatsiooni mõjul?); *koikas* olevat „uus“ sõna.

c. Interkonsonantne.

27. Algupäraselt interkonsonantne *t* on säilinud tugeval astmel, nõrgal astmel on aga selgesti märgatav tendents *t* olluse redutseerumise poole, mis harilikult on jõudnud *t* täieliku kadumiseni. Samast kalduvusest kaasa kistud on ka hilisemal ajal vokaalkao järele konsonantide vahele sattunud *t*, kuna mujal murdeti esineb otse vastupidine tendents — klusiili tekkimine kahe konsonandi vahele. Näiteid:

nts: *kin̄ts*: *kīnsu*, *konts*: *kōnsa*, *kōnsukke*, *tāntsi*: *tānsib* ~ *tāñsimäñg*, *ei tānsitta*, *tõnts*: *tȭnsem*, *kǟnsakkad* (kirjak. *kentsakad*), *tēñsikkad*, *kānts*: *kāñsi* ~ *kāñsi*, ka *kūnts* (kirjak. *kunst*): *kūñsi*, *kūñstük*, isegi *rīppens*, *sihunde*: *sihunse*, *mehande*: *mehanse* (murdeti *-tse*). Verbide vormidest vt. allpool eraldi.

lts: *sel̄ts*: *sel̄sem*, *sel̄škōnnas*, *melsas*, (*ēgelse nēl öēlse*).

rts: *kör̄tsik* ~ *kör̄sik*, *tir̄sakkas*.

stl: *pāstal*: *pāstla* ~ *pāsla*, part. pl. *pāšlid*, *vāšlatā*.

ndl: *kǖnäl*: *kǖnälä*, *kõnal*: *kū̄nla*, *kāenal*: *kānla*, *kānlauk*, *vainlane* (Holstres *vañ(D)lane*).

ndr: *t̄inder*: *t̄indre*, *pēnar*: *p̄indra* ~ *p̄inra*, *kǖnär*: *kǖnrä*.

ldr: *keller*: *keldre*, *tal̄drik* ~ *taller* (Holstres *tāller*).

Eriti selgesti peegeldub dentaali redutseerumise tendents imperfektis: (*pā'nin* ~) *pānsin*, (murdeti *pānts*in), *pāndis*, *pānsime*, *kēñsin*, *kānsin*, *kā̄nsin*, *lēñsin* ~ *lēñ^Dsin*, *āñsin* ~ *āñ^Dsin* ~ *āñtsin*, *kǖñsin* ~ *kǖñtsin*, *kǖñsime*. Sama nähe esineb IV infinitiivis: *kǖñmene*, *āñmene*, *kēñmene* (vrd. Kettunen, Lõunavepsa häälikajalugu § 17, Kod. I 71—72).

p.

a. Silbialguline.

28. Vokaalide järel: *-p-*: *-*β-*

1) > *-b-*, alglahtiges teises silbis: *rebane*, *labid(as)*, *vaba*, *täbär*, (*ubinad*); 3. isiku ainsuses: *sâb*, *jâb*, *jûb*, *sûb*, *kûb*.

2) > *-v-*, algkinnises teises silbis 3. isiku mitmuses: *sāvad*, *jōvad*, *jāvād*, *sōvād*, *lōvād*, *kēvād*.

3) $\text{> } \emptyset$, labiaalse vokaali mõjul, algkinnises 2. silbis: *jūs*: *jūsed* $\leftarrow$ *hiβukset, *aittama* (: *aēdaitta*).

4) $\text{> } -b$: $-v$: *vībīb*: *vīviittaB*, *leīb*: *leivā* ($\sim$ *levā*).

5) $\text{> } -b$: $-v$ $\text{> } \emptyset$, labiaalse vokaali mõjul: *uba*: *òàD*, *tuba*: *toàD*, *taòlene*, *kubu*: (*kuy̆* $\sim$) *kūD*, *jūs*: *jūsed* (vt. p. 3).

6) $\text{> } -pp$, järgsilpide $-h$ - kadumise puhul sündinud kontraktsiooni mõjul, ainsuse illatiivis: *tuppa* $\leftarrow$ *tupahan*, *rappa*, *appi*, „*seò ühte kuṛpu*“.

7) Tugeva astme üldistusi: *abe*: *abena* (vrd. Setälä, ÄH 308), *abi*: *abis*, *abiga*, *tabad*, *sabad*, *rabad*, *nabad*, *labad*, *luba*: *lubad*, *lubaitta* (vahel siiski ka *lòàD*), „*ēnā* ($\sim$ *einä*) *pebušse*“, *ei läbe*: *läbeda*, *tabada*: *tabaitti*, *rabada*: *rabaittud*, *lubada*: *luban*, *soviitamene*, *vebud*, *kābid*, *toBad*, *libud*, *ribud*, *tibud*, *ribad*, *tēbed* (sõna olevat küll võõras).

8) Nõrga astme üldistusi: *tēvās*: *tēvāD*, *sīv*: *sīvā*, *āv*: *āva pū*, *koiv*: *koēva*, *kaivama*: *kaivab*, *kaivand*.

9) $\text{> } -b$ - kaasrõhu järel alglahtises silbis preesensi ainsuse kolmandas isikus: *kenelab*, *lagunab*, *pärändab*, *juittustab*, *kaṛgab* $\leftarrow$ **karkada:pi* (vrd. ka päärrõhu järel *sāb* $\leftarrow$ *sāpi*, *jāb*, *jūb*, *sūb* — p. 1). Siit on süsteemsunduse mõjul $-b$ üldistunud igale poole, ka rõhutusse asendisse, kus ootaks $-v$ (vt. p. 10): *palub*, *leṛpeb*, *eṛpiib*, *kuṛkub*, *jōseb*, *leñnab*, *vèàB* ($\leftarrow$ *vetäβi). Esitatud näidetest selgub ka tüve üldine nõrgaastmeline esindus 1. ja 2. isiku analoogial, kus see on häälikseaduslik.

10) $\text{> } -v$ - rõhutus asendis ja kaasrõhu järel algkinnises silbis:

a) preesensi mitmuse kolmandas isikus (vt. p. 2 — päärrõhu järel: *sāvad*, *sōvād* jt.): *pärändavad*, *juittustavad*, *kaṛgavad*, *māš-sāvad*, *sādavad*, *jōsevad*, *pūduvad*, *leḡguvad*, *laštavad*, *kuṛkuvad*, *leṛpevad*, *eṛpivad*, *leñnavad*. Tüve nõrgaastmeline esindus seletub 1. ja 2. isiku analoogiaga. Ometi aga $-vad$ esindus ei ole analoogiliselt üle kandunud preesensist imperfekti, nagu mujal mõnes murdes: (*nad*) *jāid*, *tegid*, *seisid*, *palusid*, *jagasisid*, *parandasid*, *juittustasid*.

b) I partitsiibis: *ärättäv*, *leñdav*, *jagav*, *sāv*, *kīv*: *kēvā*. Rõhutust asendist ja rõhulisest algkinnises silbis, kus $-v$ on häälikseaduslik, see esindus on üldistunud igale poole I partitsiipi, ka

rõhulisse alglahstisse asendisse (vrd. *kīv: kēvā*). Aga kogu I partitsiip esineb murdes üldiselt kaunis harva, (selle asemel tarvita- takse *ja-, ma-*moodustusi).

c) *va*-noomenites: *orav: orava, teräv: terävād, osav, lihav, igäv, tugev, edev, vägev, ärev, „elävä lõmuga lapš“*. Siia sarja on siirdunud ka mõned algupäraselt **-eda, *-edä* tüüpi adjektiivid ja ümberpöörduvalt: *libe: libedast ~ libevas, kobe: kobedad* (vrd. Holstres *kobeva*), *pude: pudedam* (vrd. Holstres *pudeva*). Võimalik, et *va*-adjektiivid üldse ei põlvne algupärasest **-βa*, vaid et need kuuluvad algupärase *v* ajalukku (vt. Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu § 132), — niisugusel korral kuuluksid siia vast siiski sellised partitsipiaalsed adjektiivid nagu näit. *eläv* jt.

d) Adverbides: *ärevili, kohuveli, liikvel, üleval ~ ülevel* kõrval esineb sagedasti ka *ülebäl, ülebält* < ?

11) **-βu- > -u-* (esivokaalseis sõnus *-i-*) intransitiivverbides: *muřdada, kořsub, veřtida*.

29. Nasaali järel *-mp-*: **-mb- >*

1) *-mm-*, nõrga astme üldistumine, tavalises kvantitatiivses vahelduses, nagu algupäranegi *mm* geminaat: *ařmas: ařma, lařmas: lařma, lařmid, sařmal: sařla, veřmal: veřla, viřm: viřma* (lv. *viřba*), *kuřmas: kuřma* (vrd. Holstres *kuřmas: kuřba*), *teřmav: teřmařta, teřmasid, teřmas, „teřma kuřmagid pidi“, eřmelda: eřmleř, eřmlik on eřmleřas, eřmlusega, eřmlust, „kuř pařlu ummes oř veřnd ořta?“* (selle kõrval ka *uřbes* — kahtlemata lain kirjakeelest), *uřneřm* (kn.), *„ilma āb uřme, on ummes ~ on uřmuses veřřd“*.

2) *-m-*, sarjasiirdumisi (vrd. *mm ~ m* § 64): *umistada, umistand, -b, umilumi* (vrd. *ummes, uřmune*), *komistada* (< ?, vrd. vps. *kombiřtuda*), *lā m ā t t ā d ā, lā m ā t t u d* (vrd. Holstres *lāmi*, sm. *lā m m i n*, md. *leřb'e*).

3) *-m(-)*, järgsilpides ja nimelt komparatiivis. Kaasrõhulises algkinnises asendis on häälikseaduslikult *-mb- > -mm- > -m-* (vrd. järgsilpide *mm* ajalugu § 66). Siit on *-m-* süsteemsunduse põhjal üldistunud ka kaasrõhulisse alglahstisesse ja edasi ka rõhutusse asendisse. Teiselt poolt toetas seda veel arenemine *-mpi > -mb > -m* (absoluutses lõpus — vrd. dentaalklusiili ajalugu ja Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu § 54). Näiteid: *ilusamad: ilusam*,

„lähäb vedelamas“, jeukkamad, ullemad, nõrem, vanem, alam jt. (vt. § 30).

30. Lisanäiteid komparatiivi esindusest (vt. § 29³):

a) *-kke*: *veikke*: *veiksem(ašse)* (vrd. *veidi*: *veidem*), *lühikke*: *lõhem*, *pēnikke*: *pēnem*, *ehukke*: *ehem*, *naʹtikke*: *naʹtem*, *tillukke*: *tillem*.

b) *-ne*: *kařvane*: *kařvatsem*, *taĳkutsemašse*, *vihatsem*, *piĳkaletsemad*, *sõlatsemaš*, *ilitsem* jt. aga ka *tusadem*, *uvasem*, *segadem*.

c) *-da*: *tubli* (*tubliĳkas*): *tublidam(ad)*, *pude*: *pudedam*, *tihe*: *tihedam*, *ere*: *eredamad*, *vaga*: *vagadam*, *vilu*: *viludam*, *mage*: *magedam* ~ *magem*, *kibe*: *kibedam* ~ *kibem*, *jäme*: *jämmem*.

d) Muid näiteid: *liĳk*: *liĳgim*, *aĳpu*: *aĳpem*, *paĳs*: *paĳsem*, *vaštik*: *vaštikkum*. Komparatiivi sufiksud liituvad ka substantiividele: „*ta ikki lähäb mehemas*“, „*meš(e)s on tülevařjem seitta*“, „*kaheksi ikki sešsem käijä*“, vrd. „*sešeda ošsedamad tšid*“.

31. Liikvidate järel: *-lp*: **-lβ*-, *-rp*: **-rβ*-.

1) Nõrga astme üldistusi:

a) *> -lv(-)*: *alv*: *alva*, *alvasti* (mõnikord ka *alβ* kirjakeele mõjul), *keļvab*, *ei keļva*: *keļvattu*.

b) *> -rv(-)*: *vařvas*: *vařvad*, *tuřvas*: *tuřva sū*, „*tuřva* (kn.) *teņis*“ — „*obesal on kah tuřv*“, *kuřv*: *kuřva*, *uřv*, *käřvāb*: *käřvāĳku*, *keřveb*, *keřvend*, *ei keřve*: *keřveittama*, *tařvis*.

2) Tugeva astme üldistusi:

-rv -: *keřve*: *keřve*, *ařviittada*: *ařviitan*.

3) Vaheldusi: *ařm*: *ařmi*: *ařmi* ~ *ařmi* (sm. arpa: arvan).

b. Silbilõpuline.

32. Poolvokaalide ees (*-pj* -: **-βj*-) esineb tugeva astme üldistumine, tavalises kvantitatiivses vahelduses: *kaβja*: *kaĳja*: *kabi*, *luβja*: *luĳja*: *lubi*, *abi-elu*, (*jalas*: *jalase* analoogial) *kuβjas*: *kuĳjase* (pro *kuĳja* — vrd. Kettunen, Kod. I 126).

33. Liikvidate ees (*-pl* -: **-βl*-, *-pr* -: **-βr*-) esineb tugeva astme üldistumine, tavalises kvantitatiivses vahelduses: *kuβlad*: *kuĳla*: *kubel*, *kuβlane*, *kuĳlas*, *aĳpu-oblik*, *liβlik*, (*tubli*, *ruβla* ~ *rūbel*), *seβra*: *seĳra*: *seber*, *naβrad*: *naĳras*, *kisub* *kiĳra*: *kiβrad*, *koβrutab*, *kober*: *koβra*, *teβras*: *teĳra*.

34. Spirantide ees esineb *p* tavalises kvantitatiivses vahelduses: *koṗs*: *koṗsud*, *koṗsub*, *loṗs*, *laṗs*: *laṗseḱke*, *liṗsulaud*, *küṗse*: *küṗsed*, *noṗs*: *noṗsid* (vrd. Holstres *noṗs*: *noṗsid*), *roṗsma* (Holstres *ṗ*), *roṗsitakkud*, *lüṗsma*.

c. Interkonsonantne.

35. Sama esindus, mis dentaalklusiililgi (vt. § 27): *reṗps* (iseegi *reṗstlū*), *reṗsub*; vrd. ka *saṗmal*: *saṗla*, *āṗliḱkud*, *eṗleja*; edasi vrd. veel *kaṗmer*: *kaṗre*, *kaṗres kaṗre* (illat.), *nuṗmer*: *nuṗred*).

C. Geminaatklusiilid ja nende astmevaheldus.

36. Päärõhulises asendis esineb

1) lühikese silbiolluse järel

-*kk*- : -*ḱk*-: *vaḱka*: *vaḱka*, *laḱka*: *laḱka*, *pḱḱä*: *pḱḱä*, *kuḱkuma*: *ei kuḱku*, *aḱkaṗ*: *aḱkaṗta*, *tukki*: *tukkiid*, *kḱḱki*: *verikḱḱkiid*, *nuḱka*: *nuḱkad*, *niḱkaṗtada*;

-*tt*- : -*ṭṭ*-: *kaṭte*: *kaṭte*, *kaṭta*: *kaṭtan*, *uṭte*: *uṭted*, *rḱṭtiḱkud*, *üṭtiḱke*, *paṭtu*: *paṭtud*, *nuṭtid*, *ruṭtama*, *ruṭtuga*, *raṭtaṗ*: *raṭtas*;

-*ṗṗ*- : -*ṗṗ*-: *saṗpi*: *saṗpine*, *aṗpu*, *taṗpa*: *taṗpetse*, *eṗpi*: *eṗpiḱkud*, *liṗpu*, *liṗpuṭtama*, *koṗpaṗ*, *kaṗpaṗ*, *riṗpu*: *riṗpuṭtada*;

2) pika silbiolluse järel

-*kk*- : -*g*-: *tarka*: *taṗga*, *sṗkki*: *sōgi*, *auḱku*: *aṗgub*, *palkka*: *paḱgaṗta*, *ḱelḱku*: *ḱelḱgub*, *kolḱki*: *koḱgispṗd*;

-*tt*- : -*d*-: *sṗtti*: *sōbi*, *sṗttä*: *sōdab*, *koṗtti*: *koṗdid*, *sṗtta*: *sādeṭtama*, *pṗttu*: *pṗduṗad*, *ei pṗdu*, *vṗtta*, *ajavṗdus*, *ḱṗtta*, „*sṗ mṗs oli ḱṗdus*“, *lṗtta*: *lōdan*, *lōdus* 'lootus' (vrd. *lṗdus* 'loodus'). Samane on esindus sõnus, kus geminaat *tt* on jõudnud päärõhulisesse asendisse alles eelmise spirantolluse kadumisel sündinud kontraktsiooni järele: *aēdasin*, *ōdasin*, *vādasin* (kirjak. *aitasin*, *ootasin*, *vaatasin*). Järjekindlasti esineb häälikseaduslik helitu meedia ka verbide mitmuse 2. isikus: *sāde*, *veēde*, (< **sāṭtek*, *voitṭek*), *vīde*, *tōde*, *sōde*, *jāde*; nende analoogial ka *tāde*, *tēde* (vrd. *aēdasin*, *ōdasin*); samuti imperfektis *saēde*, *seēde*, *teēde* (algsoome **saidēk*). Sama häälikseaduslikku esindust kohtame ka *te-*, *te-*noomenite mitmuses, näit. *paṗde pāle*, *eḱdega* jm. (< **parṭten*), ja *ta-*, *tä-*verbide infinitiivis, näit. *kāṗdä* (küllap < **kāṗttäk*), *ḱēḱdä* (< **ḱēḱttäk*), *ḱēṗda*

(< *kērtāk), *põrda* (< *pōrtāk), *añda* (< *antāk), *kūñdā*, *kañda*. Neist häälikseaduslikest keelendeist on see n. ö. nõrgaastmeline *da*-ga infinitiivitüüp analoogiliselt tunginud ka muudesse verbi-tüüpidesse, näit. *nāřda*, *ōlda*, *pañda* jm. (pro *nāra, *pañna* < *pandak).

-pp-: -B-: *kāppi*: *kābime*, *raēbe*: *raippeliha*, *rūppämä*: *rūbi kař*, *korppi*: *kořbid*, *kirppega*: *kiřbuga*, *pilbas*: *pilppa*, *rōbās*: *rūppä*.

3) Tugeva astme üldistusi: *vaņkre*: *vaņkker* (selle kõrval esineb küll ka *vaņcer*), *ēñā varppud* (vrd. Holstres *vařbe*: *varppe*) <?

4) Nõrga astme üldistusi:

a) Verbide 3. isikus on geminaat lahtiseski silbis kinnissilbiliste 1. ja 2. isiku analoogial nõrgaastmelisena esindatud: *kuķkuv*, *leřpev*, *lōdab*, *ōdab* jt. (vt. § 28¹), *kuķkuvad*, *leřpevad*, *pūduvad* jt. (vt. § 28^{10a}).

b) Genetiivist ja teistest nõrgaastmelistest kaasustest nõrgaastmeline esindus on üldistunud igalepoole: gen. *kařpi*, nom. *kařpi*, part. *kařpiř*, samuti *oķki*: *oķki*: *oķkit*, *jaķki*: *jaķkit*.

5) Sarjasiirdumisi: *rūķkis*: *rūķkid*, *oķkas* (vt. § 6³), *rāř*: *rāři*: *rāřti* 'traad' kõrval esineb — ja sagedaminigi veel — nõrga astme kaudu algupäraste üksikkluusilide sarja siirdununa ka *rāb*: *raē*: *rāři* (Holstres ainult *rāb*: *raē*). Samuti vahelduvad *pūř*: *pūda*: *pūřta* ~ *pūřd*: *pūda*: *pūřda* (viimasest paradigmat oleks gen. *pūda* omakorda üksikkluusilile tugeva astme üldistus), ka *kāřt* ~ *kāřd*. Algupärasest *helppoisa: *helppoisan annaks häälikseaduslik arenemine murdes *elppus*: *elřsa*, kuid selle kõrval esineb ka analoogiline vaheldus *elřus*: *elřsa*. Kui kirjuks sarjade segimine-kud tihti esinduse on muutnud, iseloomustab sama sõna esinemine mitmes sarjas: *elřbe*: *elřped* ~ *elřbas*: *elřpad* ~ *elřbe*: *elřmed*, *leřgařta*: *leřkkan* ~ *leřkku*: *leřcume* (Holstres ka vaheldi), *uigatta*: *uikkav* ~ *uikku*: *uiguv* (sama vaheldus Holstres).

6) Geminaadi kadumisi dissimileerumise tungil (vt. Kettunen, Viron kielen äännehistoria § 49): *kaettud*, *kaetse*, *veetse*, *maetti*, *maetse* (aga ka ~ *mařtetse* mõnikord), *jāetse*, *kōetse*, *ōetse* (~ *ōēlse*), *ōetti*, *ōettud* (aga ikka *ūttelda*, mitte *ōelda*).

7) Üksikuis sõnus: kõrvu esinevad põhjaeestiline *tūřtār* ja lõunaeestiline *tūdār*, *paber* ~ *pařper*, gen. *paberī* ~ *pařpre*, part. *paberī* ~ *pařperī*, (*lina*) *kuķkar*: *kuķrad* (vrd. Holstres *kugar*: *ku-*

5) Üksikuis sõnus: *kevädi* — nähtavasti üldistus genetiivist jt. kaasustest; *tinaneišsi*, *tinaneišsiti lii*, *paëlu tinaneišsitiid* (< *neitsüt: *neitsüden*); vrd. *-*δ*- asendust sõnas *värät*: *värätti* (kirjak. *v ä r a v*, eL *v ä r ä d i*, sm. *ver ä j ä*); *käkki* 'kätki' olevat täiesti võõras (on *äl*).

II Spirandid.

s.

42. Sõnaalguline $s \equiv$: *sari, saŗv, soŗkki, sisaliŗd, sisalik, secane, s̄ared, sarap* (vrd. lv. *tarab*). Liitsõnus s - on säilinud samuti: *lumesadu, tigesilm*, kuid on gemineerunud, kui liidetavaks sõnaks on „sepp“: *kiŗgissep, teŗlaŗšsep, p̄ussep*. Lain-sõnus s - on substitueeritud ka z -, $ŗ$ - ja $ŗ$ - asemele: *sup, s̄ŗ, siŗsi s̄ŗer, suli*.

43. Silbialguline sõna sees:

1) $-s$ - ($-z$ -): *veŗsa, aŗi, pesŗ, paŗsud, koŗsud*.

2) Toimunud on geminatsioon järgsilpide kontraktsiooni mõjul nagu näit. illatiivis: *veŗssa, siŗse, saŗsi, taŗsa*; mitmuse partiivis: *s̄uŗse, k̄aŗse*; noomeneis: (*r̄ŗkki*) *saŗsed*, aga vrd. *peŗsas: peŗsa* (Holstres *k̄aŗŗ: k̄aŗŗa: k̄aŗŗa* jt.); vrd. ka *vaŗŗ: vaŗŗa: vaŗŗa*.

3) Illatiivide varasalghsm. $-sezen$ (dopelttunnus) — vt. § 47.

44. Silbilõpuline:

1) p̄ārõhulises asendis esineb s tavalises kvantitatiivses vahelduses: *raŗva: raŗva (: rasu), k̄aŗŗ: k̄aŗŗa*;

2) järgsilpides: *sk* (vt. § 9), *st* (vt. § 20, 49).

45. Geminaat:

1) Lühikese vokaalolluse järel esineb $-ŗŗ$ - (resp. $-ŗ$): $-ŗŗ$ -: *m̄aŗŗaŗad: m̄aŗŗaŗta: m̄aŗ, p̄uŗŗ: p̄uŗŗid: p̄uŗŗi, uŗ: uŗid, taŗ: taŗid: taŗŗist* (vt. § 49).

2) Pika vokaalolluse järel esineb $-ŗŗ$ - (resp. $-ŗ$): $-s$ - ($-z$ -): *poŗŗ: poŗŗi, kauŗ: kauŗi: kauŗi*.

3) Inessiiv — vt. § 48.

46. Sõnalõpuline:

1) *-s (-z) ≡: armas, kirves;*2) *-s > -s̄* eelmise pika vokaali lühikeseks kulumisel: *siš*.

47. Illatiivid.

Esimese rühma moodustavad sõnad, kus lõpp on muutunud **-zen > -hen > -h-(n)* (vokaal assimileerunud eelmise sarnaseks). Päärõhulise pika vokaali järel *h* on säilinud, vokaal selle ees lühendunud (vt. § 166): *pähä, maha, suhu*.

Järgsilpides on toimunud kadu *-h- > ø* (vt. § 51), vokaalid on ühinenud pikaks vokaaliks, mis omakorda on lühendunud, kuna kõige selle mõjul on sündinud esimese silbi tugevnenemine: *selgä, vällä, lēga, külmittu, teisi säñgi, peñja, piñta, oñsa, koñti, košju, jalou, aiva, sañga, kappi, kople, kála, latta, kükki ja kamre, keřva, säre, kulli, lakka, vatti, juñni, külgi, vušsi, veittu, raisku, vašta, ukka, jüre, süre, äre, mñle, vândi ja kardi, kirdu*. Üksikuid juhte: (*ūs: uūve:*) *ūde*, (*peis: peñje:*) *peide*, (*keřs: keřre:*) *keřde, teřde, muřdu*. Nende analoogial ka *meřde* (*~ merre ~ ka merešse*), *junde, virdē, ūlde* (aga *pūsti, leñdu, ulkka, umme*). Esimese silbi lühikese olles on järgsilpides sündinud kontraktsiooni mõjul silbi konsonantollus isegi gemineerunud: *sekka, jekke, näkku, kokku, patta, kätte*, „*miini tuutu*“ (vrd. *tuub*), *setta, vette, ette, kuppu, rappa, sappa, appi, vešsa, tašsa, sišse, sülle, tulle, küllä, tarre, merre, peūwe* (vrd. sm. *povi: povehen*).

Teise rühma moodustavad sõnad, kus on toimunud muutus **-sezen > -sehen >>> šse*, seega illatiivi tunnus redublitseeritud. Nii esineb kahesilbistes tüvedes esimese silbi lühikese olles: *merešse* (vrd. *~ merre*), *tulešse* (*~ tulle*), *küläšse, talušse, kajušse, ojašse, niñašse, lavašse, nisušse, künašse, päräšse*. Sama esineb kontraheeritud ja mitmesilbistes tüvedes: *kirvešse* (*< *kirvehesehen*, ühekordne tunnus **kirvehesen* annaks *kirvese*, mis esinebki murdeti, näit. Paistus), *revašse, kūrmašse, līkmešse, kelvresse, leppiškušse, eppetajašse*. Analoogiliselt tunnus *-šse* on kandunud mõnikord ka rühmadesse, kus häälikseaduslik esindus on muidu üldisem: *jalašse ~ jalga, koñtišse ~ koñti, pañgisse ~ pañgi*, samuti ka *ūšse, tūšse, vīšse, māsse*. Mitmesilbisis sõnus rõhutus asendis esineb sagedasti vokaali lõppkadu: *aganiškuš, terukses, kařsastes, kelvres, ebises, vañkres, pūbes, nõrdes*.

48. Inessiivid *-ssa > -s*.

Iseloomustav Kõpu inessiivile on tugevaastmeline esindus illatiivi analoogilisel eeskujul, kus tugev aste häälikseaduslik (vrd. § 47): *lukkus, nukkas*, „*mede eñamad on al lät̄tis*“ (kn.), *kappis, s̄kkis, t̄kkis, l̄kkas, paikkas, aukkus, aittas, nurkkas, kurkkus, pulkkas*, „*marttus* (kn.) *on jubi*“, *karppis*; *aivas, liivas, nälõäs, peļus, ilmapeļus* (kn.), *mulbas, oļras, keņtus, koņtas, mešes, peļluselt̄sis, lašsis, kähn̄is ja rullis*, „*vil on rillis*“, *kullis, kulmas, kārñās, pilves, purjus, varjus, peņjas, pallas, villas, kālas, kāras, mīles, vīres, kūlis, mūdās, teises, eunas, eūwes*.

Kõigis esitatud näiteis on esimene silp pikk, missugusel korral esindus on üldiselt väga järjekindel. Ometi esineb mõnikord harva siiski ka nõrgaastmeline kuju: (*seà*) *seļtas* (selle kõrval küll ka *seļgas*), *vaštas* ~ *vaštas*, *laŗvas* ~ *laŗvas*, *peņjas* ~ *peņjas*, *mešes* ~ *mešes*, *aittas* ~ *aēdas*, *vāļlas*, *kūlles* ~ „*ta on miū külões ku pigi*“, *sel̄skoñnas* ~ *kihelkoñdas*, (*sihi*) *āres* ~ *āres*. Kui esimene silp on lühike, näikse esindus ebajärjekindlam, kuid siiski tundub kalduvus tugeva-astmelisele esindusele: *elekuvas* (aga *kūv*), *neñdega tegus* (aga *teod*); ometi „*kocu on kūs*“, *seās, pās* 'pajas'. Konsonantolluse gemineerumine järgsilpide kontraheerumisel ei ole kandunud illatiivist inessiivi: küll *seļta*, aga *seās, jeēs* (*jekke*), *tules, vesas* jt.

Lõpuks mõned huvitavad üksikjuhud. — Nagu illatiivis esineb *ūde, keŗde*, nii ka inessiivis „*ūdes s̄ares* (kn.) *teñtse tänã ramppeļt̄*“, „*kari on rükki keŗdes*“. Ja nagu illatiivis on *umme* (mitte *umbe*), nii siis ka „*ummes jalad*“. Lauserõhutus asendis esineb *mešes, oļses* kõrval *mešs, oļss* (vt. § 155). Mingi lain naabermurdeist tunnukse *käe* 'käes' (Paistus *kähen, ehen, mahan, tühün*).

49. Elatiivid *-sta > -st*.

Tugevaastmeline esindus on analoogiliselt üldistunud illatiivist ka elatiivi niisama nagu inessiivigi: *keŗpust* (kn.), *nukkast, nurkkast, oŗgust, lašsist, mešest, kaštist, oļsest* ~ *oļsast, peņjast, nar̄vast* (kn.), *keŗvast, liñnast, vīrest, kālast, teisist*. Sellega vaheldub üsna tihti ka nõrgaastmeline esindus: *ļst vērest* (~ *vīrest*), *teisist kohast, iņgestki, jārjest, seļlāst* (~ *selgāst*), *taļtist*. Lauserõhutus asendis esineb „*mešest, oļsest*“ kõrval ka *mešst, oļst* (vt. § 155).

h.

50. Sõnaalguline $h > \emptyset$: $\hat{a}$, $e\hat{r}ne$: $e\bar{r}ne$, $a\bar{r}jund$, $u\bar{l}$, $allas$, $\bar{e}ruvad$, $a\bar{k}kid$, $e\bar{i}kma$, $a\bar{r}k$, $a\bar{r}kkader$, $\bar{a}l$, $i\bar{l}\bar{p}$, ele , $a\bar{m}mad$, $\bar{a}v$, $i\bar{c}i$, $\bar{u}l$, $o\bar{v}ene$, „ulkkas on ubasem“.

51. Silbialguline sõna sees päärõhulises asendis:

1) Lühikese vokaali järel $h \equiv$: $pahur$, $k\bar{o}h\bar{a}$, $liha$. Üldiselt hääldatakse $-h-$ väga nõrgalt, et vaevalt kuuldu; individuaalselt on võimalikud üleminekud kuni täieliku redutseerumiseni, eriti samavokaalses asendis: $maha \sim ma^ha \sim ma_a$, $sihis \sim si^his \sim si\bar{h}is \sim si\bar{h}is$ (vrd. Mülleri $\bar{f}id\bar{h}es$), ko^he , va^hel , i^hu , pi^hik , $o^ha\bar{k}kas$, va^ha , $k\bar{o}^heB$, $ti^{(h)}ase$. Lauserõhutus asendis kulunud sõnus ongi $h > \emptyset$ üldisem: $l\bar{a}h\bar{a}B \sim l\bar{a}^h\bar{a}B \sim l\bar{a}^h\bar{a}B (\sim l\bar{a}^hB) \sim l\bar{a}B$, $tahaB \sim ta^haB \sim ta_aB (\sim t\bar{a}^hB) \sim taB$.

2) Pika vokaali järel $h \equiv$, vokaal lühenenud: $maha$, $p\bar{a}h\bar{a}$, $suhu$, $mehed$, $rohe$, $tohud$ (: $to\bar{h}t$ — vt. § 21), $rehe \sim rehi$ ($re\bar{h}te$), $rih\bar{a}l$, $rih\bar{a}lla$ 'rehe alla', $va\bar{h}er$: $va\bar{h}tre$. Ka siin on h redutseerunud: $maha \sim ma^ha \sim ma_a$. Lauserõhutus asendis h on mõnikord kadunud: $m\bar{i}s$: $me^he \sim -me$, $peremed$, $jahimed$ (ka $peremeste$, $pere-mestele$).

3) Diftongi järel on toimunud h metatees diftongi järelkomponendiga:

- $-ih-$: $lahja$, $ka\bar{h}ju$ ($ka\bar{h}etseB$);
- $-uh-$: $je\bar{h}v$, $je\bar{h}vik$, $ja\bar{h}va\bar{t}taB$, $jahu$ (< * $jahvo$ < $jauho$);
- $-üh-$: $keh\bar{v}\bar{a}$.

4) Nasaali või liikvida järel $h > \emptyset$: $vana$, ani , $tanum$: $-a$, $t\bar{a}nu$, $v\bar{a}ra$, $karu$, $tarasa\bar{i}d$, $erilane$, $n\bar{u}ri$.

Järgsilpides $h > \emptyset$: $va\bar{s}ta$ (< $vastahan$), $m\bar{u}p\bar{a}$, $v\bar{a}llad$, $ra\bar{t}ta\bar{d}$, $r\bar{u}p\bar{p}\bar{a}d$. Päärõhulise lühikese vokaali järel on sündinud ühenduses sellega konsonantolluse gemineerumine: $n\bar{a}kku$, $k\bar{a}tte$, $t\bar{u}ppa$, $ve\bar{s}sa$, $t\bar{o}n'ni$, $tulle$ (vt. illatiivid § 47); $pa\bar{n}'ni$, $tulli$ (vt. imperfektid § 157).

52. Silbilõpuline:

1) $h \equiv$ päärõhu järel tavalises kvantitatiivses vahelduses: $a\bar{h}ju$: $a\bar{h}ju$, $o\bar{h}jad$, $le\bar{h}mus$, $ko\bar{h}lap$, $ni\bar{h}va$, $ra\bar{h}nud$: $ra\bar{h}n$ (isegi $ra\bar{h}n$), $vi\bar{h}m \sim vi\bar{h}m$: $vi\bar{h}ma$, $ri\bar{h}m$, $lo\bar{a}k$, $pa\bar{h}mas$: $pa\bar{h}ma$, $i\bar{h}ne$: $i\bar{h}ned$, $pi\bar{h}lak$. Siia kuulub ka sõna $kihelko\bar{n}d$, kus esineb švaa-vokaal (vrd. murdeti $ki\bar{h}ko\bar{n}d$ < $ki\bar{h}lkond$ < $ki\bar{h}lakunta$).

2) Järgsilpides esineb $ht > tt$: *uneŋtada, mäleŋtab, valettavad, niŋkattand, vahettab*. Esineb ka *-st-* pro *-ht-*: *imestame, minestasin*.

53. Sõnalõpuline:

1) $-h > \emptyset$: *vale, teŋve, õne: ŋned, vahe, ime, mure, pere, pale* (vt. Setälä, ÄH 311, § 175), *rahe, raëve, laene: laened, kade*.

2) $-H$ esinemine päärõhulise lühikese vokaali järel mõnes interjektsioonilises sõnas: *jaH, kaH, päH, paH, veH 'või', eheH, tohoH, tsäH tsäH*.

III Nasaalid.

n.

54. Sõnaalguline *n* ≡: *narits*, *nasipū*, *neid*, *nārem*, *nisu*;
n ~ *t* — vt. § 2, *n* ~ *r* — vt. § 83.

55. Silbialguline sõna sees:

1) *-n* ≡ nii esimese silbi järel kui ka kaugemal sõnas:
tina, *niña*, *siñine*, *künä*, *kenä*, *vana*, *käšŋ* ~ *käšN*: *käšnäd*, *kuřnad*,
kärnäne, *punane*, *kärnad*, *aganik*, *keřinaga*;

2) *-n* > $\emptyset$, lauserõhutus asendis kulunud sõnus: *mina* ~
meä ~ *ma*, *minu* ~ *miü*, *miül*, *sina* ~ *seä* ~ *sa*, *siül*, *siušt*, *vana* ~
„*va pa ũri* (kn.) *jân ei añd äm kedägi*“ ~ *änäm*;

3) *-n* > *-ñn*-, järgsilpides sündinud kontraktiooni mõjul
(h kadumisel): *ta pañ'ni* (< *panihin*);

4) *-n* ~ *-nn*-.: *vanuřttava* jt. — vt. § 56^{1b}.

56. Geminaat:

1) Päärõhulise lühikese vokaali järel

a) *-nn* ≡, tavalises kvantitatiivses vahelduses: *kořna*: *kořna*:
koñ, *kařtuřsa peñnid*, *juñnid*: *juñ'ni*: *juñ*, *vañ*, *reñ*, *jäñ*, *viñnid*:
viñ'ni;

b) (*-nn* ~) *-n*-, üksikuis sõnus: *seni* ~ *señi(s)*, *senisku*,
unik: *-u*, *señikkuvedu*, *läñikkud* (part. sing. ja nom. pl.), *veniř-*
sāre viļlem ~ *veñniřsāre* (kn.), *linařsev*; ka *enist* ~ *eñnist*
(< **-nd*-); vrd. perekonnanime *olřsman*: *olřsmani*.

2) Päärõhulise pika vokaali järel *-nn* > *-n*-.: *seni māni*
(< **mānnik*), *kāñäp* (< *-nn* < **-nd*-), (*kāñdä*;) *kāñän*.

3) Järgsilpides *-nn* > *-n*- esineb terminatiivis: *päevāni* ~
tāñpäēni (näiteid vt. § 40³); essiiv Kõpus normaalselt ei esine;
partitsiipi vt. § 158 (*karand* jne.).

57. Silbilõpuline *-n-* on üldiselt säilinud: *liñd*, *kañdma*, *isänd*, *pořand*, *perand*, (*līm*: *lēme*:) *līñt*. Erinev on *-ns-* esindus, kus *n* on *s* eel vokaliseerunud: *pēsas*: *pēsa*, *māsikkad*. Algupärane vaheldus *kansi*: **kandēn* annaks häälikseaduslikul teel *kās*: **kañne*, aga nominatiivist pikk vokaal on kandunud üle kogu paradigmi, mis järele on *nn* > *n* (vrd. § 56²): *kāne*, *kāned*, *kānega*. Siit edasi *n* on omakorda üldistunud ka nominatiivi, nii et lõpulik esindus murdes on *kān*: *kāne*: *kānt* (ometi kuuldus paar korda ka *pā kās* 'paja k.'), *lān*: *lāne*, *kūin*: *kūine*, (*lānsi* sõna vaste näis puuduvat, vähe tunti ainult *lāne*: *lāne*). Järgsilpides on *-ns-* esindus häälikseaduslik: *kolmas* (< **-mās* < **-mansi*): *kolmandama* (*-ma* on analoogiline vt. § 68).

Juhuslikke vaheldusi: *keñkenpüks* ~ *keñkelpüks*, *solđañ* (harvem *solđat*).

58. Sõnalõpuline:

1) *-n* > $\emptyset$ üldiselt *-n* noomenites: *süďä*, *abe* (vrd. Setälä, ÄH 308), *ige*, *naēne*, *inime*, *liñnalene* (jt. vt. § 143), *venelane*, *kāimene* (jt. vt. § 146), *kūñme*, *ūhešsa*, *veļ'ti*, *līge*, *tāřge*; genetiivides (akusatiivides): *veļ'me*, *līkme*, *tārķme*, *kūñme*, *süďāme*, *abena*, *igeme*, *naēse* jne., *līgeñte*, *liñnaleste* jt.; illatiivides — vt. § 47; allatiivides vt. § 78; instruktiivides, kuivõrd neid esineb rudimentaarselt: *palla jalu*, *saķsa ķeli*; *-tu* karitiivides: *eññettu* jt. (vt. § 67); *-stin* adverbides: *āšti*, *alvaste* jt. (vt. § 143); passiivi preesensis: *antse*, *peletse* jt. (vt. § 160); passiivi imperfektis — vt. §§ 37², 38, 166; imperatiivi 3. isikus: *jōgu*, *sōgu*, *paļgu*, *teñku*, *aķkaķku*, *kasugu*, *kiřjuťtagu* (< **kirjoittakohon*).

2) *-n* $\equiv$, verbide 1. isikus (seletust vt. Kettunen, VKÄH § 158): *sūñ*, *loēñ*, *tulen*, *aķkan*, *ķenelan*, *kiřjuťtan* jt.

3) Assimilatsioon liituva klusiiliga (vrd. Kettunen, Kod. I 145) esineb üksikuis sõnus: *saraņ*: *saraņpu*, *kūñnäņ*, *ēnaņ*.

η.

59. *-η-* esineb tavalises kvantitatiivses vahelduses: (*ēñä*) *añg*: *añgu*: *añgu*, (*lume*) *añg*: *añged*, *pañg*: *pañgi*, *kañgas*: *kañga*, *kiñk*: *kiñgud*, *rañg*: *rañgid*, (*vañger* ~) *vañkker*: *vañķre*, „*obesad koļ-guťtavad*“, „*koļgu aēg on kiñi aēg*“, *añgerjas*, *añgervaķs*, *añgerpūšt*, *soļgermā*. Vaheldust ei ole kaugemal sõnas (vrd. Kettunen, Kod. I 149): *kuniņgas*, *tōmiņgas*, (*ēriņgad*).

m.

60. *m* ≡: *maja*, *muna*, *meñi*, *müdin*, *märä*.

61. *-m* ≡: *kama*, *rumal*, *sūkki lämuda*, *südüme*, *tärkmed* (*paštlal*), „*uks on ramppis*“, „*rañbib tene päle*“, *wiñm*; *-mp* : *mb — vt. § 29, 30.

62. *-m* > *ø*: *perand*: *perandud*, *perandaga*; *temä* ~ *kiirkõne* *tempos tëä(?)* ~ *tä,ä* ~ *tä, tal*.

63. Vaheldusi:

1) *m* ~ *v* — vt. § 96;

2) *m* ~ *p*: *ařm*: *ařmi* (vrd. sm. *arpi*: *arven*);

3) *m* ~ *n* (?): *abe*: *abena* (vrd. sm. *murdeis* ja „*Kalevalas*“ *haven*: *hapemen*, *Renvalli sõnastikus hapenet*, eesti kirjak. *habemed*, lv. *abbānd*, vps. *habeñ*).

64. *m* ~ *mm*: 1) *õmmukku* (~ *omukku*), *õmmel* ~ *õmmen* (sm. *huomen*, vps. *homen*, lv. *ūomāg*); „*sañmu on sisañmune*“, *sāltsañmast*; *eñmis*: *eñmisa*, *sañmuma*: *sañmub*, *kuñmali*, *iñmu* ~ *imu*, *iñmustada*, *tiñmukkad*, *añmat*; 2) *ümärikku*, *ümärikne*, *komistama*, *kumardand* (vt. § 29² — *umi*, *umistand*), *ometi*, *kumer*.

65. *m* > *mm*, järgsilpides sündinud kontraktsiooni mõjul: (*jäme*:) *jämme* (< *jāmedān).

66. Geminaat *-mm-* ≡, tavalises kvantitatiivses vahelduses päärõhulise lühikese vokaaloluluse järel: *tañme*: *tämme*, *tañ*, *meñme*: *memme*, *añmäkke*, *jahutuñ*: *tummid*, *tummad*, *veškitañmid*, *rattarumud*, *añmu*.

Sellevastu esineb päärõhulise pika vokaaloluluse järel ja järgsilpides *-mm-* > *-m-* verbide mitmuse 1. isikus: *tēme*, *veēme*, *elāme*, *kenelame* jt. (vrd. § 40⁹); komparatiividest vt. § 30.

67. *-tu* karitiivid (*-toin* : *-ttoman*): *jaluñtu*: *jaluñtuma*: *jaluñtumad* (part. sing., analoogiline) ~ *jaluñtud* (< **-tointa*); lisanaiteid: *ařmeñtumad*, (*lähäB*) *õleñtumašse*, *jeñveñtuma*, *näottumad*, *keļvañtu*, *nuřjañtu*, *ineñtu*, *veñmañtu*, vrd. *õleñtul*, aga *eñneñtumalt*, *süñttumas*.

68. Analoogiline *m*: 1) (*kõreman >>) *kūrma*: (*kõrema >>) *kūrm* eeskujul ka *sērma* (< *sēraimen): *sērm* (vrd. *murdeti sēre*, sm. *sierain*); 2) *eñneñtu*: *eñneñtuma* ja *ilus*: *ilusama* paradigmide eeskujul *-ma(-)* on tunginud ka paradigmi *kolmas*: *kolmandama*, säält edasi isegi nominatiivi: *kahešsamas* (: *kahešsandama*), *ühešsamas* (vrd. § 57).

IV Liikvidad.

I.

69. *l* ≡: *lace, lumi, lu'rik, le'ki, lätläne, lep, ligi, lükkättä.*

70. *-l* ≡: *tala, tila, ädäl, madal, palgalene on nälgäs, rem-melgas, (pallas) muld, kenelba, aʃv.*

71. *-l* > *ø*: *vāda'tta, vādasin, vāda! vāttama* (vrd. rahva-laulus 'valadi mina valadi', Karksist); *kēhelkoõd ~ kiõkoõd; õetse, õettud* (vt. § 160); *me'šsin, ü'šsid* (vt. § 157).

72. Vaheldusi:

1) *l ~ r* — vt. § 82, 83;

2) *l ~ d*: *tāder: tādre ~ tāler: tādre;*

3) *l ~ n* (vt. Kettunen, Kod. I 152); *tagalt (~ tagant), ke'kenpüks ~ ke'kelpüks, matterjan ~ -l, ku'it: ku'iid, k'umel: k'umle ~ k'umne, ä'l: äle* (sm. ääni), *p'ä'kel: p'ä'kle* (vrd. Holstres *p'ä'hel: p'ä'kle*, sm. pähkinä), *kam'psu'i, kä'mmä'l: kä'mlä* (sm. kämmen).

74. Dissimilatsioon: *le'in: le'inu* (vrd. Holstres *le'ün: le'ünu*, kirjak. *leil*, sm. löyly).

75. *-l* > *-ll*- järgsilpide *h* kadumisel sündinud kontraktsiooni mõjul esineb illatiivis: *sülle* (< *sülehen*), *tulle* (~ *tulešse*), *alla* ja imperfektis: *o'lli* (< *olihin*), *tulli*.

76. *l ~ ll*: *tal'litse aeg ~ tal'itav, ve'glaskala 'valaskala'.*

77. Geminaat esineb tavalises kvantitatiivses vahelduses *-ll-* (*-l*): *-ll-* päärõhulise lühikese vokaalolluse järel: *a'l: a'lli: a'lti, a'ltitada, ku'ltid, lolli, ka'ltis: ka'lti, ti'llu ta'l, ulla'tta: ultiama, li'lled: li'l, mö'llä'tta, pel'led: pe'lle: pe'l.*

Päärõhulise pika vokaalolluse järel ja järgsilpides esineb adessiivides *ll* > *l*: *mäl, v'ül, mi'ül, tule'l, „äl p'ül ja kura p'ül“, ke'õgil, inimestel, vicatsel.*

78. Allatiivid.

1) *-le*, päärorõhulise pika vokaalolluse järel ja rõhutus asendis: *jäle, sõle, vîle, miüle, toële, reõle, vanale ašjale, laěsale*;

2) *-lle* (~ *-le*), päärorõhulise lühikese vokaalolluse järel ja kõrvalrõhulises asendis: *mulle, sulle* (vrd. *siüle*). Kõrvalrõhulises asendis on esindus kaunis kõikuv: *aiguse:lle, kuradi:lle, îma:lle, sigade:lle*, aga ka: *sigade:le, lalatse:lle* ~ *-le, kaivemale, obesale* ~ *:lle* (vrd. Holstres pea alati järjekindel *-lle*, Karksis aga *emänñtil, obesel*);

3) *-l*, juhulikult kiirtempo kõnes: „*tulen kallal siüle kah*“, „*â rañgid obesal kâla*“.

r.

79. *r* ≡: *rāsa, ram̃p, roek: roekkad* (mitte *t-l*), *rekslū, tulerāni, regi, rīt*.

80. *-r* ≡: *varas: vařga, tarasaõd, varemad, kurinaõd, saraõp, tārīn, terā, seā-ařdu, kuřnab: kuřnařta, kuřn, pāřmud, sařjad, ařnikkad* (= *lil*), *ařmas, nařmad, imar, kumer, pisar, aņgerpūšt, viķkerkār, kuķkerpal, uņperkūř, kullerkuřpud*.

81. *-r* > *ø*, lauserõhutus asendis, kiirtempolises kõnes: *pā-rāst* ~ *pāřt, āmese jāř* ~ *jūres*, „*mida ruřtem rumal ā* (~ *ā* ~ *ārā*), *seða parem*“.

82. Vaheldusi: 1) *l* ~ *r*: *kuķla* ~ *kuķra tagalt*; koomiliselt väänsid naised sõna „*muskel: musklid*“ — üks *muñsred*, teine *muñsled*; *māletseb* (sm. *mārehtii*), *kābārāõd* (sm. *kāpālāt*), „*seõruķka* ~ *seõluķka riřm on kařti*“; 2) *n* ~ *r* — vt. § 83.

83. Dissimilatsioonid esineb uuemais lainsõnus: 1) *n*: *kortten: kortna* (vrd. Holstres *kortteni*, murdeti *korttel*, kirjajak. *korter*), *nikrū:ř: nikrūõid*; 2) *l* ~ *r*: *kārnāl: kārnār, rořsa* (kn.) *rūittel, rāvel, pāřmer, reijal* ~ *reijār* (vrd. Kettunen, Kod. I 153), *aņju lēř: lēřid* (vrd. Holstres *sēř*, sm. *ryõri*, lvI *ier*, lvL *rier*), *kalidor* (~ *koridor*).

84. *-r* > *-řr-*, järgsilpides *h* kadumisel sündinud kontraktiooni mõjul, illatiivis (vt. § 47) *tařre, meřre* (< *merehen*); imperfektis *surri* (vt. § 157). Illatiivi *meřre* kõrval esineb ka *meřde* (vt. Kettunen, VKÄH § 21, vrd. ka illat. *keřde, teřde* jt. § 47), *meřre* ~ *meřde* kõrval esineb isegi veel *meřše*.

85. $r \sim rr$ ($< -*r\delta-$): *koruŕtada* (murdeti *kořruŕtada*), *keřpu murak*.

86. Geminaat esineb tavalises kvantitatiivses vahelduses $-rr-$ ($-\bar{r}$): $-řr-$, p  r  hulise l  hikese vokaalolluse j  rel: „*nuřra-nuřra kař   B nuřru*“, (*ko  ra*) *uř-uř*, *v  rradi-v  rradi*, *nařri*: *nařri*, *nař*; vrd. ka dentaalspirandi assimileerumisest tekkinud geminaati *puřre* jt. (vt. § 18).

R  hulise pika silbiolluse j  rel (ja j  rgsilpides) esineb $rr > r$: *keran* ($< -rr-$ $< -*r\delta-$ — vt. § 18). Lisaks r ajaloole mainitagu r metatees *para  cu* $\sim$ *pa  cu* 'praegu'.

V Poolvokaalid.

j.

87. Sõnaalguline $j- \equiv$: *jacama, jumal, jegi, jäle, jäme* (NB! ka *jūsed* < *hißukset); $j- > \emptyset$: *ütleb* (*juhlust*).

88. Intervokaalne:

1) $-j- \equiv$: *maja, vaja, ojašse,aju* (sm. a jo). Õieti tunnukse $-j-$ tugevasti redutseerituna, peaaegu $-é-$: *maja ~ maéa, pajo, elajad*. Sagedasti tarvitatava rühma moodustavad $-ja$ tegijanimed: *kiřjuttaja, imeja, lugeja, tuleja, jõja, nõlaja* (*uš*), *aõvja* (*kana*) (vrd. $-va$ § 28^{10b}), *na^haparkja, puřkaja, toõrõpkjä*. Mitmuse partitiivis esineb *tegijid ~ tegiid, pakjid, veřjid*.

2) $-j- > \emptyset$ (vrd. § 6⁶ ja § 16⁴), üksikuis sõnus, mis lauserõhutus asendis kulunud: *āda : ān, āsin, āmene, ā!*, *aettud*, vrd. *sojuttab ~ soēndab*.

89. Geminaat: *āijā : āijā : āi, āiju-āiju, nuīja : nuī*.

90. Konsonandi järel:

1) $-lj- > -ll-$, tavalises kvantitatiivses vahelduses: *paļlas : paļlatē, allas : allad, villa vällād, vällā, naļlakkas, naļluttada, paļlu nalla, illuitti : illa, jā^B illas(se), ovesa valla^D, koļm neļlandi:kku, kuļlus, tuhat neļla, viļlandi* (kn.), *paļlu* kõrval esineb ka metateetiline ~ *pačlu*. Vrd. $*-lj- > -lj- > -ll-$: *sellā, külle* jt. § 8.

2) $-rj- \equiv$, tavalises kvantitatiivses vahelduses: *ařjad : ařja, ařjus, sařjaļta : sařjan, sařjad, kařjatsed kařjas, puřjus mīs, kořjaļta : kořja, kuřjasilma-eli, vařjud*; järgsilpides: *aņgerjas, kaņberjas*. Vrd. $*-rj- > -rj-$ § 8.

3) $-sj- \equiv$, tavalises kvantitatiivses vahelduses: „*ašja īs, teist tača*“, „*ašjaļta kāib košjas*“. Perekonnanimi *ošī* deklioneeritakse *ošja* (vrd. kn. *ošju*).

4) *-hj* ≡, tavalises kvantitatiivses vahelduses: „*añju išt viška añju*“, *ohjad*, „*kiõpuitta ohjega*“, *kuñjatta* : *kuñjav*, „*kuñjalava tî on peñjattu*“, *peñjas*, *vähjä kahvad*. — Vrd. *-ih* > *-hj* § 51³.

5) *-kj* — vt. § 11: *laijalt*, *raijub*, *maijad*, *vađjad*, *magi*.

6) *-tj* — vt. § 22: *pađjad* : *pañja*, *lođjap*, *utjama*.

7) *-pj* — vt. § 32: *kaβja* : *kañja*, *kuβjas*.

8) Vaheldusi: *tuřjad* : *tuñja* : *turi* (vt. § 91², vrd. sm. turpa : turvan).

9) *-j* > $\emptyset$: järgneva *i* või *e* mõjul: *košilane*, *košib*, *kurik*, *iline*, *arida* 'harjuda', *karida* 'karjuda': *karivad*, *karind*; vrd. ka **-lji* > *-lji* > *-li*: *seliitti*, *küliitti* jt. (vt. § 8). Edasi mainitagu *kahetseda*, *tõhendada*, *kohelik*, *ohelik* (< *-hji*-, kus *i* on *h* mõjul *e*: ks alanenud). Üksiku sõnana esineb *soë* : *soëmad* (vrd. *sojad*, *sojuñtada*).

91. Sõna lõppu jõudnud *j* on lõppkao järele vokali-seerunud:

1) *-lj* > *-li*: *vili*, *väli*, *nali*, *neli*;

2) *-rj* > *-ri*: *ari*, *sari*, *mari*, *kari*, *vari*, *kuri* (*turi* vt. § 90³);

3) *-sj* > *-ši*: *aši*, *oši*;

4) *-hj* > *-hi* > *he* (vt. § 143): *ahe*, *pehe*, *ohe*, *kuhe*, *vähe* (murdeti *vähk*);

5) *-kj* > *-ai* ~ *-di*: *vađi* (Holstres *vađi*);

6) *-tj* > *-di*: *pađi*;

7) *-pj* > *-bi*: *kabi*.

v.

92. Sõnaalguline:

1) *v* ≡ kõikide vokaalide ees, pääle labiaalsete algupäraste *o* ja *õ*: *vañõimaja*, *veñ*, *vägev*, *vedel*, *vilu*, *viruttan* (*pesu*).

2) Uuemais lainsõnus *v*- on substitueeritud ka algupärase *f*- asemele: *valškus*, *vošvor*, *viřma*; mitme konsonandiga algavais sõnus on säilinud ainult viimane konsonant *lūñt*: *lõđi* 'flööt'.

3) *v* > $\emptyset$, algupärase *o* ja *õ* ees: *ũkke*: *ũkšed* 'vööke', *okki*: *okkirattas*, *oršt*: *orštid*, *ũr*: *õri*, *ũder*: *ũdreriļje*, *õlva*, *õlatta*, *õlav*,

õlatse, õlattud, õlmed (< *võlimet). Iseloomustav on sõna *võdi*: *võdid*, kus *v-* on säilinud, sellepärast et sõna alles uuemal ajal murdesse vastu on võetud: vanem oma sõna on sähgi: *sähgid*.

4) *u*-vokaali ees näikse *v-* siiski püsinuna, olgugi et enamasti onomatopoeetilis-deskriptiivset laadi näited kindlaks tõenduseks ei kõlba: „*vuuf ja räk ja püü — keik on pëlluliinnud*“, *po^ha ajas vušsi*“, „*mis sa vušsid*“, (oja) *vuliseb*, „*masin vuraB ja ũgaB vuur vuur*“.

93. Intervokaalne:

1) *-v-* ≡, mitte-labiaalvokaalses ühendis: *kaval, lava, savi, lüv, vaevane, taevatü, odav, tulevane*, ka *tüve, suve* (~ *suü*), *kivi*. Väga võimalik, et Kõpugi varem on kuulunud ka *-v-* > *-B-* häälikmuutuse piirkonda. Praegune põlv mäletab *-B-* esindust küll veel ainult paaris üksikus sõnas: *kibi* ~ *kivi*, *ülebäl* ~ *üleväl*. Aga juba naabervallas Vastemõisas (S.-Jaani kihelkonnas) valitseb veel praegugi vanimal põlvel *-B-* esindus. Neid pilgataksigi: „*keba kibi savi lebä sīs*“. Ometi näikse Vastemõisaski *-B-* esindus väga kiiresti taganevat kirjakeelse *-v-* eest. Pilistveres kõneldud veel hiljuti *-B-*, nüüd on üldiselt juba ainult *-v-*.

2) *-v-* > *ø*, labiaalvokaalses ühendis: *peopesä, väimīs* (< *pivo, vävü*), *au* (< *auvo*), *aüs* (< *auvoisa*), *neü* (< *neuvo*), *neutama* (< *neuvoittamahan), *leõkke* (< **leivok-*), *teõttav* (< *toivottapi), *suü* (< *suvi*), *suiste pöhäd, suilene*, aga *suvel* (Holstres *suŕvel*, vrd. Kettunen, Kod. I 157—158). Ka uuemais lainsõnus esineb sama nähe: *tuü*: *tuüd, ruü, ruipehik*. Vrd. veel **-β-* > *-v-* > *ø*: *taõlene* jt. (vt. § 28). Labiaalvokaalse ühendiga seletatav on *-v-* kadu ka sõnus *kujuma, kujuda* (vrd. sm. *k u i v u a*), *kujud, kujund*, (aga *kuivad ilmad*), *kuivats, kuivattama, kajuda* (< *kaivodak), *kajõmene, kajõsid*, aga ka *kaevav, -s, -nd* (vrd. *kaivama: kaivav* < *-p-* — vt. § 28^s).

Mõnes sõnas kadu on toimunud võib-olla osalt *i* mõjul (vt. Kettunen, VKÄH § 185): *aittama: aëdatta* (< *aβittadak), *veški, vaène*.

Lõppkao järele sõna lõppu jõudnud *-v* on ka mõnikord vokaliseerunud või kadunud: *kuju* (< *kuiva*): *kuëva, kajõ* (< *kaivo*), *päè* (< *päivä*): *päëvä, pällene*; samuti järgsilpides: *pala: palavan, live: libevad* ~ *libevad, pude: pudevam* (vt. § 28^{10, c}). Sellekõrval aga: *laëv, vaëv, lihav, eläv, igäv, tugev* jt.; *türi: türid* puhul vt. Saaberck, Vigala murde peajooned § 24.

94. $v \sim vv$: soome ovi, povi sõnule vastab Kõpus nagu üldisemalt eestis geminaadiline: $ǣve$: $ǣve$ ($\sim ǣve$), $peŭwe \sim peŭve$: $peŭve$ (vrd. Kettunen, Kod. I 157).

95. Konsonantühendis:

1) $v \equiv$, mittelabiaalvokaalses ühendis:

a) $-lv-$: $talviksened$, $piŭvikkuD$, $palve$, $valvaŭta$, $valvav$, $peŭviŭtama$, $villasalved$, $kŭlvä \sim kŭlida$, $ulva$: $ulvav \sim ulub$; vrd. ka $*-l\beta-$ $>$ $-lv-$: $alvad$ jt. § 31; vrd. alamal p. 3;

b) $-rv-$: $kiŕves$: $kiŕved$, $aŕvaŭta$: $aŕvan$, $levä keŕvane$, $kaŕvad$, $teŕvatõñ$, $seŕviitti$, $jäŕvevesi$, $suŕva$: $suŕvavad \sim surub$; vt. ka $*-r\beta-$ $>$ $-rv-$: $kuŕv$: $kuŕvad$ jt. § 31;

c) $-sv-$: $rašvama$, $kašvaŭtama$ ($rasune$, $kasugu$ jt.);

d) $-hv-$: (vt. $-uh-$ $>$ $-hv-$ § 51) $kihvad$, $jeŕviD$, $aga jahu$;

e) $-tv-$: $laðvad$, $leðvad$ (vt. § 22).

2) $v > \emptyset$, labiaalvokaalses ühendis:

a) $-lv-$: Siin esinevad vaheldumisi paradigmatid $ulva$: $ulvav \sim$ harvem $uluda$: $ulub$, $kŭlvä$ kõrval kaugelt sagedamini $kŭlima$, $kŭlija$, $kŭlin$, $kŭlisiin$, $ära kŭli$, $on kŭlimas$, $kŭlitse$, $kŭlitti$, $kŭlimiŕ$, $paluda$: $palun$;

b) $-rv-$: $suŕva$: $suŕvavad$ kõrval ka $suruda$: $surub$, $kaŕvad$, aga : $karune$ (vrd. $keŕvad$: $levä keŕvane$); võib-olla $karune$ on lihtsalt tuletis nominatiivist $karu$ ($<$ $kaŕv$), teiselt poolt annaks aga ka häälikseaduslik arenemine: $*karvoinen >$ $karune$ (sm. $karvainen$, vrd. e. $kaŕvuline$);

c) $-sv-$: $kašvan$, $kašva!$ aga $kasusin$, $kasund$, $kasugu$, „ $pŭ âB$ $kasusid$ täis“, $kasulik$. Küll $rašvama$, kuid $rasune$: $rasust$ (vrd. $karune$).

3) $-v-$ $>$ $\emptyset$, i mõjul paaris sõnas (vrd. Kettunen, VKÄH § 189): (i line) $kŭli$, $kŭlimiŕ$, $tali$, $taliliñD$ (harilikum küll genetiivi üldistus nominatiivigi: $talve$: $talve$), „ $kŭl$ on $â$ elu ja $peŭli$ “, $peŭline$ (aga „ $peŭv$ $valuŭtav$ “), „ $taeŕvas$ on $piline$ “, $pilist$, aga $piŭvistav \sim$ $piŭviittav$, selle vastu $piŭv$: $piŭved$, $salv$: $salved$ (vt. p. 1a).

4) Lõppkao järele sõna lõppu jõudnud $-v$ on vokaliseerunud, kui palataliseerumine seda ei takista (vrd. p. 3).

a) $-rv-$: $karu$ ($-ne$): $kaŕvad$, aru — „ $tunni aru$ on $käè$ “, „ $kas sel$ ka $mene aru päs on!$ “ (vrd. S.-Jaanis „ $mis meà$ oma $rumala aŕvuga$ “), aga $aŕv$: $aŕvad$ 'harv', $keru$: $keŕvalene$, $teru$: $teŕvapelet-taja$ (aga $tañme$ $teru$: $terud$ — „ $tañme$ $teŕva$ $meà$ $pele$ $kŭlnD$ “

< *terho, küll esineb ka *tañme teñk*: *teñud*, murdeti *teñvad*,
toru: *torud*; selle vastu *jāřv*: *jāřve*, (*keřv ovene*), (*iřv* olevat
võõras); sõna *seřvad* nimetav on nüüd *seřv*, tundub aga *v* üldis-
tusena teistest kaasustest, vrd. kn. *seruküla* < *seřvküla*;

b) *-sv*: *rasu*: *rašva*, *pũ kasu*: *kasud* (< *kasvo*);

c) *ladu*: *lařvad*, *leđu*: *leřvad* (olevat poolvõõras).

5) Eraldi ülemal esitatud rühmadest seisab sõna lõppu jõudnud
-hv (ja *-uh-* > *-hv*): küll *jahu* (< *jahv << *jauho*), aga *jeñv*: *jeñ-
vik*, *kiñv*: *kiñvad* (Holstres *kihu*: *kiñva*, lv. *kiñgāz*).

96. Vaheldusi:

1) *v ~ m* (vrd. Kettunen, Kod. I 159 ja Saaberk, Vigala murde peajooned § 26): *vāřmi*: *vāřmiv*, *vāřmis*, *vāřm*:
vāřmiv, *tanum*, *viřmendama*, *viřmalesed*, *iřm*, *ařm* (vt. § 31),
uřv (vt. § 31), *seřv*, *sařv*, *ahven*;

2) *v ~ j* segiminekuid: *keřva*: *keru*, aga *keřju*, *keřjutti*;

3) hääliksubstitutsioon: *sañf* (< saksa *Soft*).

VI Palatalisatsioon.

97. Palataliseerumises valitseb Kõpus üldiselt ühine esindus põhjaeestiliste murretega, kuna edela ja lõuna poolt järsk vahe läheb — Paistust ja Hallistest pääle hakkab maksma hoopis teine printsiip: Kõpus ja siit põhja poole on tinginud palataliseerumise järgnev või kunagi varem järgnenud *i* (*j*), aga Paistus, Hallistes ja säält edasi on palataliseerivalt mõjunud eelmise konsonandi või konsonantiderühma pääle ainult *i* kadu, nii hästi lõpp-, kui ka sisekadu; iseloomustav mulgi murdeile on lisaks, et *i* kadu on mõjunud palataliseerivalt erandita kõikide konsonantide pääle, kuna niisama järjekindlasti on konstateeritav *i* järgnemisel ka igasugu konsonantolluse täielik palataliseerimattus. See on asjalu, millele senini veel küllalt rõhku ei ole pandud (vrd. seletust Kettunen, VKÄH § 199—200). Kuid rahvale enesele see on tundunud nii silmatorkavana ja iseloomustavana, et seda peetakse üheks tähtsaimaks tunnuseks, mille järele eraldatakse murdeid: „*aḿjakkas ja paištu miḥ kenelav ni kaḥoelt ja kevaste, aga me rācime siḥ paḗlu peḥmemalt*“.

Üldiselt on Kõpus järgneva või kunagi järgnenud *i* mõjul palataliseerunud iga dentaalne konsonant, ainult *r* juures esineb tihti ebajärjekindlusi. Palatalisatsiooni tugevuse erikraadide märkimiseni siin töös ei ole laskutud, aga üldiselt on see tagavokaalses ühendis märgatavam, esivokaalses ühendis sellevastu tihti nii nõrk, et sageli näidetes märkimata on jäetud (nagu seda Kettunengi Kodavere murde näidetes teinud). Palataliseerumisele alluvast geminaadist on palataliseerunud ainult esimene liige, konsonantühendeis — ainult esimene konsonant (vrd. Kettunen, VKÄH § 194—197). Lõpuks esineb ka rida üksikuid onomatopoeetiliskriiptiivseid või võõrapäraseid või jällegi meelitus- ja lastekeele sõnu, kus palatalisatsioon ilmub ka ilma *i* mõjuta. *j* on teatud juhtumitel assimileerunud eelmise konsonandiga geminaadiks ja ka palataliseerivalt mõjunud. Järgnegu nüüd näited. —

VII Esimese silbi lühikesed vokaalid.

a.

99. 1) üldiselt säilinud: *vaga* 'vaikne (ilma kohta)', *rada*, *rava*, *paha asi*, *aäi*, *ale*, *arakkad*, *laš*, *laš*, *paštal*, *jakkaŋta*, *paraegu* ~ *paerou* 'praegu', *palukkad* — vt. § 113³;

2) *a* ~ *ä* — vt. § 109;

3) *a* ~ *e* (vt. Kettunen, Kod. I § 169):

e: *peleda* (Holstres *palade*), (*kořvi*) *veru* (Holstres *varu*), *pegenab* (Holstres *pageda*), *leŋku* (Setus *laŋku*), *vellaskala*, *leŋc*;

a: *vale* (Holstres *vele*), „*nätta vaäja näle*“ (Holstres „*neatta neäja neäle*“, kirjak. *najale*, sm. *nojalle*), kirjak. talv: *talva*, Holstre *telu*: *telva* vaste Kõpus puudub;

4) *a* ~ *o*: *kohada* ja *kahada*;

5) *a* ~ *ä*: „*märu märrab neñnat* ('nõnda et') *süD ega silma ei näe*“, *märt*, *tanum*: *-a* 'tänav' (sm. *tanhuva*), *palmik*, *vaäb-lane*, *kañD* (murdeti *käñD*), kn. *leñmakañnu*, *kä^här* ~ *kahar*, *näruD* ~ *näř^tsud* ~ *näräkkud*, (*läřm*, *läřmäŋta*), „*ribu-rabu rämi*“ (murdeti *räbu*), *äripäe* (rahvaetümolooia), *ära* (sm. *elä*, *älä*, lv. *alä*), *našipü* (Kod. *näši*), *räštäs* — vrd. § 110³;

ja- ~ *jä-*: *jäñDämä*: *jäñnäŋta* (Holstres *jañnäŋta*), *jänu* ~ *janu*, *jada*: *jä*, *jagu*: *jaD*, *jaċ*, *jakkaŋta*, *jampsi*: *jašsib*.

ä.

100. 1) *ä*: *äř*, *pärn*, *tuleräni*, *täřge*: *tärkmed*, *ädä*, *ädäl*, *mädä*, *äl*, *käřme*, *särk*, *täñittada*, *mära*, (*päřm*);

2) *ä* ~ *ä* — vt. § 110;

3) *ä* ~ *a*: *läřm* jt. (vt. § 99);

4) *ä* ~ *e* (vt. § 102): *säĤ* (Holstres *seĤ*), *temä* (sm. *t ä m ä*) ~ *tä^ä* ~ *tä* (vt. § 62);

5) ä ~ ö — vt. § 104;

6) ä ~ i: kärssäs ja kirssas, niippiB ja näppiB.

e.

101. 1) e: keva, pehk, tebras: tepra, „äd ja kedu“, keduküla (kn.), kever, kerend: -a ('1) jõe muhtukas, 2) pesu la^o), taime teru, pema^k, selg: selud ~ seled, ebe, ke^ov obene, elud, elad, mened, se^omed, ne^ogub, ke^ogub: kelkkus, ke^onime, terama (kn.). ve^osub, elpped, pel, p^orule^m, ne^ork, vere (vt. veru § 99³), rebedad, ve^ork, se^okuub, ke^os, emlik, ne^osma, ke^ovaakkud, se^og, se^olm, pe^on, ne^om, vesa, me^onk (olevat uuem sõna, enne olnud le^oäkünä), le^ohmus, se^oklad, ke^okkad, me^otus, pe^orand (vrd. soome e, o, u, a-vasteid);

2) e ~ a — vt. § 99³;

3) e ~ o: kellane : k^ollatse^od, vrd. ko^ord (Holstres ke^ord), kodar (Holstres ke^odar), sm. lohku^a, nojalle jt. vasteid le^oäku, näle jt. vt. § 99;

4) e ~ u: ke^ovitada (Holstres kudista), ne^om (sm. n u m m i, lv. num);

5) e ~ e: me^os (Holstres me^os), eli, eli^otada (murdeti eli), te^oštament, ere 'hõre', seni(s) ~ seni(s);

6) e ~ i: ne^onna (Holstres ni^onda);

7) e ~ ö: (punatse^od) sö^ostred 'sõstrad' (Holstres se^oster : se^ostre).

e.

102. 1) e ≡: esi : i^od, ve^osi: ve^odel elu, emä, kerä, terä, ke^oge, ka^otuse kelp, e^ode^osi;

2) e ~ e — vt. § 112;

3) e ~ e — vt. § 101;

4) e ~ ä (vrd. § 100): perä, peris, perida 'küside', peri ve^o, aga päräst ~ päst, pärä^osse, pärändada, värät 'värav', ärkkiB unest, änäm, änä^omeste, kä^onsakka^od 'kentsakad', tänä^odä;

5) e ~ i (vrd. § 107):

(-)eh-: se^ohake ja me^ohake, se^ohande ja me^ohande ~ si^ohuke-mi^ohuke, ni^ohuke, re^oha ~ re^oha (vrd. lv. reja), re^ohetseda, aga iha (vrd. sm. ehdantähti);

(-)*en-*: *niina*, *iŋG* '1) inimese h., 2) ukse h.', *minema*, *miini!* *kiŋG*, *iŋgel*, *kiŋkki*, aga *peŋk*: *peŋci*; *nikrūt* — vt. § 83; *kiš'si* 'kes see', ei *kiški*, *vidada* (sm. vetää, lv. *v'eddē*): *veän*, *vidas*, *vidand*, *vidu*; (*peŋterburi*, *telle(G)raam*, vrd. *Vigala tileram*, *piŋterburi* — vt. § 36).

o.

103. 1) *o*: *koŋ*, *kole*, *pori*, *oja*, *moŋ*, *orav*, *osav*, *ogar*, *oŋs*, *olen*, *obene*;

(-)*oh-*: *ohjad*, *ohelik*, *oherd*, *kohad*, *kohe*;

2) *o* ~ *ō* (vt. § 113): *ōrik* 'orik' (lv. *orikki*);

3) *o* ~ *a* — vt. § 99;

4) *o* ~ *e* — vt. § 101, lisanäiteid: *pele* (< *epi olek), *peŋd* 'polnud';

5) *o* ~ *u*: *ju*, *juba* (Holstres *jo*, *joba*), *kunttur* 'kontor';

6) *o* ~ *ø* (vt. Kettunen, Kod. II 9): *toñ* ~ „*tükki tõn'ni*“, *lume lõrts* (Holstres *lorŋs*), *könärikne*, *lögä*, *loŋjak*.

ö.

104. 1) Esineb pääasjalikult onomatopoeetilis-deskriptiivset laadi sõnus: „*oēnas põkkuŋtab ø-ø!*“, *ŋiga røheb*, *tørŋs*, *nøks*, *køä*, *køheda*, *jahukørt*, *køster*;

2) *ø* ~ *o* — vt. § 103;

3) *ø* ~ *e* — vt. § 101 (*søstred*);

4) *ø* ~ *ä*: *rögä* (vrd. sm. *r ä k ä*);

5) *ø* ~ *ü*: *möllätta*, *mište möllätte*, *ärä möllä* (= Holstres *müllättä*), *tömp* (Holstres ~ *tölŋ*, sm. *tylppä*, lvI *tolŋ*, lvL *tilŋ* < *-*ü*-).

u.

105. 1) *u*: *muna*, *jahutuam*, *sureb*, *kurinaD*, *puru*, *puñ*, *ulva* ~ *uluda* (vt. § 95), *puhun*, *tuŋk*, *lugu*;

2) *u* > *o* järgneva *h* mõjul: *kuhe* ~ *køheliik*, *poha*, *johan*, *pøhatse*; *u* näikse ometi säilinud, kui *h*-le järgneb ka *u*: *puhun*, *suhu*;

3) *u* ~ *ū* — vt. § 115;

- 4) $u \sim e$ — vt. § 101;
 5) $u \sim o$ — vt. § 103;
 6) $u \sim ü$: *müf, jüf ~ jüf' tilene ~ ju' tilene, rükkis*;
 7) $u > ö > o$ — vt. § 108.

ü.

106. 1) $ü$: *külä, künä, kül'm, küški* : *küšin, übi, mügerik, lüsi*;

2) $ü > ö$ järgneva h mõjul: *ühešsa, pühäd*, vrd. *pöhäba, ühe ~ öhes küs, löhem, töhentse* 'tühjendatakse'; kuid *-ühü-* > *-ühi-* ühend seisab väljaspool muutust (vrd. *-uhu-*): *lühikke, tühi, pühiv*;

3) $ü \sim ü$ — vt. § 116;

4) $ü \sim u$ — vt. § 105;

5) $ü \sim ö$ — vt. § 104;

6) $ü \sim i$: *vašik iñisab* (sm. ynisee), *küñgäs*: *küñkkad ~ kiñk*;

7) $ü > ö \sim > ö$ — vt. § 108.

i.

107. 1) i : *viruttada, irm, kiñnas, riñd, nirk, viñdub, kile* (kn.), *(pi)ppa, rikkas, iñime*; isegi h eel näikse esinevat i (vrd. u ja $ü$ esindust!): *liha, vihane, ti'hane, pihastand, tihe, pi'hik, kihelkoñd*; ometi tunnukse siingi nõrk kalduvus i alanemisele h mõjul ligemale e -le: *tjhe, kēhelkoñnad*;

2) $i \sim i$ (vt. § 117): *piruk* (murdeti *pīraķkas*);

3) $i \sim e$ — vt. § 101;

4) $i \sim ä$ — vt. § 100;

5) $i \sim e$ (vrd. § 102): *ri'šik ja kil'k* (vrd. lv. *kir'k, ke'k*); r -ühendis esineb tavaliselt i : *kirik, kiruda, kir'ves, kiršt, isa, igä, isi* (Holstres *esä, egä, esi*), muis ühendes aga e : *linalegu, seduda, vebu-püš, velets ~ vilets*;

6) $i \sim ü$ — vt. § 106;

7) $i > é \sim > e$ — vt. § 108.

108. Vokaalide vaheldusi konsonantolluse kadumisel. Kõrged vokaalid *i*, *ü*, *u* on alanenud keskkõrgeiks vokaalideks, moodustades kontraheeritud diftongi või ülipika vokaali:

1) *i* > *ê* ~ *e*: *seàsü* („*vanõkre kēl'ikku oīs, mujal torus*“), *māci* : *māè* jt. — vt. § 6⁴; *riDa* : *reà*, *peàB*, *kāè* jt. — vt. § 16⁴; *peòs*, *leòD*, *seòB*, *reò*; (*reci* : *rî*, *lugu* : *lû* jt. — vt. § 6⁴); *mina* > *meà* — vt. § 55;

2) *ü* > *õ* ~ *ö*: *pügädä* : *pöetse* — vt. § 6; *süsi* : *sõè*, *lüsi* : *lõè*;

3) *u* > *ò* ~ *o*: *uba* : *òàD*, *tòàD* — vt. § 28; *sadu* : *saòt-taB*, *vidu* : *vèò* — vt. § 16; *taguda* : *taòB*, *tugi* : *toèD* jt. — vt. § 6, (*vesi* : *vî*, *mîga*, *kubu* : *kû*, vt. § 28); *kogu* : *kûs*, *ûg* : *û* (vt. § 6).

VIII Pikad vokaalid.

ā.

109. 1) $\bar{a} : \hat{a}$ (resp. $\check{a}$) tavalises kvantitatiivses vahelduses: *sādan*: *sätta* (= *sätta*), *sân*: *sānid*, *āvad*: *âv* '1) haab, 2) haav', *kâr*, *kân*, *târ*, *kâl*, *kâppi*: *kābin*, *sābas*: *sāppad*, *rāmat*, *mâ*, *rāšikke*.

2) $\bar{a} \sim a$ (vt. Kettunen, Kod. II 50)¹⁾:

a: *vāks* (mordva *vaks*), *vārn*: *-a* (Kalevalas *vaarnanen*), *pārm*: *-u*, *t̄aru* (vt. Setälä, ÄH 255), *kāpsas*, *sārnane*, *pāšmas*: *pāšmad*, *palūkkad* (vt. § 113³⁾;

ā: *kâren*: *kârнад* (lv. *kārnâd*), *lâšt*, *nâškel*, *kâšik* (vrd. *kūšik*, *āvīk*).

3) Hilistekkinud pikk $\bar{a}$:

a) konsonantolluse vokaliseerumisel: *kân* ($\sim$ *kâs*): *kâne* jt. — vt. § 57;

b) konsonantolluse kadumisel: *pâ*, *râ* jt. — vt. § 16; *â* ($\sim$ *aja*) — vt. § 6; *kâl*, *kâr* — vt. § 13; *tâb* ($\sim$ *tahab*) — vt. § 51.

4) Pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel (vt. § 51): *maha* ($<$ *māhan*), *vaher*: *vahtre* (sm. *vaahtera*, lv. *võ'dâr*, mordvas *siiski ukštâr*);

b) konsonantolluse kadumisel kõrva jõudnud vokaaliga diftongiseerunud: *pâs*: *paëkivi*, *sâc*: *saë*, *râv*: *raë* '1) kraad, 2) praad, 3) traat';

c) dentaalspirandi muutumisel *j*-ks: *saija* ($<$ **sādak*);

d) kulumisi sõna- või lauserõhutus asendis: *ma,îlm*, „*ma,îlmaittu pažlu*“, „*terama* (kn.) *ēñāmad on kaūwel*“, nominatiivis isegi *ēñām*, *karjamađ*, vrd. *mašema mehed*; lühenemisele allunud on ka alles hilistekkinud pikk $\bar{a}$: *tahab* $\sim$ *ta^hab* $\sim$ *ta_ab* $\sim$ *tâb* $\sim$

¹⁾ Lühikese ja pika vokaali vaheldused alamal on esitatud täiesti deskriptiivselt, hoolimata algupärasest esindusest ja sõnade eneste algupärasest.

„*tab tulla*“ (vt. § 51); kirjakeelsele „*vaat*“ vastab murdes alati *vaī*: „*vaī sulle nüüd*“, aga ka „*vada-vada, vada-vada, mis meitele tūdi*“ (laulu värsis).

ā.

110. 1) $\bar{a} : \hat{a}$ (resp. $\bar{a} : \hat{a}$) tavalises kvantitatiivses vahelduses: *pā, āle*: *āl, jā_B*: *jājätte, âs, lātsälīm, sâr*: *sārikkud, kâr*: *kārād, mārin*: *māri, sādā*: *sādmā, sādus, kâmer, rākki* (= *rākki*). Nooremal põlv esineb üldiselt *jâ*, vanemad aga mäletavad ka veel *iā*: *iād* (vrd. Viigala *ibā ~ eä*, lv. *jei*, mordva *eī ~ ei ~ eō* < uurali *ḡḡ), *jâne* (vrd. sm. *jäinen*), *rāsalāne* (kn., vene keeli *чернолесье* < ?).

2) $\bar{a} \sim \bar{e}$: *tādā*: *tādmā, ei tā, tāvād, tād_Dmene, tādutī* (sm. tietää, vrd. lv. *tīūdā ~ tiēdā*).

3) $\bar{a} \sim \hat{a}$ (vt. Kettunen, Kod. II 50):

ā: *kār_n, kār_{me} ~ kār_{mäs}, mäle_{ttab}*:

$\bar{a}$: *rāštās*, (Holstres *rāštās*: *rāstā* < -a-), *pāštetud* (Holstres *pāštā_B*: *pāštā*), *sāšk*: *sāse_D* (lv. *sāšk*, mordva *šeške*), *pāsukke* (lv. *pešlīnki*, mordva *bezgada*).

4) Hilistekkinud pikk $\bar{a}$:

a) konsonantolluse vokaliseerumisest: *lāne* — vt. § 57;

b) konsonantolluse kadumisel: *sāl* (lv. *sāl*, sm. siellä, vps. *sigā*), *ā* (sm. *hyvä*, lv. *juva*); *mādā*: *māndā_B jt.* — vt. § 16; *mār* — vt. § 13; *lā_B* (*lähä_B*) — vt. § 51.

5) Pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel: *pähā* (vt. § 51);

b) konsonantolluse kadumisel kõrva jõudnud vokaaliga diftongiseerunud: *māgi*: *māē_B, sād_{ma}*: *sāettud*;

c) dentaalspirandi muutumisel *j*-ks: *jāijā* (< *jādäk);

d) kulunud sõna- või lauserõhutus asendis: *pāle*, aga „*lālab pāle*“; nagu *tahā_B* (vt. § 109), nii on arenenud ka *lähā_B ~ lä^hā_B ~ lä_B ~ „lāp_{peris} tarvis sehandsele taⁱni^hale“.*

ē.

111. 1) $\bar{e} : \hat{e}$ (resp. $\bar{e} : \hat{e}$): *vēras*: *vērad, rēvas*: *rēvad, sēm*: *sēmud, ērub*: *ēru, rēšk* (= *rēšk*): *rēsa, tēⁱsi* (kn.), *kana kēru_{ttab}, lēⁱs*: *lēⁱsa, lēⁱsma, lēⁱsuttama, ēclam^ə, eⁱsi^hkas, lēⁱrit_{tab} liri-lēⁱri, sēru_{ttada}, mēk*: *mēgad, pēn*: *pēna, lēr*: *lēⁱri_D* (ahjul — vt. § 83).

2) $\bar{e} \sim e$ (vt. Kettunen, Kod. II 51): (*punatseD*) *seštred* (vt. § 101⁷), *mette*, *ehvake*, *ehvitti*, *lekke*, *serG*, sellevastu aga *seruttav*, *serm*: *sermad*.

3) Hilistekkinud pikk $\bar{e}$ esineb algupärases *ns* ühendis (vt. § 57): *pēsas*: *pēsad*, *ēnes*: *ēnsus*¹).

4) Pika vokaali lühenemisi: *lēG*: *leā*.

$\bar{e}$.

112. 1) $\bar{e}$: $\hat{i}$ (resp. $\hat{i}$): *kēle*: *kīl*, *lēme*: *līm*, *sēned*: *sīn*, *rēsid*: *rīś*, *vēred*: *vīr*, *kēru*: *kīr*, *nēlak*: *nīlma*, *kēlda*: *kīlma*, *lēgi*: *līk* (= *līk*), *mēlittada*: *mīldib*, *lēmettav*, *pēla*, *tī*, *mīs* (: *mehe* — vt. § 51), *kēdān*: *kīttā* (sm. keittää, lv. *kietta* < * $\bar{e}$, vps. *keitta*). Sama vaheldus esineb ka uuemais lainsõnus: *sīp*: *sēbi*, *pīt*: *pēdi* (ka kn.), *rīpi* 'reede', *īstlane*.

2) $\bar{e} \sim \bar{a}$ — vt. § 110.

3) $\bar{e} \sim e$ (vt. Kettunen, Kod. II 51): *pēnar*: *pīnra*, *mē* ~ *me* (vrd. lv. *mēg* ~ *meg*), *sī*, *nīD* (sm. s e, n e).

4) $\bar{e} > \hat{i}$, kui dentaalspiranti poolvokaal esindab (vt. Kettunen, VKÄH § 219): *kūija* ~ *kiijä* (vrd. *saija*, *jäljä*) < *kēdäk (lv. *kieda* < *e*).

5) Hilistekkinud pikk $\bar{e}$: *tecin*: *tīn*, *regi*: *rī* — vt. § 6; *esi*: *ī*, *īmāle* — vt. § 16; *elatseD* — vt. § 13.

6) Pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel (vt. § 51): *mīs*: *meheD*;

b) sõna- või lauserõhutus asendis kulunud, isegi hilistekkinud pikk $\bar{e}$: *pūldid* ~ *pūltīD* 'poolteed', *kiīsi* 'kes see', *kišnid* 'kes need'; liitena *-meheD* esineb alatasa lühenenult *-med*: *peremed*, *jahimed*, *veēmumed*, *vaname käe*, *peremeste mīs*, isegi *vahemis* (~ *-mīs*): *vahemel* 'vahimehel'.

$\bar{o}$.

113. 1) $\bar{o}$: $\hat{u}$ (resp. $\hat{u}$): *pōle*: *pūl*, *kōre*: *kūr*, *lōma*: *lūm*, *nōre*: *nūr*, *rōmatta*: *rūmav*, *jōbik*, *jūB*, *sōla*: *sūl*, *tōnekuŕG*, *sōmus*, *jōšta*: *jūsma*, *kōbid*: *kūŕ* (= *kūt*), *kālkōgud*, *kūk*: *kōgi*, *kōnal*: *kūnla*, *nō-*

¹) Kõpus esineb *jeġi*: *jeġ*, aga Hallistes ja Saardes: *jeġi*: *jeġ* (Paistus, S.-Jaanis ka *jeġ*).

guittama, kōbittasime, lōga : lāk, kōnid : kün, sū : sūd, sūst, lūc, lūcu (veġma), kūrmi : kūrma, tōbid : tūp, kōlid : kūlmeister;

2) $\bar{o} \sim \bar{\delta}$: $\hat{u}_G : \hat{u}$ (sm. hyöky — vt. Kettunen, Kod. II 45), *nōri : nūr* (lv. *snūor*, sm. *nuora*), *rōbās : rūppä;*

3) $\bar{o} \sim a$: *palukkad : paluk* (sm. *puolukka*, lv. *būolgāz*, vps. *bō : bolad*);

4) $\bar{o} \sim o$ (vt. Kettunen, Kod. II 50): *nōrskab : nōrsatta, lojos, rojo, soē : sojad* ($\sim$ *soċad*) *sojašse, sojuittada, soettame, sōjemaš, oġmel oġmuġku, oġmenses* jt. (vt. § 64), *odav, rōšte : rūšte, ōrik;*

5) $*\bar{o}\delta > \hat{u}v$ (vt. Kettunen, VKÄH § 219): *tūvva ~ tuuva* ($< *tōdak$), *jūvva* ($< *jōdak$), *puuva* ($< *pōdak$), *tūvvašse* ($< *tōdaksen$), *juuvašse;*

6) hilistekkinud $\hat{u}$: *sucu : sū* jt. — vt. § 6; *kubu : kū* jt. — vt. § 28;

7) pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel (vt. § 51): *rohe, toht : tohud;*

b) konsonantolluse kadumisel: *rūg : roā, pūb : poē;*

c) lause- või sõnarõhutus asendis: *ūtta, aga odo!* $\sim$ *ūt-ūt*, *allaṗpole.*

ö.

114. 1) $\bar{o} : \hat{u}$ (resp. $\hat{u}$): *sūmä, sūB : sōnd, sōbik, sōmä, aæg, sūġ* (= *sūġ*): *sōci, sūġ*, *: sōbi, pōrittada, pōrdä : pūrmä, pōräne, pūr : pōräd, mūdä, mūdäs, ū, ūsi 'öösel', ūkke 'vööke', lūmä : lūB : lõnd, rōcib : rūkki, nōbi : nūp, kōci : kūġ, nōri : nūr, nōrāk, ōvelDAB : ūveleņġ, rūvel;* uemaist lainsõnust eraldi huvitav on veel *lōbi : lūt 'flööt', „mäġcis lūtti“*, mille kõrval esineb ka *lütte : lütteD*; küllap $\bar{o}$ -sarjast (?) $\bar{u}$ -sarja siirdunud on *mūlja* ($< *mōdäk$) — vt. § 116³;

2) $\bar{o} \sim \bar{\delta}$ — vt. § 113;

3) $\bar{o} \sim \bar{u}$ — vt. § 116;

4) $*\bar{o}\delta > \hat{u}ij$ (vt. Kettunen, VKÄH § 219): *sūljä* ($< *sō-däk$), *lūljä* ($< *lōdäk$), *lūljäšse* ($< *lōdaksen$), *mūljä* — vt. § 116³.

ū.

115. 1) $\bar{u} : \hat{u}$ (resp. $\hat{u}$) tavalises kvantitatiivses vahelduses: *sūr : sūre, tūle : tūl, tūluittada, tūlav, jūre : jūr, kūma : kūm, kūmuittav,*

*lūra*ttā : *lū*rAB, *ū*s, *ū*ōis, *kū*lus, *kū*luittāDA, *rū*nattā : *rū*nAB, *rū*na,
*tū*ra : *tū*r, *rū*si : *rū*s, *rū*mi : *rū*m, *jū*sta : *jū*st (kn.), *jū*di : *jū*t
 (= *jū*t), *nū*ōid : *nū*t, *kū*li : *kū*l, *pū*t : *pū*DA, *kū*r, *pū*, *kū*, *lū*, *sū*.

2) *ū* ~ *u* (vt. Kettunen, Kod. II 51): *mū*llu (olevat võõ-
 ras, selle asemel öeldakse *minevā*sta), *nū*aki : *nū*hIB, *ku*r̄n, *ku*gistaB,
*ru*l, teiselt poolt taas: *sū*sAD, *kū*lDA, *kū*lattā (Holstres *kulle*DA),
*pū*ttu : *pū*DUB (Holstres *pu*ttu : *pu*ttub), *sū*ttā : *sū*DAB (Holstres
*su*ttā : *su*ttAB).

3) Hilistekkinud *ū*: *jū*s : *jū*sed — vt. § 28³.

4) Pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel (vt. § 51): *sū*hu, *u*amer, *u*atu : *uh*uB, *pu*aku : *pu*huB;

b) lauserõhutus asendis: *ē*naṣṣu : *ē*naṣ, *sara*ṣṣu *pū* jt. —
 vt. § 3; *kū*le ~ *kule*!

c) vrd. *pu*ine, *ku*ine, aga *jā*ne — vt. § 110¹.

ü.

116. Nii algupärane kui ka hilistekkinud pikk *ū* on esin-
 datud kahelaadiliselt: 1) *ū* : *ū̄* ja 2) sagedam *ūi* : *ū̄i*. Piiri nende
 esinemise vahele tõmmata on raske. Kettunen, Kod. II 65
 (märkus 2) mainib Kõpus Kodaverale vastava haruldase esinduse
ū̄i : *ū* („nach mündlicher mitteilung eines einheimischen“¹).
 Hoolsa järgipärimise pääle vaatamata ei ole mul siiski võimalik
 olnud viimast esindust konstateerida kui vast ainult ühel korral,
 ja seegi näikse juhuslik segimine. Nimelt esineb *ū* — *ūi* esin-
 dus mõnes sõnas vaheldamisi: *rū̄i*bāttā : *rū̄i*ppAB ~ *rū̄i*bāttā : *rū̄i*ppāB,
 ja nii ütles siis keegi küll *rū̄i*bāttā, aga „pāle *rū̄i*bātse *pū*m“. Ise-
 loomustav on ka vahetegemine (*ē*nā) *kū̄n* : *kū̄ni*D (vt. p. 3), aga
 (*se*rme) *kū̄n* : *kū̄ned*, korra öeldi ometi (*se*rme) *kū̄ne* partitiivis.
 Alamal esitatakse näited mõlemast rühmast, hoolimata sõnade
 algupärast. —

1) *-ū̄-* : *-ū̄-* (resp. *-ū̄-*): *mū̄ri*D : *mū̄r*, *mū̄rā*ttā : *ārā* *mū̄rā*, *ū̄ri*lene :
ū̄r, *kū̄ri*ttāDA, *kū̄rāk*, *kū̄r* (< **kū̄krā*, vt. § 13), *rū̄pi* (= *rū̄ppi*):
*rū̄bi*n ja *rū̄bā*ttā : *rū̄ppā*n (vt. eespool), *kū̄n* : *kū̄ni* (vt. p. 2 ja p. 3).

2) *-ū̄i-* : *-ū̄i-* (resp. *-ū̄i-*). Võimalik, et diftongeerumine on saanud
 alguse juhtudest, kus häälikmuutus *δ > *j* selle välja on kutsunud,

1) Selleks kõplaseks oli stud. math. Gabriel, kes suri hiljem nõdra-
 meelsena.

ja siis siit laiemale lagunened: *püida*: *püljan*, *püidmene*, *püitse*, *püidõd* (Holstres *püñttä*: *pünäb*), *üldä*: *üljāb*, *rül*: part. *rüld*, (*pü*) *sül*: *süld* („*lihavad veiksed kašovukērid*“), *süld*: *sī on süldi*, *süld-lāne*, (*lāne*) *püi*, *peltpüld*, *müija* (vt. § 114), *rüistä*: *rüistāb*, *rüist-tetse* ~ *rüistätse rehte* (= *kaitsutse*, *kas lige*), *rüistittud*, *rehe rüistmespü* ~ *rüistipü* ~ *rüstipü* (vt. p. 5), „*ta on sihukke rüistik*“ (vrd. kirjak. *rüüstama*), *tüldättä*: *tüttāb* (vrd. *tüdida*), *süittä*: *süldän* (vrd. *sügāda*, § 6), *süldikkad*, *nüld* (< *nüüt, vt. § 6²), *nüitse*, *külnär*: *külnrā* (sm. *kyynärä*, lv. *kīndār*), *külnärpü*, *külnāspērā* ~ *-nuk*, *külnāl*: *külnlad* (sm. *kynttilä*, lv. *kīndāl*), *külned*: *küln* (< *künsi*, vt. § 57), aga *sejme küne* (vt. p. 1), *tüigās* (olevat vööras sõna).

3) Kvalitatiivseid vaheldusi: *ēnākūñ*: *küñid* (Saardes *kõñ*: *kõñid*), *üldä*: *üljan* (vrd. sm. *huuta*), *müija*, *müimā*, *müin*, *müitse*, *müittud*, *müi*: *müēge*, *müēnd*, vrd. sm. *myydä*, aga vps. *möda* (< *ö), lv. *mīdā* (< *ū), kuna lv. *siedā* 'süüa' (< *ö).

4) Kvantitatiivseid vaheldusi (vt. Kettunen, Kod. II 51): *tüdida*: *tüdid* (vrd. sm. *tyytyä* ~ *tytyä*), *küški*: *küšib*, *kükkittada* (vrd. „Kalevalas“ *kyykistäikse*), *külnāl*, *külnär*.

5) Pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel (vt. § 51): *püaki*: *pühin* (sm. *pyyhiä*);

b) rõhutus asendis: *nüld* ~ „*miš_sand ikki jañdad!*“ *rüistipü* ~ *rüstipü*, *ärä rüsti!*

Vaheldus *ü* ~ *üi* seletub vist murde geograafilise asendiga lõuna ja põhja murrete piiril: on ju lõunaeestis üldisem pika vokaali säilimine, põhjaeestis diftongeerumine (vrd. ka H. Ojansuu artiklit „Tietosanakirjas“: „Viron kieli“). Kõpus oleksid siis segi sattunud mõlemad esindused.

i.

117. 1) *-i*: *-i̇* (resp. *-i̇*) tavalises kvantitatiivses vahelduses: *ire*: *ir* (mordvas *šejer*), *pimä*: *pim*, *risu*: *rīsub*, *rīsid*, *visud*: *vīs*, *silud*: *sīl*, „*obesal on tīrud*“: *tīr*, „*vasiikkad jōsevad kīni*“, *kīni-aeg*, *kilud*: *kīl*, *līv*: *līvā*, *līvi*: *līv*, *pñättä*: *pñāb*, *pīlu*: *pīlub*, *pīlu* (kn.), *pīripošt*: *pīr*, *kīkku* (= *kīkku*): *kīgub*, *kīk* (sagedam *äl*), *rīštad*: *rīšt*, (*pītsad*: *pīts*), *rīdad*: *pūrīl*, *sīn*, *sīl*, *līmakud*, *kīmalus*.

2) Kvalitatiivseid vaheldusi: *viljä*: *vīb* (< *i, vrd. sm. *viedä* ja vps. *veda* < *e, lv. *vidē* < *i, aga *kiedē* 'kiia' < *e, sm. *keittää* — vrd. § 112¹), *vīdättä*: *vīttāb* (vrd. sm. *viettä*).

3) Kvantitatiivseid vaheldusi (vt. Kettunen, Kod. II 52): *kiñnitta_B*, *kiñ'ni*, *kiñdine*, *lina*, *picista_B* (sagedam *piŕsitta_B*), *viikkaŕ*, *sisalik*, *nŕs*: *niŕjed*, *kŕtta*: *kŕdä_B* (Holstres *kiitta*: *kiitta_B*), *ŕlcä_B*.

4) Pika vokaali lühenemisi:

a) *h* eel (vt. § 51): *rehi* ~ *rehe*, *rihaI*, *vŕ rihalla*;

b) *sepa_vŕsi* ~ *sevasi*.

IX Diftongid.

i-diftongid.

118. Iseloomustav Kõpu murdele näikse diftongi järelkomponendi *i* alanemine $\acute{e} \sim > e$ -ks nõrgal astmel. Algupärase ja hilistekkinud diftongide esindus on samane, ja nad käsitatakse alamal üheskoos. Diftongi muutust *h* eel vt. § 51³.

ai.

119. 1) *ai* (resp. *ai*): $a\acute{e} \sim a\grave{e}$: *paised*: *paēse*, *laisk*: *laēsad*, *aīs*: *aēsa*, *aīs*: *aēsu*, *aisma*: *aēseb*, *paštma*: *paēštav*, *paēštētand*, *laiskleb*: *laēselda*, *maīt*: *maēda*, *ait*: *aēda*, *aitta*: *aēdaitta* (< *aβittadak), *raipped*: *raēbe*, *maik*: *maēgu*, *paik*: *paēga*, *kaikkad*: *kaēgas* (*kadikka), „*aiva maitsega*“: *māētse* (näikse uuem sõna), *aēgūtada*, *aēgud* *kāēvad*, *kainla*: *kaēnal*, *lained*: *laēne*, *naēne*: *naīšt*, *naēsed*, *naēšterahvas*, *vainrišti* (kn.), *sain*: *saēme*, *vaim*: *vaēmu*, *kail*: *kaēlud*, *vainlane*: *vainlast* (nom. pl.), *vaēnulik*, *ainsama*: *üks-aēnumas*, (*üks*)*aēnukke*, aga ka $\sim$ *üksaēnukke*, *üksaēnumas*, *lainav*: *laēnaitta*. Väikseid ebajärjekindlusi juhtub esinema: *aīdašt* (pro *sina aēdasid*), *vaēbuvad* (sõna näikse üldse poolvõõras). Rõhutus asendis väljendub diftongi järelkomponent mõnikord ainult järgneva konsonandi palataliseerumises: *paštav* $\sim$ *paēštav*, *paštētand*.

2) (-)ait- $\rightarrow$ (-)aið- : (-)aij- : *aīd*: *aīja*, *vaīdleb*: *vaījelda*.

3) (-)aik- $\rightarrow$ (-)aēc- : (-)aj- (vt. Kettunen, VKÄH 227): *aēc*: *aja* $\sim$ *â* (vt. § 6^b).

4) -aiu- $\rightarrow$ -aēv- : -aēv- : *taēvad*: *taēvas*, *vaēv*: *vaēva*, *vaēne* (< *vaiuvainen*), *aēvastasin*, *laēv*: *laēvad*. Selle kõrval esineb ometi ka vaheldus *ai* : *aē*: *kaivama*, *kaivav*, *kaivand* (ka *kaēvand*), *kaēvas*, *kaēvaitta* (vt. § 28⁸); *kajuda* (vt. § 93) kõrval esineb ka „*ma ei jeūva kaiva*“ : *kaēvav*.

5) (-)aiuo- $\rightarrow$ -ajó- $\sim$ -ajū- : *ajū*, *pā-aju*, *kajo*, *kajōmene* jt. (vt. § 93).

6) Üksikuid sõnu: (*paljon* >) *pallu* kõrval esineb ka meta-teetiline kuju *paëlu* ~ *païlu*, *praëgu* ~ *paraë'gu* (vt. Kettunen, VKÄH 108).

7) *ai* ~ *ei* — vt. § 121.

8) *ai* ~ *ei* — v. § 122.

äi.

120. 1) *äi* (resp. *äi*): *äë* ~ *äë*: *päikke*, *läikku*: *läëgub*, *läi'sed*, *përuläëtse*, *räim*: *räëmed*, *päid*, *päëdega* *päëdi'kkud*. Sama esindust leiame ka spirantollusest tekkinud diftongis (vt. § 6, 12): *näittab*: *näëda'tta*, *näënd*, *läënd*.

2) (-)äi- : (-)äij-: *äi*: *äijäd*, *täi*: *täijed*, *äigämä*: *äijä'ttä*.

3) Üksikuid sõnu: *veikke*, *veiksem* 'väike' (vrd. sm. vähyt), *väimîs* (< *vävü-*), *päe*: *päëvä* (vt. § 93), aga „*äda pävis*“; *päilene*, *päëvi'tti*.

4) Lühennemisi rõhutus asendis kulumisel: *läüba* (< -*pätvä*), *läübase* *päëvä*, *pöhäba*, *ešmaba*, *kolmaba*, *nellaba* (vrd. § 3).

ei.

121. 1) *ei* (resp. *ei*): *eë*: *veim*: *veëmu*, *leim*: *leëmu*, *seimama*: *seëma'tta*, *peikpä*, *peëcitti*, *peëga'tta*: *peikkab*, *seitta*: *seëdan*, *meišta*: *meëštan*, *keikku*: *keëguvad*, *eikka*: *eëcatse*, *veib*: *veënd*, *veëde*, *teì*: *teëde* (vt. p. 2), *meiša*.

2) Kvalitatiivseid vaheldusi: *keik*: *keëce* (Holstres *kiĭ*, Saardes *keik*), *keëcedega*, *keëcitti*, *vei* (murdeti *vai*), *tešiba* ~ *tëšiba*, ka *teišiba*, aga *tene* (vt. § 122), *seì*: *seëde*, *leì*, *jeì*, *teì*, *leikku*: *leëgub*, *leëguvad*, *leëgu!* ~ *leëga'tta*: *leikkan*, *leëgasin*, *leëgand*, *leikka!* (Holstres kah *ei*, Saardes *leiga'tta*), *eišma*: *eë'tseb* (Holstres *äitšeb*).

3) (-)eìd-, (-)eìg- : (-)eij-: *neid*: *neijäd*, *naĕkneid*, *eis*: *eijed*, *eëdega*, *peis*: *peijed*, illat. *peide*, gen. pl. *peëde*, *veidma*: *veijab*, *eice*: *eijendab*.

4) Üksikuid sõnu: *leõkke* < **leivo-*, *teõttab* < *teivottapi (vrd. lv. *teitta*: *tëittab*, sm. *toivottaa*), *vešikku* *vaïd* 'Võisiku'.

5) Lühennemisi. Rõhutus asendis väljendub diftongi järelkomponent mõnikord ainult järgneva konsonandi palataliseerumises: *eì* *meišta*, *meištab* *kül*.

ei.

122. 1) *eì* (resp. *ei*): *ē*: *seitsmes*: *sēitse*, *peitta*: *pēdavad*, *eittä*: *ēvāb*, *ei* *ēvā*, *seisma*: *sēšta*, *sēsāb*, *sēsavad*, *ei* *sēsā*. Hilistekkinud diftongid: *ēla*. *ēlane*: *ēlatst* (nom. pl.) — vt. § 13, 112, *tēnd* — vt. § 12, 112.

2) Kvalitatiivseid vaheldusi:

a) *eìn*: *ēñā*, *ēñāb*, *ēñama* ~ *ēñām* (~ juhuslikult ka *eīnam*), *rištik* *eìn*, *sein*: *sēñā*, *sēnad*, *teivād*: *tēvās* (vrd. lv. *aina*, *saina*, *tāibaz*, sm. *heinā*, *seinā*, *teivās*);

b) *tēne*: *tēsed*, *tēsem* (~ *teisem* juhuslikult), *tēštele* (aga *teist*) — *tešiba* ~ *tešsiba* (vt. § 121), *leikku* ~ *lečgaŕta* ja *keik* — vt. § 121;

c) *neiju* (Holstres *nāiju*), *veikke* (vt. § 120³).

3) *-eì*: *-eij*: *reis*: *reijed* (vt. Kettunen, Kod. II 74, *setu rais*).

4) Lühennemisi: *leib*: *levā* (vt. § 28); rõhutus asendis: *tēsed* ~ *tešt*, *tēštele* ~ *teštele*.

oi.

123. 1) *oi* (resp. *oi*): *oē* ~ *oē*: *koit*: *kočdā*, *pois*: *poēsid*, *oīnad*: *oēnas*, *toime*: *toēmed*, *loim*: *loēme* (kn.), *koiv*: *kočvad* (vt. § 28);

2) *(-)oïd-*, *(-)oïc-*: *(-)oïj-*: *oïdmene*: *oijad*, „ei mečšta oēda“, *oïgab*: *oijalta*;

3) *-oik-* > *-oēc-*: *-oj-*: *poēg*: *poja* (vt. Kettunen, VKAH § 227);

4) *-oir-* > *-oēr-*: *-oēr-*: *koēr*: *koëra*.

öi.

124. Algupärase *öi* diftongi esinemisest (näit. part. pl. *öid*) ei ole näiteid. Esineb ainult sekundaarne *öi* < *öü* < **eü* (vt. § 133); *seļ*: *sečde* ja *leļ*: *lečme* (vt. § 121), „ečtsel känd“ (vt. Kettunen, Kod. II 75).

ui.

125. *ui* diftong on ainus, kus üldine komponendi *i* alane mine on takistatud samuti kõrge esimese komponendi *u* läbi. Ometi näikse siiaigi üldine tendents juba sisse tungivat, ja vahel-

dumisi *ui*-ga esineb nõrgas astmes ka *ue*: 1) *ui* (resp. *ui*): *ui* ~ *ue*: *tuisk*: *tuisud*, *tuiskab*: *tuēsand*, *luisk*: *luisud*, *luiskab*: *luēsatta*, *uisa-päisä*, „*ärä ä uisačku juttu*“, *luik*: *luiged*, *luēgel*, *tuigataiga*, *suišs*: *suišsu*, *suētsune*, *tuigerdada*, *puištatta*, *puēštand*, *luine*: *luēsed*, *puine*: *puised*, *muinaskül*, *uimatseš lõnd* (Holstres *õemane*), *kui-vattama*, *kuivad* (*ilmad*), *kuiwab* ~ *kuēwab*, aga *kujuma* — vt. § 93²; *nui*: *nuija*.

2) Üksikuid sõnu: *ui*: *uid* (Saardes *ui*, Holstres *oi* ~ *oīspūl*), *uš* (Holstres *uisk*, lv. *ūiska* ~ *ūška*), *ojoma*, *ojōttada* (vrd. sm. *uida*, lv. *võigā*, aga vps. *ujuda*), *tuim*: *tuēma* '1) inimene on *tuim*, 2) *pāhkle tuim*'.

3) Kvalitatiivseid vaheldusi: *luippa* ~ *lüippä* 'luipamisi'.

4) Lühennemisi rõhutus asendis: *kui* ~ *ku*, vrd. *juštku* ~ *jušku*, *sišku* 'siis kui', „*ku ta ju omeiti tules*“, *muūu* 'muidu', *muūuci* (Holstres *muūūkki*, lv. *muidugā*), *kudaci* 'kuidagi' (lv. *kuidagā*).

üi.

126. Algupärase *üi* diftongi esinemisest (näit. *sü*: part. pl. *süitü*) ei ole näiteid. Esineb ainult sekundaarne pikast *ü*-st arenenud *üi* (resp. *üi*): *üi* — vt. § 116; *lüippa* ~ *luippa* — vt. § 125.

u-diftongid.

127. On konstateeritav kahelaadiline esindus: suuremas osas sõnus järelkomponent *u* on säilinud nõrgalgi astmel, kuna teises osas sõnus väljendub siiski seesama tendents mis *i*-lõpulistegi diftongide juures, s. t. järelkomponendi alanemine nõrgal astmel; käesolevas rühmas see on viinud *u* assimileerumisele eelmise komponendiga pikaks vokaaliks. Kindlat piiri mõlema esinduse vahele tõmmata ei saa. Igatahes näikse *u* assimileerumine nooremal põlvel — ilmsesti kirjakeele mõjul — kiirelt ununevat, ja ainuesinduseks kujuneb igapäevaga kindlamini *ü*: *ü*. *u*-diftongide arenemisest *h* eel vt. § 51³.

au.

128. 1) *au* (resp. *au*): *ā* (vrd. Kettunen, Kod. II 76): *laul*: *lälud*, *lälä*, *läläb*, *läletse*: *laulma*, *lauldud*, *läläitama*, *läläitud*, *lälät-*

se:lle, sa:n : *sāna* (Holstres *sañ* : *sañna*, vrd. Kettunen, Kod. II 77 märkus 1), *sānanaēne, laut* : *lāda*.

2) *ai* (resp. *au*) : *ai* : *auk* : *aũgud, aukku* : *aũguvad, aũcuttada, nautti* : *naũdib* 'nũpeldada', *lautti* : *laũdil, saũdikkad, kuširaũt'sikkad, laũg* : *laũd, kauš* : *kaũšid, laũsu* : *laũsub, (lehma) lauš* : *laũšid, laũšik, jaũrahta* : *jaũran, paũt'sik* (~ -kkas), *paũna* (kn.), *kaup* : *kaũba, aũdma* : (*kana*) *aũb, aũvad, ai* (vt. § 93), *raũd* : *raũva, laũd* : *laũva* (harva ka *lašvad*).

3) Kvalitatiivseid vaheldusi: *mauk* : *maũgid* (Holstres, Hallistes *meuk* : -u), *aũr* : *aũru* (sm. hõyry), *nũub* (sm. naukuu).

4) Lühenemisi rõhutus asendis: *kaũnis* ~ *kanis* ~ *kani*.

eu.

129. 1) *eũ* : *ē* : *eũn* : *ēna, ēnaþ* : *ēnaþpud, (pāle) lēnaĩ, lēna* *leũnele, leũneni*.

2) *eũ* : *eũ* : *leũg* : *leũwa* ~ *leũva, leũgama* : *leũvatta, peũd* : *peũvane, „jeũdu tũle“, jeũvame, jeũkkam, jeũveitu*; *eũwe* ~ *eũve* : *eũve* ja *peũve* : *peũve* — vt. § 94 (vrd. Kettunen, Kod. II 92), *teũg* : *teũ, teũvili, teũk* : *teũgud, neũ* (vt. § 93), *neuttama, (eũne) jeũlu* : *jeũlud, reũn* : *reũnakkas*.

3) Kvalitatiivseid vaheldusi: *teũsma* : *teũsub* (sm. nousta, vdj. *neista*, vps. *nousta*, lv. *nũzā*); *reũk* : *reũgud* (sm. rõykkõ); *teũkkama* : *teũgahta* (sm. tõykätä).

iu.

130. 1) *iũ* (resp. *iu*) : *iũ* : *liũd* : *liũva, kiũs* : *kiũsupuñ, kiũslemene, kiũsaakkad, kiũsama, (lina)kiũd, (pele) kiũdu, (sēsāb) liuškas*.

2) Vaheldusi: *siũnatta* : *siũnavad* ~ *sāunavad, kiũnu* : *kiũnuv* (vrd. Kodaveres *kādnob*); aga (*hiũvodak >) *ihuda*.

ü-diftongid.

131. Vepsa ja liivi keel lubavad oletada algsoomes ainult *u-lõpulisi* diftonge. Alles hiljem on erikeeltes esivokaalne eelkomponent assimileerinud ka järelkomponendi esivokaalseks: *äu* > *äü*, *eu* > *eü* (sellest omakorda on arenenud mõnes keeles > *öü*). Kõpu

murdes on $u > ü$ omakorda arenenud i -ks, nõnda et $ü$ -lõpuliste diftongide esindus on samanenud täiesti i -lõpuliste esindusega.

äü.

132. $äü > äi$ (resp. $äi$): $äë \sim äē$: $täis$: $täije$, $täedis$, $täittä$: $täēDAB$, $eì$ $täi$, $läälä$, $käijä$, $käittud$, $käima$, $käib$: $käēND$, $käēvad$, $käēsID$, $säinam$ (sm. $sä yn ä s$, lv. $sānac$) — vrd. $käünjad$, $käünämäd$ („ $muštad pēniksed kalad — jušku uš$, $panše paita — kařjub käün-käün$ “). Ka hilistekkinud diftongis on sama esindus: $näittama$: $näēdaita$.

eü.

133. 1) $> öü > öi$ (resp. $öi$): $öi \sim öē$: $köis$: $köije$, $köittä$: $kööDAB$, $pöig$: $pöijäd$ ($\sim$ $peig$ — vt. p. 2) = $labajalg$, „ $mis miül selle pöijäga tegemest$ “ (Holstres $pöüg$);

2) $> ei$: ei : $lein$: $leinu$ (Holstres $leün$, sm. $löyly$), $leidma$: $leijan$, $pöig \sim$ $peig$: $peijäd$, „ $peigrattad ja viisrattad$ “.

X Järgsilpide vokalism.

134. Lühikesed vokaalid on käsitatud alamal eraldi. Pikke vokaale järgsilpides algsoomes pole olnudki. Küll on hiljem γ , δ ja h spirantide kadumisel samased vokaalid ühinenud pikaks vokaaliks, aga needki on edasi lühenenud taas lühikeseks (vt. Kettunen, VKÄH § 264—265), vastavaid näiteid vt. § 166. Diftongidest algsoome järgsilpides on esinenud ainult i -lõpuliselised, ja needki on eestis juba väga vara kaotanud oma järelkomponendi i ning samanenud lühikeste vokaalidega järgsilpides. Kõpus ei erine nende areng lühikeste vokaalide arenguloost, ja sellepärast käsitatakse neid mõlemaid koos.

Vokaalharmonia.

135. Tagavokaalidest esinevad järgsilpides ainult a ja u (o üksi ühel teatud juhul — vt. § 139¹). Esivokaalidest esinevad e , i ja $ä$. Sellega on iseenesestki selged ka vokaalharmonia piirid: nagu teada, on e ja i vokaalharmonia suhtes indiferentsed, $ü$ ja $ö$ ei esine järgsilpides üldse — jääb järele ainult $ä$. Aga $ä$ -gi esinemine näikse osalt piiratud: küll mitte järjekindlasti, kuid siiski üsna sagedasti kuulduv kolmandas ja kaugemal silpides oodatava $ä$ asemel a (teises silbis ometi kaunis ühtlaselt ja üldiselt $ä$ esindus). Ja noorema põlve keeles näikse vokaalharmonia kadumisel olevat.

a.

136. 1) üldiselt säilinud: *aganad*, *teõremaranad*, *pagamad*, *käluuttada*, *jagada*, *rajattud*, *kisada*, *põsuttada*, *aõguuttada*, *leõguvad*, *vasikkad*, *kadaõkkad* jt.;

2) $a \sim ä$ — vt. § 137;

3) a pro e — vt. § 138;

4) $a \sim u$ — vt. § 141;

5) $a \sim i$ — vt. § 143;

6) *e* pro *a* (ä): *ōs* : *ōsa* : *ōsad*, aga inessiivis ja elatiivis ~ *ōses* ~ *ōs* ~ *ōsas*, *ōsest* ~ *ōst* (vt. Saaberk, Vigala murde peajooned § 52); samuti *mēsas* ~ *mēses*, *mēsas* ~ *mēses*, *mēsest* ~ *mēst*, *lēna* : *lēune*, *lēuneni*; ka lõppudes esineb vaheldumisi: *kūppitsad* ~ *-ed*, *kērnitsad* ~ *-ed*, *ülistsad* ~ *-ed*;

7) *i* pro *a* (ä): *sukkad* ~ *sukkid* (eraldi veel *sokkid*), *ikki* 'ikka'.

ä.

137. 1) *ä* teises silbis. — Esimese silbi *ä* järel: *ädä*, *mädä*, *vähä*, *jättän*, *jäljä*, *nähä*, *käbär*, *vägä*, *käppäd*, *ämärikkus*, *ärä* (vt. § 99⁵), *päräst*, *änäm* (vt. § 102). Esimese silbi *ü* järel: *künä*, *tüttär*, *pügämä*, *südü*. Esimese silbi *e* järel: *emä*, *temä*, *tehä*, *egäs*, *kedägi*, *nelläbä*, *kerä*. Esimese silbi *i* järel on esindus kõige vankavam ja vaheldub *a* ~ *ä*: *isä* ~ *isa*, *icä* ~ *ica*, *pidämä*, *viiläd*.

2) *ä* ~ *a* teisest silbist kaugemal: *mârajäd*, *teräväd*, *ädäläl*, *ärättäv* ~ *ärättavad*, *rüibättä*, *redelad*, *kübenad*, *näräkkas*, *mässäväd*, *ellittada*, *nüriga*, *pärändab* ~ *pärändäb*. Üldiselt — ometi mitte alati — näikse mõõduandvaks olevat teise silbi vokaal: kui sääl esineb veel *ä*, siis esineb *ä* harilikult ka järgnevas silbis, esineb aga teises silbis *e* või *i*, siis on järgnevais silpides harilikum *a* esindus.

3) *i* pro *ä*: *ärkkib*, *rähnid*, *süllitüd* ~ *süllättüd*, *nädäli* (pääväd), *nēlib*; *e*, *i* pro *a* (ä) vt. § 138, 143.

e, e.

138. 1) Nii esi- kui ka tagavokaalseis sõnus esineb *e*: *pere-naēne*, *terētama*, *kolle*: *kolde*, *ebeda*, *eβet*, *lige*, *lace*, *vere-imeja*, *kenelda*.

2) *e*, *e* assimileerumine *h* järel eelmise vokaali sarnaseks (ju algsomes?): illatiivides — vt. § 47, *lähäv*, *säppad*, *mēsad*, *teiväd* jt. — vt. § 166.

3) *a* pro *e*. — Laialdaselt eesti murdeis esineb nähe, et algupäraselt *a*- (*ä*-) ja *e*- vokaalilised sufiksids on tihti segi läinud, mis tagajärjel harilikult üks neist vokaalidest igalepoole on üldistunud. Tihti on naaberkihelkondade vahed nii teravad, et rahvas ise seda tähele on pannud ja just järgsilpides domineeriva vokaali

järele murdeid eraldab ja lahus peab. Nii on Paistu murdele üldiselt domineeriv järgsilpides *a*, eriti kihelkonna põhjapoolsemas osas, kuna näit. Karksi ja Helme rahvast just *e*-st tuntakse („sääl kõneldse puha *e* pääl“). Kõpuski tunnukse selge tendents *a* esinduse üldistamise poole, nagu alamal rühmiti jälgida võime.

a) Noomenites: *mēttusad*, *lēhmusad*, *kañnusad*, *silmsusad*, *kalbusad*, *mañtusad*, *ilvesad*, *jānesad*, *varesad*, *kañtusad*, *nucisad*, *riñnusad*, *keļgusad*; ainult harva kuulukse ka *tarased*, *riñnused*, *jälased* (vrd. Holstres *varešsa*, *jānešsa* jt.); lisanäiteid: *ēmmissad*, *obesad*, *sidemad*, *varemad*, *pidemad* (~ -med), *igemad*, *sērmad*, *abenad*, *asemad*, vrd. ka *aķkan*, *kañtal*.

b) Verbides: *kahanab*, *vananab*, „*miš_s* *kobisad*“, *ligunavad*, *pudenavad*, *sūgelama*, *kihelama*, *lobisab*, *lobisañte*, *lagunab*, *eñ laguna*, *keñelad*, *keñelas*, *tirisas*, *vedelas*, ka „*eñ valitsa*“ (vrd. Kettunen, Kod. II 120).

c) Adverbides: *ēla* (sm. eilen, lv. *egle*), *vähä* (vrd. p. 2 — *h* järel).

d) Komparatiivides on harilikum küll *e* esindus (vt. § 30), ometi esineb siingi paar korda *a*: *parem* ~ *paramad*, *vähämad*, *paham*, *alam* (*sorñ*).

e) Arvsõnus: (vrd. Kettunen, Kod. II 121) *kahešsas* ~ *kahešsamas* : *kahešsanda* ~ *kahešsandama*, *kahešsa* : *kahešsama* jt. (vt. § 57, 68).

4) *i* pro *e*:

a) üksikuis sõnus: *iši* 'ise', *miñik*, *miñi* 'mine', *vūdi*: *vūdid*, *tiñtipiñ* (~ *tiñte* — vrd. *tiñta*);

b) *i* üldistumine nominatiivist teistesse kaasustesse (vrd. teiselt poolt *e* üldistumist nominatiivi § 143^b): *kivi*, -*d*, *savi*, -*ga*, (*tebid* ~ *tebed* — näikse võõras sõna), *jārcimūdä* (aga *jāñjekoñras*), *jēgipiñi*;

c) -*ja* partitsiipides on esindus vankuv: „*pele miñijad eegä tegijad*“, „*sñ on juba vana oleja*“, *lugeja*, *surija* ~ *sureja*, *pañija* ~ *paneja*, *nāgija* (vt. Kettunen, Kod. II 122).

5) *u* pro *e*: *teñsub* 'tõuseb', *kohūveli* ~ *kohūvili* 'kohevili', *karistu* (kn.) 'Kariste'.

0.

139. 1) > *u* igalpool, arvatud välja *h* ja *i* järel: *kodu*, *orud*, *kāgu* (: *kāod* — vt. § 6⁴), *kāsud*, *tākkud*, *elu*, *pesu*, *luñkud*, *usun* (vdj. *uzgon*), *liñgud*, *iñmu*, *kañnud*, *alud*, *kasud* (*pñ külles*).

2) $\acute{o} \sim o$ esineb *h* ja *i* järel: $ro^hOD \sim rohUD$, *kajo* $\sim$ *kaju* (vrd. § 141²).

3) Üksikuid sõnu: „*eisa olga*“ $\sim$ *olgu* (vrd. Kettunen, Kod. I 118), muidu alati 3. isiku imperatiivis esineb *u*: *miigu*, *tulgu*, *veiku*; *kudada* (vrd. sm. kutoa): *koetud*, *kuñmali* (sm. *kumollaan*), *jūšt*: *jūšta* (ka kn., sm. *juusto*).

ö.

140. Ei ole esinenud algsoomes, ei esine ka kusagil kirjeldatavas murdes.

u.

141. 1) Üldiselt esineb *u*: *koõpuõtama*, *sugulane*, *ullud*, *pugu*, *iõmus*, *viõgub*, (*peris*) *kimppus*.

2) $> \acute{o} \sim o$, *h* ja *i* järel: $ko^hos \sim kohus$, *pajo* $\sim$ *paju* (vdj. *paju*, sm. *paju*), *vajob*, *vajuda* (vps. *vajuda*), *vajoõtava*, *ojoma ojuda* (vps. *ujuda*).

3) $u \sim a$. Nagu *a*- (*ä*-) ja *e*-vokaalilised sufiksids segi on läinud ja ühe vokaali üldistanud, nii tunnukse sama tendents ka *u*- (*o*-) ja *a*-vokaalilistes sufiksites. Nii näit. on Karksis algupärased *-kka* ja *-kko* sufiksids segi läinud ja ainuvalitsevaks tüübiks on kujunenud *-k̄* : *-k̄ku* esindus. Paistus näikse samuti suur ülekaal *-k̄ku* esindusel, olgugi et sääl, eriti põhjapoolsemas osas, üsna rohkesti esineb juba ka *-k̄ka* tüüp (nähtavasti põhjaeestiliste murrete mõju). Kõpus domineerib täiesti tüüp *-k̄ka* (nominatiivis *-k̄kas*), mis analoogiliselt on levinud kaugelt üle oma algupäraste piiride (näiteid vt. § 38). Nagu teada, on vanemad eesti lainsonad *u*-tüvelised, — Kõpus on isegi siia tunginud *a*.

ü.

142. 1) $> i$ (vrd. Kettunen, Kod. II 128): *äbi*, *lülü*, *küški*: *küsiB*, *veñida*, *tüli*, *leppima*, *süttima*.

2) $> u$: *äppärdus*, *väsimums*, *lüpstud*, *ehmattus*.

3) Üksikuid sõnu: *māñD*: *māñna* (sm. *mänty*).

i.

143. 1) üldiselt esineb *i*: *kerilauvad*, *vahin*, *okkiga*, *ehiltada*, *leppuni*.

2) Adverbide tüüpides leiame ka *i*: *üleni, illuitti, peõaitti, seliitti, külitti, nučkitti, vägisi, edesi, sügisi, maõli kehuli, kohoveli ~ kohyveli, rippakkili, elevili* (korra üles tähendatud ka ~ *elevile*), *käppäkkil, nühäkkil, paramini, alamini, siltemini, secämini, livamesi, pikkamesi, luippamesi* (selgesti kuulukse ka palatalisatsiooni: *-l'ti, -li, -si, -ni*).

3) *-hi(-) > -he(-)*, nagu kõigepäält *hj > hi > he* noomenites jm.: *pehe: pehja, ohe, kuhe, ahe, vähe: vähjä, sohe (laps), juhe: (van)kre juhed, taht: tahega, rohe: rohõd: rohtu, rohelane, jant: jahe, (veõ) jahega, lõhebalt, ta kõheb, juheb, vaheb, rõheb: rõäki, vahe-mis, piriwahed: piriwah, rehetsema, „kust sa seda tohed — ei tohe!“, äv kõhele, kolme-tahelene* (sm. *tahkoinen*), *tihe* (sagedam *tehe*), *tihe* (kaardimängus — vt. § 10, vrd. *murdeti tiat ~ tiäk ~ tihi*), *lahendik* 'lahing'. Ainult paaril korral esineb siiski *i*: *rehe ~ rehi, tühi* (*murdeti töhe*), *ei pühi* (oodanuks *põhe*, vrd. *lõhebalt*).

4) **-stin* adverbides *> -ste*: *alvaste, sittaste, kuřjaste, ticedaste, ařvaste, vedelaste, selgeste, vanaste, kevaste, parajaste, kär-meste, iřmsaste, sageste, kiñdlaste, julgeste, änämete, rumalaste*. Selle kõrval üsna sagedane esindus on ka *-st*: *elpsast, rumalast* jt. Paar korda on tähendatud isegi *-sti*: *kevasti, kenasti, ilusti* (Paistus ka üldiselt *-ste* esindus, S.-Jaani pool kuulduv tihti *-sta*).

5) *-llinen* adjektiivides *> -lene*: *tulene, mägilene, pikkaletse-mad, seppalene, suilene, päilene: pälest* (nom. pl.), *vakkalese (koł'ti), vaštalest* (nom. pl.), *vallalesed, livilene, liinalest ja kirik-lest* (nom. pl), *roeklene (aiv), mitmekarvalesed, üirilene, kañdilest, mäilene, kälene, terve-arulene, omataolest, (tõp on) auklest, mahtu-salest, „miš sa leõgud tast rämmiles“, pašmalene, kolmetahelene ~ tahilene*. Ainult harva-harva kuulduv *i*: *juvtilene: juvtilist*. Selle-vastu esineb küll *i* tuletises *-lik*, kuid see esineb murdes üldse harva: *iši-ärälik, valelik*.

6) *e* üldistunud teistest kaasustest nominatiivigi algsome *i* asemele (vrd. ümberpöörduv juhte § 138⁴): *nimed: nime, süle, tüve, suve* (sagedam *sui*), aga vrd. *talve: tali, peli* jt. (§ 95).

7) *e ~ i* tüvevaheldusi: kirjakeelse *i* tüve asemel esineb Kõpus väga sagedasti *e* tüvi, eriti nooremais lainsõnus: *tohter: tohtre, meister: meistre, sahvõer: sahvõre, muitter: muired, lehter: lehtred, näskel: näskled, papper: pāpre, papperl, pibel: pible, keller: keldre*,

âmer: âmre, ašpel: ašple; vrd. ka: pāhkleD, keštled, vahtred, vaņķred jt.; mārefs. Küllap siin e esinduse lähtekohaks on olnud nominatiivi üldistus.

8) -minen > -mene: vīdamene, veļmene, peksmene, vihtmene, küñmene, kišmesega, lämumene, kajumene, nuramene, iñdamene, âmene, tūmene jt. (vt. näiteid § 146); selle kõrval ka veel: kešk-mese pöhä, pärāstmene, jārcmene, evimene (murdeti -mane).

9) i ~ a (vrd. a ~ e — § 138³ ja a ~ u — § 141³): pude-lašše, revedad, sibulad, karttulad, reŕvi: reŕviv 'trehvata', māĵci: māĵcāb, ūlma 'voolima': ōlav, ōlatta, ōlatse, ōlattud ~ ōleittud.

10) i ~ u: sīl: sīlud 'siilid', oŕmukselēb, oŕmuķku (kirjak. hommik).

XI Vokaalide kadumisi.

Sisekadu.

144. Esimese silbi pika olles on lahtise teise silbi lühike vokaal kadunud, kusjuures algupäraselt diftong oma järelkomponendi selleks ajaks on kaotanud ja lühikeseks vokaaliks muutununa kadumisest osa on võtnud (kriteeriume ja kronoloogilisi andmeid vt. Kettunen, Kod. II 144—146 ja VKÄH § 249, 254). Näiteid: *sīmned, ūlmed, veīmed, iīsmēd, aēgne: aeksed, jaīgne: jalksed (kārbes :) kärpsed, ūlsad, sūltsed, naīksed, kiūtsed, kūlsad, elpsast, jāb ūksamaš, aīnsama, aīglane, tuīvaš (< tuttavaksi), kauplemas, ütlemā, ei ütle, aīntma, kaīlevad, pušk(le)ma, eīkma, topšime, aīneb (< happenepi), sūīdlane, raīīdlane, lāīlāne.*

145. *u-* (*o-*), *i-* (*ü-*)tüvesed verbid alluvad ka täiesti esitatud häälikseadusele: *kaīma, raīīma, kiīkma, oīšma, paīma, tamīma, kūīma, kūīlma, sādīma, pūīkma, kaīšma, kālma, kiīšma, ropšma, viīntma, eīma, jaīntma, soīīma, rīšma, arīšma, neīksma, mārīma, nīlma, lēīšma, kāīlsime, lēīksid, kūīksin, kūīkmas, kuīks(i)īd, lūīkšt 'lūkkisivad', iīške, oīške, lēīke, paīlu paījīd, tamīmas, tamīšte 'tampisite' ~ tamīsiīte, raīšja, raīīmas, tekīšid, vaītsime, eīmaīta, lēīkmene, taīšja 'tassija', raīīja, aukmas, keīkmaīta, eīīīd jt.*

146. *-minen* > *-mene* sufiksi eel on sisekadu üldine (osa näiteid vt. § 143⁸): *lēīkmene, rīīvome, lina kaīkese eī, tāīdme, kiīkese, rūīšmespū, pūīīdme eī ole, aūīdme, raīšme, telīmest, keīīmest (nom. pl.), arīšmest (nom. pl.), taīīme jt.* Nende eeskujul *-mene* esineb aga süsteemsunduse üldistusena ka sõnus *jūīmene, sūīmene, kūīīmene, jāīmene, sāmene* jt. (oodatava *i* > *e* sisekao asemel **jūīīme*).

147. Verbide 3. isikus esineb oodatava sisekao asemel vokaal 1. ja 2. isiku analoogial, NB! ka mitmuses (vrd. näiteid § 28): *aīnan, aīnad* eeskujul ka *aīnab (< *antaβi), eīīpin: eīīpīb* jne.;

meis (~ *meises*), *meist* (~ *meisest*), *pujattu* (kn.), *pujats*, *puijatst*, *rāmats*, *rāmatst*, isegi *kōriks* (~ *kōrikses*), *māretš* (~ *māretses*).

156. Ainsuse translatiiviski tunnukse ikka seesama vokaali kao tendents: *lähäv kellatš* (~ *kellatseš*), *tī puutš* (~ *puutašše*), *leļ uēmats*, „*sa leģgud ta sevasi raīmiles*“ (~ *raīmileses*), „*miū vanuš sâd*“ (~ *vanuses*), „*kajus kañdiles*“, „*loetše teŗve-arules*“ (vt. näiteid § 14^{4b}).

157. Ja lõpuks osutab seda Kõpu murdele nii tüüpilist vokaali kadu veel paar suurt verbide rühma nagu enne kõike i m p e r f e k t. — Domineeriv on siin analoogiline *s* (+ *i*)-moodustus: *-sin*, *-sid*, *-s* jne. (*s* ~ *š* puhul vt. § 97), mis on õige üldine ka kirjakeeles. Seejuures on märgata mitmelaadilisi sisekao juhte:

a) Vastavalt § 144-s fikseeritud reeglile on igalpool läbi viidud teise lahtise silbi lühikese vokaali kadu, esimese silbi pika olles (kirjakeeles ainult *a*- (*ä*-)tüvelistes verbides):

a- (*ä*-)tüved: *vešsin*: *vešsid*: (*veštis*): *vešsime*: *vešsitte*: *vešsid*, *taŗsin*, *nŗšsin*, *muŗdsid* (mitte *muršid*!), *jāšime*, *kŗšsitte*, *jeŗdsin*, *lŗšsid* jt.;

e-tüved: *lepšid* (*sa*, *nad*), *eitšid* (3. is. ainsuses *eitšes*, *lepšes*); samuti ka *ũšsin*: *ũšsid*: *ũšsime*: *ũšsitte* 'ütlesin' jne.; *mešsin*: *mešsid* jne.; esineb ka *mešlid*, *ũšlid*, mis on täitsa häälikseaduslik (< *üttelit*);

u- (*o*-)tüved: *kušsin*, *kušid*, *vañdsime* (mitte *vañtsime*!), *ušk-sin*, *ērsime*, *raĩdsin*;

i- (*ü*-)tüved: *ošsin*, *topšime*, *tõñsem* 'tõnnisime', *rākšitte*, *salšime*.

b) Teisest silbist kaugemal on konstateeritav, et *-tta*- lah-tise silbi vokaal analoogilise *s*(+ *i*)-tunnuse ees on kadunud: *ma sekkutsin*, *nikkatsin*, *istutsin*, *me leppetsime*, *jahvatšime*, *te kirjjušsitte* (~ *kirjuštaste* — vt. alamal), *seā* (~ *nād*) *külmešid*, *kĩgušsid*, *soešid*, *puruštšid*; vrd. sellevastu *vaēvastašin*, *naluštšime*, *kōõitš-tašid*.

c) Lõpuks on ka *-sin*, *-sid* jt. tunnustes kinnise silbi *i* kadunud teises ja kolmandas isikus: *seā* (~ *nād*) *macašt*, *pidašt*, *lubašt*, *leĩdst*, *eģcašt*, *kenelašt*, *vidāšt*, *aēvašt*, *vāvašt*, *kāñst*, *kaēvašt*, *meŗlešt*, *ūtšlešt*, *āšt*, *julgešt*, *teĩje kirjjuštast(e)* (vrd. ülemal *kirjušsitte* jt.), *āšte* 'ajasite', *temā tañts* 'tahtis', *sāps* (mitte *sāts*!), *lŗšs*, *añds*, *vešs*, *rākšs*, *lepšs*, *topšs*, isegi *ũšs*, *mešs* (selle kõrval ka *üttel*,

meitel — vrd. ülemaal *ütlid*, *meilid*). Kao kõrval esineb ometi üsna tihti vokaali säiliminegi: *sâbs* ~ *sâbis*, *nâris* ~ *nârs*, *jûsis* ~ *jûš-kis* (vt. § 9), *lečas* ~ *leikkus*, *vidäs*, *nêlsid* ~ *nêlst*, *vîris*.

d) Ülevaatlikkuse pärast olgu esitatud lõpuks eraldi üksikud paradigmid, et näidata missugused analoogiate rägastikud on mõjunud imperfekti kirjava ja mitmelaadilise esinduse kujunemisel.

Lähtekohast *olli* (< *olihin* — vt. § 75, vrd. ka Kettunen, Kod. II 181—182) on tekkinud ka: *meä ollin*, *seä ollid* ~ *oõd*, *ollime*, *ollitte*, *nâd ollid* ~ *oõd*; niisama *ta tullii* (~ *ta tul*) eeskujul *meä tullin*, *seä tullid* ~ *tuõd* jne., *ta pañ'ni* (~ *pañ*) — *meä pañ'nin* jne.; selle kõrval aga esineb *-sin* analoogial veel: *meä pañ-sin*, *pañsid*, *pañdis* (vrd. *keñdis*), *meä surrin*, *ta surri* ~ *suressin*, *suress*. Edasi vrd. *lašsin*: *lašsid*: *lašsis*: *lašsime*: *lašsitte* ~ *lašk-sin*, *lašksid*, *laškis*; niisama *kišsin* ~ *kišksin*, *käšsin* ~ *käšksin*, ka *küšsin* ~ *küšksin* (vrd. § 15).

Aga veelgi kirjumaks on muutnud analoogilised kujud esinduse sõnus *pesema*, *kusema*: *pešsin*, *pešsid*, *pešsis* ~ *pešksin*, *pešk-sid*, *peškis* ~ *pesesin*, *peses*; *kušsin*, *kušsis* ~ *kušksin*, *kuškis* ~ *kusesin*, *kuses*.

158. *nut-partitsiip* > *-nd*. Vokaali kadu esineb haruldase järjekindlusega absoluutselt igal pool. Esitagem alamal näideid rühmiti:

1) Ühesilbised tüved: *sând*, *jând*, *kênd*, *vînd*, *müènd*, *veènd*, *jõnd*, *tõnd*, *käènd*, *läènd*, *näènd*, *tênd*, *oõnd* ~ *oõnd*, *peõnd*, *tuõnd*, *suõnd* ~ *suõnd*, *miõnd*, *paõnd*.

2) Kahesilbised tüved esimese silbi lühikese olles: *jagand*, *lagand*, *mädänd*, *pedend*, *vidänd*, *luband*, *raband*, *lisand*, *kahand*, *kohand*, *unund*, *vanund*, *sigind*, *tüõind*, vrd. ka *kujund*, *karind*, *kajund*, *ulund*, *saland*.

3) Kahesilbised tüved esimese silbi pika olles:

a- (ä-)tüved: *nîõnd*, *leikõnd*, *kîõnd*, *jätõnd*, *sütõnd*, *sätõnd*, *veõõnd*, *lütõnd*, *têõõnd*, *leõõnd*, *püõõnd*, *meõõnd*, *neõõnd*, *täõõnd* ~ *täõõnd*, *leõõnd*, *püõõnd*, *neõõnd*, *aõõnd*, *muõõnd*, *küõõnd* (vrd. § 27);

e- (e-)tüved: *leõõõnd*, *küõõõnd*, *eitsõõõnd*, *jüõõõnd*, *laõõõnd*, *käõõõnd*, *puõõõnd*, *kuõõõnd*, *peõõõnd*;

u- (o-)tüved: *liõõõõnd*, *maõõõõnd*, *laõõõõõnd*, *êõõõõõnd*, *püõõõõõnd*, *süõõõõõnd*, *riõõõõõnd*, *kuõõõõõnd*, *kaõõõõõnd*, *pilõõõõõnd* ~ *pilõõõõõõnd*, *uõõõõõõnd*, *kiõõõõõõnd*, *kuõõõõõõnd* (vt. § 15);

i- (ü-)tüved: *roõõõõõõõnd*, *räõõõõõõõnd*, *salõõõõõõõnd*, *küõõõõõõõnd*, *paõõõõõõõnd*, *säõõõõõõõnd*, *tõõõõõõõõõnd*, *vaõõõõõõõõõnd*, *mäõõõõõõõõõnd*; *vüõõõõõõõõõnd*, *soõõõõõõõõõnd* (~ *soõõõõõõõõõõnd*) — vt. § 15, 25.

Lõppkadu.

161. Esimese silbi pika olles on teise silbi alglahatine lühike vokaal kui ka diftong kadunud, samuti kolme- ja enamasilbiliste sõnade alglahatine lõppvokaal (kriteeriume ja kronoloogilisi andmeid vt. Kettunen, VKÄH § 262, 263 ja Kod. II 160—165). Seda võime jälgida ainsuse nominatiivis: *sil̄m, îr, ušk, kūk* (< *kukkei); ainsuse ja mitmuse partitiivis — vt. § 16, 18, 170—175; ainsuse ja mitmuse inessiivis — vt. § 48; essiivist näiteid Kõpus ei esine; ainsuse ja mitmuse elatiivis — vt. § 49; ainsuse ja mitmuse adessiivis: *tulel, mâl, vêral, jumalal*; ainsuse ja mitmuse ablatiivis — vt. § 17, 18; ainsuse ja mitmuse translatiivis (vt. § 14): *puruš, paremaš* tüübi kõrval esineb ka *-šse*, kus lõpu *e* on tekkinud kahtlemata hilisemal ajal, vist puhthäälikfüsioloogilistel põhjustel lausefoneetilises ühendis, et hõlbustada lõpu *-š* artikuleerimist (vrd. *miš ~ mise, kuš ~ kuse* jt.); I partitsiibis: *leñdav, rûmav* (sagedam on ometi *-ja* moodustus, vt. § 28); verbide 3. isiku ainsuses: *jûb, tîb, tuleb, armastab* jt. (vt. § 28); konditsionaali ainsuse 3. isikus (vrd. Kettunen, Kod. II 153, 156): *sâs* (mitte *sâš*), *veřtas* jt. (vt. § 14); üksikuil juhtudel nagu näit. illatiivis: *aganikkuš* jt. (vt. § 47), imperfektis *oilli ~ ta oĩ, ta pañni ~ ta pañ* (vt. § 157).

162. *-ja* tegijasõnused on lõppvokaal teistest kaasustest üldistatud nominatiivigi, kus ta häälikseaduslikult oleks pidanud kaduma: *tecija, minija, tuleja, sureja, keneleja, akkaja, sâja, tûja* jt. (vrd. § 88, 171).

163. Passiivi II partitsiibis on lõppsilp algupäraselt olnud lahtine **-ttu* ja järelikult lõppkaole alluv (vrd. lõunaeesti esindust), aga aktiivi partitsiibist on lõppklusiil analoogiliselt kandunud passiivigi ja sulgenud lõppsilbi: *kâneřtud, rišuttud, vahařtud, õlaltud ~ õlettud, sâdud, kâřttud, kirjũttud, külũttud, vicastud, ařvendud, ühendud, vaijelud*.

164. **-stin* adverbides on algupärane lõpu *-n* takistanud vokaali kadumist. Hiljem sõna lõppu jõudnud *i* on alanenud *e*-ks (vt. § 143⁴) ja paaril korral rõhutus asendis redutseerunud isegi täieliku kadumiseni: *rumalaste > rumalast, änameste ~ änamest, elpsast*; üldiselt see esineb siiski harvem kui *-ste* esindus.

165. Lõppvokaali üldistusi kõrvalkaasustest nominaatiivi (vrd. Kettunen, Kod. II 159): *okki, kappi, jakki, rãvi, tũri, pũpi, vahva, kehvã, tašku, rubla, rešla, kohvi, palidu*; eriti isikunimedes: *kařla, kãrli, kuřta, lãna, lĩna, lĩsu, mĩna, mĩli, maõli, jũla, rũtta, kaõri jt., aga siiski aã, el, rĩt jt.*

XII Vokaalide kontraktsioone.

Samaste vokaalide ühend.

166. Spirantide γ , δ ja h kadumisel kõrvu jõudnud samased vokaalid on ühinenud pikaks vokaaliks, mis hiljem taas on lühenenud lühikeseks; h järel esinev e on assimileerunud h eelse vokaali sarnaseks ja ühiselt osa võtnud üldisest samavokaalide ühendi arenemisest.

Näited koonduvad järgmistesse rühmadesse:

1) a - ($\ddot{a}$ -)tüvede ainsuse partitiiv: *kala, niina, meisa* jt. — vt. § 16;

2) a - ($\ddot{a}$ -)tüvede I infinitiiv: *tappa, veitta* jt. — vt. § 16;

3) a - ($\ddot{a}$ -)tüvelised kontraheeritud verbid: *akkan, kařcan, teṃman* jt.;

4) e -tüvede mitmuse genetiiv (? — vt. Kettunen, Kod. II 205): *seřme, leške, tähte* jt. — vt. § 176;

5) kogu ainsuse illatiiv — vt. § 47;

6) kontraheeritud noomenid:

a -tüved: *vařgad, taevad, peřsad, pilppad*;

$\ddot{a}$ -tüved: *teivad, mättad*;

e -tüved: *tured, kiřved, rüšte, kařtega*;

i -tüved: *kallid, nãrid, rükkid*;

7) passiivi imperfekt (vt. § 37² ja 38¹): *sãdi, jãdi, jũdi, lũdi, vitti, müitti, kãitti, oitti, veitti, õetti, sãetti, aṅtti, lařti, paṅtti, teṅfi, külitti, kořgitti, ořteṅti, aevãtti, pikkenḍi, kũluṅtadi* (§ 37, 38) jt. Palatalisatsiooni vahelduse $-di \sim -ḍi$ kohta vt. § 97.

Eri vokaalide ühend.

167. Konsonantolluse kadumisel on eri vokaalid ühinenud kõigepäält diftongiks, ei ole aga niisugusel kujul kirjeldatavas murdes mitte kuski säilinud, vaid on arenenud edasi kahelaadi-

lises suunas: 1) järgmine vokaal on sulanud eelmisesse ja 2) eelmine on sulanud järgmisesse.

168. Järgmise vokaali sulamisel eelmisesse on järgnevaks vokaaliks olnud alati *a* (*ä*). Näited koonduvad järgmistesse rühmadesse:

1) Ainsuse partitiiv:

o-, *u-* (*ü-*)tüved: *auku*, *peidu*, *laulu*, *juhtu*, *kehtu*, *pütti*;

*e-*tüved: *kuŕge*, *kaške*, *lehte*, (*jegi piibi* vt. § 138);

*i-*tüved: *kohti*, *poissi*;

2) **eða-*, **eðä-*adjektiivid (vt. § 16): *lage*, *jahe*, *kare*, *julge*, *kaŕge*, *keŕge*;

3) I infinitiiv (vt. § 16):

o-, *u-*tüved: *kaisu*, *kišku*, *kuisu*, *kikku*, *leppi* (vt. § 146);

i-, *ü-*tüved: *salli*, *püäki*, *oŕsi*;

4) mitmuse partitiiv — vt. § 170—175;

5) üksikuid sõnu: *ehta*, *lëna* (aga: *leüne*).

169. Eelmise vokaali sulamisel järgmisesse (vt. Kettunen, VKÄH § 279) võime konstateerida järgmisi rühmi:

1) Mitmuse genetiiv — vt. § 176, 177;

2) imperatiivi 2. isik mitmuses (vt. Kettunen, Kod. II 217): *tõge*, *sõge*, *müege*, *paŕge*, *jüşke*, *laške*, *veŕke*, *teŕke*, *oŕke*, *iŕke*, *leŕke*, *oŕske*, *üttele*, *meŕtele*, *akkaŕke*, *leŕgaŕke*, *kiŕjuŕte* (vt. -*a-* esindust § 6);

3) II infinitiiv (vt. Kettunen, Kod. II 215 jj.): *laüles* (~ *laüldes* — analoogiline moodustus), *nütes*, *sürres*, *iŕtes*, *aŕtes*, *kaŕses*, *leppes*, *timmes*, *toppes*, *oŕses*, *mäŕges*, *kaottes*, *tüluütes*, *toruütes*, *kuŕnaltes*, *sikkuütes*, *koŕpuütes*, *koŕperdes*, *tuŕgerdes*; ilmsesti kirjakeele mõjul kuulub mõnel nooremal ka: *keŕguütaŕdes*, *kükkiütaŕdes*; lisaks vt. § 16 (*käiŕes*, *tuüves*, *kaŕattes*);

4) *u-* (*ü-*)refleksiivverbid (vt. Kettunen, Kod. II 219 jj.): *laŕkuma*, *vaŕguma*, *aŕgund*, *jüŕdub*, *neŕgub*, *veŕsub*, *nälŕguma*, *selgub*, *veŕdund*;

5) abstraktsubstantiivid (vt. Kettunen, Kod. II 222 jt.): *vaŕgus*, *eigus*, *peŕjus*, *küduŕs*, *täduŕs*, *alouŕs*;

6) üksikuid sõnu: *meŕsa*: *meŕsa*, *leüne*, *leünele* (aga *lëna* — vt. § 168⁵), *peŕcu* (vt. Kettunen, Kod. II 226).

Mitmuse partitiiv.

170. Algsome mitmuse partitiivi moodustamise skeemiks on olnud tüvele liidetav mitmuse tunnus *i* ja partitiivi tunnus —pää- ja kõrvalrõhu järel *-ta*, rõhutus asendis **-da*. Dentaalne kluusiil on muutunud meediaks (vt. § 16^{1, 12, 15}), spirant on kadunud (vt. § 16¹⁴). Tüve lõppvokaalid ja tunnus *i* on moodustanud diftongi. Esinduse arenemine laseb end süstematiseerida järgnevate rühmade järele:

171. Kolme- ja enamasilbistes tüvedes:

1) on eelalgsomeaegse diftongi asemele arvatavasti juba algsome lõpuajal astunud ainuesinev *i*, mis Kõpuski sellisel kujul esineb, aga mujal murdeis ja kirjakeeles tihti kontraheeritud tüvede (vt. alamal) analoogial hilisemal ajal uuesti on diftongiseerunud:

a) *punasid* (murdeti analoogiline diftong *punaseid*), *jumalid* (< *jumali:ta*), *vanemid* (< **vanhemp:i:ta*), *tillemid*, *masinid*, *puriķkid*, *muraķkid* '1) marju 2) murdeid', *soemid* (< **sõjemp:i:ta*), *perandid*, *pimedid*, *taķkutsid*, *ilusid*, *mõnaķkid*, *mulliķkid*, *aganid*, *rā'tiķkid*, *tubaķkid*, *kar'ttulid*, *elajid*, *tegiid*, *paķjid*, *ve'tjid*, *vidajid*, *õhaķkid*, *pihiķkid*, *paluķkid*, *ķņnitsid*, *jānesid*, *varesid*, *kattusid*, *põliķkid*, *sigurid*, *aĩmaĩ'tid*, *aluķkid*, *ku'siraũ'li'siķkid*, *sāremid*, *alamid*, *āppemid*, *obesid*, *lina'skid*, *pudelid* ja *pudelava'briķkid*, *tulejid*, *pāleikkajid*, *ru'ssaķkid*, *lahiņgid*, *asemid*;

b) *tūtrid*, *ve'tmid*, *jūsid* (< **hiβuksi:ta*), *saĩlid*, *kūrmid*, *se'st-rid*, *pa'slid* ~ *pa'stlid* 'pastlaid', *vaņkrid*, *kūnlid*, *pa'p-rid*, *mei'strid*, *laũljid*, *ve'tjid*, *aĩdjid*, *tārkmid*, *pālsid*, *mu'trid*, *ka'lv-rid*, *tādr-rid*, *ta'rtjid*, *mui'stsid*, *tĩn-rid*, *aķnid*, *ka'tlid* jt.; *palavamid*, *ra'skemid*, *jāmmemid*, *ju'lgemid* (vrd. § 16, 30).

2) Esitatud sarja mугanenud on isegi niisugused uusmoodustised nagu *ēnāmid* 'heinamaid' (vt. § 109), *ēna'p-rid* 'õunapuid' (vt. § 115), *tāmmutsid* 'tänavusi', *mēriķkid* '(a)meerika-kartulaid'; ka näit.: *sihuksid*, *mihuksid*, *tĩlluksid* jt.; *tinaneĩtsi'tid* (§ 41), *sāināmid*.

3) Ometi esineb rühm mitmesilbilisi sõnu, kuhu *-id* esindus pole suutnud juurduda, ja nimelt niisugusel korral, kus partitiiv oleks samanenud nominatiivile ja niiviisi tähenduslikke segadusi ähvardanud. Selle ärahoidmiseks on analoogia haaranud lõpu *-si*, mille häälikseaduslikuks lähtekohaks on näit. *line* tuletiste part.

pl. *-lisi*, niisama *-lane*: *-lasi* jne.: *kaŗvalesi*, *vallalesi*, *vakkalesi* jt. (vt. § 143), *venelasi*, *sakslasi*, *vainlasi* jt. Siit *-si* on kandunud ka sõnusse nagu: *kurabisi*, *sepurisi*, *sõlvattisi*, *miljonisi*, *palidusi*, *saijakugelisi*, *nârisi*, *taškuši*, *tûši* ja koguni *klaveriši*. Palatalisatsiooni kohta *-si* ~ *-ši* vrd. § 16^{4d} ja vt. § 97.

172. Kolmesilbistest kaheasilbisteks kontraheerunud tüvedes on tüve lõppvokaalist ja mitmuse tunnusest moodustunud diftongis eelmine komponent sulanud järgmisesse (vrd. § 169), nii et siingi, nagu ka eelmises rühmas, mitmuse partitiiv on kujunenud *-id* lõpuliseks (murdeti diftongiline esindus): *raŗtid* (murdeti *rattaid* < *rattahi:ta*), *lammid*, *ammid*, *rûkkid*, *mâttid*, *pilppid*, *tekkid*, *valgid*, *uakid*, *kaŗgid*, *keŗgid*, *teŗvid*, *eŗnid*, *urdid* (< *urtehita*), *rûppid*, *sâppid*, *raŗvid*, *tuŗbid*, *rûdid*, *rêvid*, *kiŗdid*.

173. Kaheasilbistes tüvedes esimese silbi pika olles:

1) on igalpool domineerivaks üldistunud (nagu lõunapoolseis murdeiski) analoogiline *-e* esindus. Selle lähtekohaks on olnud esimeses jones algupärased *e-*, *e-*tüved, kus *-e* partitiivis on häälikseadusliku arengu saadus: **-eiðä* > *eðä* > *eä* > *ē* > *e* (samuti **-eiða* >> *e*). Teiselt poolt on *e* analoogilist üldistumist õhutanud eriti veel mitmuse genetiivi moodustus, kus ka *e* esineb häälikseaduslikult *a-* (*ä-*), *e-*tüvedes ja on üldistunud säält kogu genetiivi (vt. § 176). Nii on mitmuse genetiiv ja partitiiv käesolevas sõnade rühmas täiesti samanened (vrd. Kettunen, Kod. II 196—197, 202, 204—206):

a) *e*-tüved: *leñte*, *tãñte*, *sîñe*, *kûñe*, *jãlõe*, *sãşke*, *ûse* (~ *ûşe*), *eļõe*, *lille* (Holstres *i*-tüveline), *kãşse*, *süşse* (vt. § 43);

b) *a-*, *ä*-tüved: *poõce*, *õre*, *eune*, *sukke*, *rûne*, *aise*, *kaile*, *kãle*, *nãle*, *maŗje*, *lûme*, *nuije*, *launde*, *ãvratãlle*, *õñje*, *veļõe*, *ũlikõñde*, *vãñje*, *leppe*, *kiŗõe*, *ãŗõe*;

c) *i-*, *ü*-tüved: *poisse*, *pûle*, *pakke*, *pûkse*, *sûkke*, *tukke*, *sekke*, *nûşte*, *roñtte*, *nirkke*, *ãlle*, *rûñe*, *mütte* (murdeti *a*-tüveline), *lûme* 'ploomisid', *kurkke*, *kãle*, *rûşe*, *kûñe*, *viñtte*, *palkke*, *sãrkkke*, *rîşe*, *koŗve*, *lañte*, *antvãrkkke*, *raŗõe*;

d) *o-*, *u*-tüved: *liñde*, *aise*, *luñse*, *uške*, *viãke*, *roñte*, *paŗme*, *maukke*, *lañte*, *pîŗõe*, *luiske*, *kãle*, *pakke*, *ãlõe*, *kîle*, *takke*, *makse*, *laule*, *paukke*, *aukke*, *kañne*, *kañde*, *pîñde*, *liŗõe*, *tãkke*, *karkke*, isegi ka *tãşsaññe*.

2) Analoogiliselt domineerima pääsnud *e* esinduse kõrval kuuludub siiski mõnikord ka veel algupärasemate kontraktsioonide esin-

dusi, kus partitiivi lõppvokaal on erinev, olenedes tüve lõppvokaalist, ja nimelt järgmiselt:

a) $a + i + \delta a > oida > oda > oa > \bar{o} > o > u$ (kui esimeses silbis ei esine labiaalset vokaali; kui aga esineb, siis part. pl. lõpuks on *e*: *koñne* jt. — vt. ülemaal); olgu ometi lisatud, et *-u* kõrval esineb ka *-e*: *peñru, vañju, kãru, nãlu* (vrd. $\sim nãle$), *marju* ($\sim -e$), *añsu* ($\sim aise \sim$ juhuslikult isegi *añsa*), *tallu, malkku, ehne-aegu, añju, eñnu, pañnu*; *a*-tüvedest *u* on kandunud ka *ã*-tüvedesse (vrd. Kettunen, Kod. II 202): *leñbu, eñnu, señnu, añcu* ($\sim añce$), *vãñju*;

b) *e*-tüvedes esineb üldise *-e* kõrval mõnikord ka *-i*. Niisugusel korral oleks arenemine: $e + i + \deltaã > idã > iã > \bar{i} > i$ (vt. Kettunen, Kod. II 203): *ãri, vñri, sñni, eñci, ãsi* ($\sim ãse$), *teisi* (selle kõrval ka juhusliku analoogia moodustatud *teisa* ja isegi $\sim teisu$), *lañsi, nañsi* ($\sim naisu$);

c) *i*-tüvedes esineb ainult paaris sõnas üldise *e* asemel niisama analoogiline (häälikseaduslik oleks ju *i*) *a*, mis põhjapoolsemais naabermurdeis (S.-Jaanis, Toris) laiemale on lagunenud ja säältpoolt Kõppu näikse tunginud, ilma et oleks suutnud siin domineeriva *e* esinduse kõrval üldisemat levingut leida: *ãppa, vñsa* (selle kõrval korra isegi ka *vñsu*), *kãrãa*;

d) *u*-tüvedes esineb ainult *e*-line esindus.

3) Lõpuks esineb veel harva mõnes sõnas analoogiline *-sid* moodustus (vt. § 174): *kirjusid, jãkkisid, oõkkisid, kaõppisid, ka sanittã:risid*.

174. Kahesilbistes tüvedes esimese silbi lühikesel olles:

1) on domineerivaks pääsnud analoogiline *-sid* moodustus, mille lähtekohaks on *punasid, rebãsid* jt. (vt. § 171): *lugusid, eðesid, kivisid* (korra kuulnud *kivesid* näikse kontaminatsioon: *kive + kivisid*), *nisusid, majasid, nugasid, jagusid, juhesid, pihisid, tulesid, sugasid* $\sim$ *sugašt* (vt. § 154), *lubasid, talusid, padasid*.

2) Ometi on mõnes sõnas säilinud ka häälikseaduslik esindus:

a) *a*-tüvedes: $aida > oida > oda > oa > \bar{o} > o > u$, kui esimeses silbis ei ole labiaalset vokaali: *linu, siñcu, vanu, kanu*; kui esimeses silbis esineb labiaalvokaal (*u*), siis on areng läinud: $aida > eida^1 > eða > eã > \bar{e} > e > e$: *nuce, suce* ($\sim sugasid$), *mune, ube*;

1) Vt. vdj. esindust Kettunen, Kod. II 197.

b) *ä*-tüvedes: *äidä* > *idä* > *iä* > *i* > *i*: *pühi*, *teri*;

c) lisaks esinevad veel paralleelselt *nisusid* ~ *nisu*, *jahusid* ~ *jahu*.

175. Ülevaatlikkuse pärast olgu esitatud lõpuks ka ühesilbised tüved: *puid*, *maid* (< *maita*), *päid*, *äid*. Häälikseadusliku esinduse kõrval on tunginud siia analoogiline *-sid*: *tüsid*, *süsid*, *püsid*, *tüsid* (korra ka *tüsi*).

Mitmuse genetiiv.

176. Mitmuse genetiivi algsomeaegseks lähtekohaks on kas konsonant-, või vokaaltüvele liidetav mitmuse tunnus *-de-*, *-de-* (resp. *-te-*, *-te-*)¹⁾ + genetiivi tunnus *-n*. Muid momente mitmuse genetiivi arenemisest on käsitletud *t*: *δ* ajaloos (vt. § 16, 17, 18, 19). Siinkohal olgu esitatud näiteid, kus vokalismis on sündinud kontraktsoon, ja nimelt kahesilbistes tüvedes, esimese silbi pika olles: tüvevokaalist ja tunnusest *e* moodustunud diftongi esindab Kõpus *e*, mis osutab eelmise komponendi sulamist järgmisesse (vt. § 169). Arvatavasti see on esialgu häälikseaduseks olnud *a-*, *ä-* ja *e-*tüvedes, ja nende eeskujul on siis *e* analoogiliselt üldistunud ka *o-*, *u-*, *i-*, *ü-*tüvedesse (vt. Kettunen, Kod. II 205):

a-tüved: *laude* (< *lautaden), *jalge*, *ketre*, *malkke*, *kuhje*, *karve*, *nukke*, *konte*, *pulme*, *piate*;

ä-tüved: *äige*, *leime*, *kiige*, *seppe*, *külme*;

e-tüved: *lehte*, *tähte*, *seime*, *leške*, *eige*, *jälge*, *telge*;

i-tüved: *selise*, *sortte*, *pükse*, *pütte*, *taige*, *sekke*, *vätte*, *tätte*, *piltte*, *partte*, *saante*, *koente*, *kohte*, *poisse*;

o-, *u*-tüved: *lekse*, *järške*, *peide*, *liide*, *verkke*, *pippe*, *piide*, *kaide* jt., ka tässäätine.

Nõndasiis on selle rühma sõnus mitmuse genetiiv ja partitiiv ühesugused. Moodustusest *mõisnikke* vt. § 16^{13b}.

Mitmuse moodustusest.

177. Algsomeaegseks mitmuse moodustamise lähtekohaks on olnud sõnatüvele liidetav mitmuse tunnus *i* + vastavad kaasuste tunnused. Eesti keeles on selle asemele suuremalt osalt astunud analoogiline moodustus, mille lähtekohaks on mitmuse genetiiv:

1) Teatud juhtudel redublitseeritud mitmuse tunnus *-ide-*: *puide*, *päide* — vt. § 16.

XIII Lisa.

178. Deklinatsioon.

1) Nominatiiv:

a) ainsuses: on paragrahvides, kus astmevaheldust käsitlelakse, tugeva astme väljendajaks, nõrga astme seal, kus teine silp algkinnine olnud (vt. § 40¹, 46, 53, 58); eraldi vt. § 151 (sisekadu), § 161 (lõppkadu);

b) mitmuses: esitatakse sageli astmevaheldusparagrahvides; eraldi vt. § 41 (-t > -D), § 152 (sisekadu).

2) Genetiiv:

a) ainsuses: esitatakse sageli astmevaheldusparagrahvides (eriti vt. § 6, 16, 28); eraldi vt. § 58 (-n > ø);

b) mitmuses: vt. alamal eraldi.

3) Akusatiiv — vt. genetiiv.

4) Partitiiv:

a) ainsuses: vt. § 166¹ — a- (ä-)tüved, § 168¹ — e- (e-), i- (ü-), u- (o-)tüved, § 16¹ ja ^{12a} (-t > -D), § 16^{14c} (-d- > ø), § 16^{16b} (-t), § 19¹ (-nt, -lt, -rt), § 20¹ (-st), § 153 (sisekadu), § 161 (lõppkadu);

b) mitmuses — vt. alamal eraldi.

5) Illatiiv — vt. § 47 (kogu moodustus); eraldi vt. § 6³ (kokku), § 16³ (paitta), § 28⁶ (tuppa), § 43² (veessa), § 75 (sülle), § 84 (merre), § 51 (- -h- > ø), § 166⁵ (kontraktsioonid), § 161 (lõppkadu).

6) Inessiiv — vt. § 48 (kogu moodustus), eraldi vt. § 155 (sisekadu), § 161 (lõppkadu).

7) Elatiiv — vt. § 49 (kogu moodustus), eraldi vt. § 20¹ ja ³ (-st), § 155 (sisekadu), § 161 (lõppkadu).

8) Allatiiv — vt. § 78 (kogu moodustus), eraldi vt. § 58 (-n > ø).

9) Adessiiv — vt. § 77 (kogu moodustus), eraldi vt. § 161 (lõppkadu).

10) Ablatiiv — vt. § 19² (kogu moodustus), eraldi vt. § 161 (lõppkadu).

11) Translatiiv — vt. § 14^{4b} (*-ksi > -s̄ ~ > -šse*), eraldi vt. § 156 (sisekadu), § 161 (lõppkadu).

12) Terminatiiv — vt. § 40³ (*-k > ø*), § 56³ (*-nn- > -n-*).

13) Abessiiv — vt. § 37^{1b} ja 38 (*-tta*), § 37² (*-da*), § 40² (*-k > ø*).

14) Komitatiiv — vt. § 40⁴ (*-k*).

15) Essiiv — ei esine (vt. § 56³ ja § 161).

16) Instruktiiv — rudimente vt. § 58 (*-n > ø*).

17) Mitmuse moodustus — vt. § 177 (üldmoodustus), eraldi vt. § 19³ (*-nde-, -lde-, -rde-*).

18) Mitmuse genetiiv — vt. § 176 (üldmoodustus), eraldi vt. § 16⁵ (*puide, maēde*), § 16⁹ (*mede, päēde*), § 16^{13b} (*kirik-ki:de, parema:tte, meisni:kke*), § 16^{14e} (*kuñje*), § 16^{15c} (*vanade*), § 16^{16c} (*telge ~ tellette*), § 17^{3b} (*aķkande*), § 18^{4b} (*paštalde*), § 19³ (*sõñde, nävälde*), § 20¹ (*ušte*), § 20³ (*vareste*), § 37^{3a} (*parematte, kiriķkide*), § 166⁴ (*seřme*), § 169¹ (kontraktsioonid).

19) Mitmuse partitiiv — vt. § 170—175 (üldmoodustus), eraldi vt. § 16¹ ja 12^b (*-t > -d*), § 16^{14d} (*-ð > ø*), § 43² (*süşse, kässe*), § 154 (sisekadu), § 161 (lõppkadu), § 168⁴ (kontraktsioone).

179. Nominaalsed sufiksid.

1) Komparatiiv — vt. § 30 (kogu moodustus), eraldi vt. § 29³ (*mp:mb*), § 138^{3d} (*e*).

2) *-eða, -eđä* adjektiivid — vt. § 16^{14b} (*ð > ø*), § 16^{15b} (*ð > d*), § 16^{16a} (analoogiaid), § 168² (kontraktsioone).

3) *-tu* karitiivid (*:-tuma*) — vt. § 67 (kogu moodustus), eraldi vt. § 58 (*-n > ø*).

4) *-ne : -tse ~ -se* — vt. § 25^{3a} (kogu esindus).

5) *-line > -lene* — vt. § 143⁵ (kõik näited).

6) *-βa (~ -va ?) > -v* — vt. § 28^{10c}.

- 7) (*-kke:*) *-kkese* > *-kse* — vt. § 149.
 8) *-n* noomenid — vt. § 58.
 9) *-k* ~ *-kkas* — vt. § 6¹³ (*kadaĳkas* jt. analoogilised), § 39² (*-kkas*), § 40¹ (*-k*), § 141³ (*-u* ~ *-a*).
 10) *-sk* — vt. § 9.
 11) *-ks-* noomenid — vt. § 14⁵ (*s*-esindus), § 138^{3a} (*e* ~ *a*).
 12) *-ts* noomenid — vt. § 25^{3b}.
 13) *-us* abstraktnoomenid — vt. §§ 14⁵, 16^{16d}, 169⁵.
 14) Kontraheeritud noomenid — vt. § 166⁶.

180. Verbaalsed suffiksid.

- 1) *-ht-* (*-st-*) — vt. §§ 20³, 21⁴, 52²;
 2) *-ts-* — vt. § 25^{3c};
 3) *-βu-* — vt. § 28¹¹, 169⁴;
 4) *i-* (*ü-*), *u-* (*o-*)verbide tüvevokaali kadu vt. § 145.

181. Konjugatsioon.

1) Isikud: ainsuse 1. isik — vt. § 58 (*-n* ≡); mitmuse 1. isik — vt. § 40⁹ (*-k* > *∅*), § 66 (*-mme* > *-me*); ainsuse 2. isik — vt. § 41² (*-t* > *-D*); mitmuse 2. isik — vt. § 36² (*sāde*, *saēde*), § 37^{1b} (*kiŗjuĳta:tte*), § 37² (*kiŗjuĳta:de*), § 38 (*oleĳte*), § 40⁹ (*-k* > *∅*); ainsuse 3. isik — vt. § 28⁹ (*-B*), § 36^{4a} (nõrk aste), § 147 (sisekadu), § 161 (lõppkadu); mitmuse 3. isik — vt. § 28^{10a} (*-B-* > *-v-*), § 36^{4a} (nõrk aste), § 41² (*-t* > *-D*), § 147 (sisekadu).

2) Indikatiiv:

a) preesensis — vt. astmevaheldusparagrahvides; eitavat kõneviisi vt. § 40⁸;

b) imperfektis — vt. § 157 (üldmoodustus); eraldi vt. § 9 (*kuŗkis*, *seiŗkis*), § 27 (*paĩnin* ~ *paĩsin*), § 36² (*aēvasin*), § 51 (*h* > *∅*), § 75 (*olli*, *tulli*), § 84 (*surri*), § 145 (*u-*, *i-*verbide sisekadu); § 161 (*ol*, *paĩ* lõppkadu).

3) Konditsionaal — vt. § 14^{4c} (üldmoodustus), eraldi vt. § 161 (lõppkadu).

4) Imperatiiv: ainsuse 2. isik — vt. § 40⁷ (*-k* > *∅*); mitmuse 2. isik — vt. § 6¹¹ (> *-ge*), § 145 (*u-*, *i-*verbide sisekadu), § 169² (kontraktsioone); 3. isik — vt. § 6² (> *-cu*), § 58 (*-n* > *∅*)

5) Partitsiibid:

- a) *-pa*: *-βa* > *-v* — vt. § 28^{10b} (*-v*), § 161 (lõppkadu);
 b) *-nut* > *-nd* — vt. § 158 (kogu esindus), eraldi vt. § 15 (*kāšnd*), § 16¹⁴ⁱ (*suṛnu: -le*), § 41³ (*-t* > *-d*), § 56³ (*karand*);
 c) passiivi partitsiip — vt. § 163 (üldmoodustus), § 36⁶ (*kaetud* jt.);
 d) *-ja* tegijasõnad — vt. §§ 88¹, 138^{4c}, 145, 162.

6) Infinitiivid:

- a) I infinitiiv *-dak* — vt. § 9 (*kāške*, *kuške*), § 16^{5b} (*saija*), § 16^{6b} (*tuuva*), § 16^{13a} (*kiṛjutta:da*), § 16^{14g} (*δ* > *ø*), § 16^{15d} (*δ* > *v*), § 18^{4c} (*kenelba*), § 20¹ (*jōšta*), § 36² (*kāñvā*), § 40⁶ (*-k* > *ø*), § 166² (*a-*, *ä-tüved*), § 168³ (*u-*, *o-*, *i-*, *ü-tüved*);
 b) II infinitiiv — vt. § 16^{5b} (*saijes*), § 16^{6b} (*tuuves*), § 16^{13c} (*tuluṛtes*), § 16^{14h} (*toppes*), § 16^{15e} (*δ* > *v*), § 169³ (kontrakt-sioone);
 c) III infinitiv — tihti astmevaheldusparagrahvides verbide tugeva astme väljendajaks; vt. § 145 (*u-*, *o-*, *i-*, *ü-tüved*);
 d) IV infinitiiv — vt. § 27 (*kūnmene*), § 143³ (*-mine* > *-mene*), § 146 (sisekadu).

7) Passiivi moodustus:

- a) preesensis — vt. § 160 (üldesindus), eraldi vt. § 14^{4d} (*ks* > *šs*), § 16^{5b} (*saijašse*), § 16^{6b} (*tuuvašse*), § 36⁶ (*maetse*), § 58 (*-n* > *ø*);
 b) imperfektis — vt. § 166⁷ (üldesindus), eraldi vt. § 37² (*kiṛjutta:di*), § 36⁶ (*maetti*), § 38 (*maķseṛti*), § 58 (*-n* > *ø*);
 c) passiivi eitavat kõneviisi vt. § 16⁹ (*ei sāpa*, *ei vṛtta*), § 40 (*-k* > *ø*).

182. Adverbid:

- 1) *-veli* ~ *-vili* — vt. § 28^{10d}.
 2) *-k* > *ø* — vt. § 40¹⁰.
 3) *-γik* > *-ai* — vt. § 40¹¹.
 4) *-ni*, *-ti*, *-si*, *-li*, *-kil*, *-mini*, *-mesi* — vt. § 143².
 5) *-ķkesi* > *-ksi* — vt. § 150.
 6) *-stin* — vt. §§ 58, 143⁴, 164.

183. Rõhk.

Rõhk on muidugi üldiselt esimesel silbil, üksikuis sõnus siiski ka järgsilpidel — liitsõnus, hüüdsõnus, mõnikord lihtsalt sõna eraldi rõhutamiseks: *lep̄mattā*, „*sī on peris veēmattā*“, *ma:īlm*, *ma:īlmattu pal̄lu*, *ma:īrmus*, *paraègu*, *sältsāmmast*, *sisāmmune*, *üksaènukke*, *üksaènumas*, *odoṭ tuaknaì!*, *ksanaè!* Võõrsõnus *mašsid* pro *kamašsid* — vt. alamal § 184.

184. Võõrsõnu.

1) Näiteid rõhu käsitlemisest:

a) rõhu eelne silp on kadunud: *maš: maš'sid* (ka-), *loš: lošsid* (ka-), *meñdist* (tse-), *lekt̄er* (e-), *mište s̄eritte* ~ *pās̄eritte*, *renski raha* (~ *k̄erenskid*), *m̄erikkide vaštu* 'ameerika kartulite vastu';

b) mõnikord rõhk on kandunud esimesele silbile: *k̄alender*, *t̄aṭter̄t̄ t̄īb*, *aṗt̄īkker*;

c) teinekord taas esineb ka rõhk järgsilpidel: *kiṭtārre*, *poveškusid* (part. pl.), *maš̄iri* 'masseerida'.

2) Näiteid üksikute häälikute ja võõraste häälikuühendite moonutamisest: *nīkrūt̄: -rūbid*, *reñnūt̄: -nūbid*, *saht̄: saht̄id* 'sahvt', *ekstrāṭ* 'ekstrakt', *lūjt̄: lōbi* ~ *lūt̄te: lūt̄ted* 'flööt', *muskoṗskid* 'moskva jahud', *moš̄ka*, *sišna* (-v̄iñ), *kirssel* ~ *kišsel*, *rūštañoid*, *suṗpervāt* ~ *suṗpervuš*, *paļjas* ~ *paēris elu*, *vola m̄is*, *iñdamese koñmesjuñ*, *variṭtavad*, *uñdreht̄*, *taḍrik: -u* (Holstres taller), *tišlār*, *kaṗpedali mehed*, *munsled* ~ *muñ'sred* 'muskliid', *anstaht̄: anstahes* 'Anstalt', *kaṭtaloḅv: -i* ~ *kaṭtaloḅ*, *mūsejuñmi lūš*, *vaḅvār̄k*, „*sāškoṗpi* (~ *raṭta*) *māñgus ei sãnd tiñkigi*“, *liļjan: -i* 'liineal'.

185. Lühenemisi.

1) *mā > ma > -m: meisa mā*, *ēñāma*, *kařjamaḅ*, *teřamalt* (kn.), *ēnamašse*, *mašemamehed*, *ēñām* (vrd. *ma:īlm*);

2) *pū > -ṗpu > -ṗ: ēnaṗpuḅ: ēnaṗ*, *saraṗ*, *saraṗpu pū*, *kūñnāṗ*;

3) *m̄is* (~ *-mis*): *mehed > -med: peremed*, *meremešte*, *jahemed*, *vaname k̄aè*, *veēmumed*, *vahemis*, *vahemel*;

4) *p̄aè: p̄aèvā > -ba: p̄ohāva*, *ešmava*, *tešsiba*, *kolmava*, *neļlava*, *laūbase p̄aèvā* (aga *igap̄aè*);

5) *minevāsta*, *sōmaèg*, *vaštaḅkan̄*, *kañnlauk̄*, *ül̄elatse*, *avenāja*, *rēhal*, *rēhalla*, *kuškil*, *kuškis*, *kuški*, *kišnid*, *kišsi*, *ei kiški*, *kaēgi*,

jušku, kañi, kañis, las, nd ~ nüüd, vada ~ vañ, vaist, päst ~ pärast, eisa, ksannäe, mārdisanttis ja kañrinas, mittü:ategi, pele 'ei ole', parae'gu ~ paeregu, sedaši, kudaši, sedašta'on, niñukke, siñukke, neñnat ~ neñna_et, äm ~ änäm, püldid, señisku, kañskümmüD (20), küsmüD (60).

Referat:

Lautgeschichte des Dialekts von Kôpu.

I. Die Verschlusslaute.

A. Im Wortanlaut: normalerweise sind die Verschlusslaute in ihrer ursprünglichen Form erhalten (§ 1), wobei es einige Abwandlungen gibt (§ 2). Auch im zusammengesetzten Wort sind die Verschlusslaute im allgemeinen erhalten (§ 3). In den Lehnwörtern erscheint nur die Tenuis (§ 4), in Lehnwörtern, die mit mehreren Konsonanten beginnen, hat sich nur der letzte Konsonant erhalten (§ 5).

B. Die einzelnen Verschlusslaute im Wortinneren und ihr Stufenwechsel.

1) **k**. Im Silbenanlaut nach Vokalen erscheint normalerweise $g : q$, wobei in grossem Masse Ausgleich der starken oder schwachen Stufe und Gruppenverschiebungen vorkommen (§ 6). Nach Nasalen erscheint ηg (§ 7), nach Liquiden aber $-l\bar{g} : -l-$, $-\bar{r}g : -r-$ in postvokalischer Stellung und $-l\bar{g} : -ll-$, $-\bar{r}g : -rj-$ in antevokalischer Stellung (§ 8). Nach Spiranten erscheint $-\bar{s}k : -s-$ (§ 9) und $-hk : -h-$ (§ 10). Im Silbenauslaut treten vor Halbvokalen Ausgleich der schwachen oder starken Stufe auf (§ 11), vor Nasalen Vokalisierung des spirantischen Elements (§ 12), ebenso auch vor Liquiden, wobei Ausgleich der schwachen Stufe stattgefunden hat (§ 13). Vor Spiranten erscheint $-\bar{k}s : -ks-$ nach kurzem haupttonigem Vokal, sonst aber allgemein $-s-$ oder $-\bar{s}s-$ (§ 14). Interkonsonantisches k ist normalerweise erhalten, nur in einigen Partizipien geschwunden (§ 15).

2) **t**. Im Silbenanlaut nach Vokalen erscheint $d : q$, wobei reichlich Ausgleich und verschiedene Analogiebildungen vorkommen, besonders in den Nachsilben (§ 16). Nach Nasalen er-

scheint $-\bar{n}D-$: $-\bar{n}n-$ nach kurzem haupttonigem Vokal, $-n-$ nach langem haupttonigem Vokal, und in den Nachsilben gewöhnlich $-nD-$ (§ 17). Nach Liquiden erscheint $-lD-$: $-ll-$ und $-\bar{r}D-$: $-\bar{r}r-$ nach kurzem haupttonigem Vokal, $-l-$ und $-r-$ nach langem haupttonigem Vokal, in den Nachsilben normalerweise $-lD-$ und $-rD-$ (§ 18). Analoger Dental erscheint im Partitiv Sing., Ablativ Sing. und Genitiv Plur. (§ 19). Nach Spiranten erscheint $-st-$ (§ 20), $-\bar{h}t-$: $-h-$ und in den Nachsilben $-\bar{t}t-$ (§ 21). Im Silbenauslaut erscheint vor Halbvokalen Ausgleich der starken Stufe (§ 22), ebenfalls auch vor Nasalen (§ 23) und vor Liquiden (§ 24). Vor Spiranten erscheint $-ts-$, das bei den *ne*-Adjektiven und den *ts*-Nomina breit vorkommt (§ 25). Vor Verschlusslauten hat sich Assimilation von $tk > kk$ vollzogen (§ 26). Interkonsonantisches t hat sich in der starken Stufe erhalten, in der schwachen hat es die Tendenz zu schwinden (§ 27).

3) **p.** Im Silbenanlaut nach Vokalen erscheint $B : v$ und $v > \varphi$ unter Einwirkung eines labialen Vokals, wobei reichlich Ausgleiche und Analogiebildungen vorkommen (§ 28). Nach Nasalen tritt Ausgleich der schwachen Stufe auf, ebenso in den *-m*-Komparativen (§ 29). Vertretung des Komparativs (§ 30). Nach Liquiden tritt gewöhnlich Ausgleich der schwachen, seltener der starken Stufe auf (§ 31). Im Silbenauslaut erscheint vor Halbvokalen Ausgleich der starken Stufe (§ 32), ebenso auch vor Liquiden (§ 33). Vor Spiranten erscheint $\bar{p}s : \check{p}s$ (§ 34). Interkonsonantisches p ist erhalten in der starken Stufe, dagegen weist es in der schwachen Stufe Schwundtendenz auf (§ 35).

C. Die geminierten Verschlusslaute und ihr Stufenwechsel. — In haupttoniger Stellung erscheint nach kurzer Silbe $\check{k}k : \bar{k}k$, $\check{t}t : \bar{t}t$, $\check{p}p : \bar{p}p$, nach langer Silbe aber $kk : G$, $tt : D$, $pp : B$; auch kommen reichlich Ausgleiche und Gruppenverschiebungen vor (§ 36). Die gleiche Erscheinung lässt sich auch in nebetoniger Stellung konstatieren, zusammen mit verschiedenen Analogiebildungen (§ 37). In unbetonter Stellung erscheint $\check{k}k$, $\check{t}t$, $\check{p}p$ (§ 38). Vertretung von in den Silben- oder Wortauslaut geratenen Geminaten (§ 39).

D. Verschlusslaute im Wortauslaut: $-k > -\varphi$ (§ 40), $-t > -D$ (§ 41).

II. Die Spiranten.

Vertretung von *s* im Wortanlaut (§ 42), im Silbenanlaut im Wortinneren (§ 43), im Silbenauslaut (§ 44), in der Geminierung (§ 45) und im Wortauslaut (§ 46), wo überall im allgemeinen Erhaltung von *s* zu konstatieren ist. Gesondert analysiert wird die Bildung des Illativs (§ 47), des Inessivs (§ 48) und des Elativs (§ 49).

h im Wortanlaut ist geschwunden (§ 50), jedoch erhalten im Silbenanlaut in haupttoniger Stellung, wobei nach Diphthong *h*-Metathese mit dem 2. Bestandteil des Diphthongs entstanden ist; in Nachsilben ist *h* geschwunden (§ 51). Im Silbenauslaut hat sich *h* nach dem Hauptton erhalten, während in den Nachsilben Assimilation von *ht* > *tt* stattgefunden hat (§ 52). Im Wortauslaut ist *h* geschwunden (§ 53).

III. Die Nasale.

n ist erhalten im Wortanlaut (§ 54), im Silbenanlaut im Wortinneren (§ 55), in der Geminierung (§ 56) und im Silbenauslaut innerhalb des Wortes (§ 57), während *-n* im Wortauslaut geschwunden ist (§ 58).

ŋ erscheint im gewöhnlichen quantitativen Wechsel (§ 59).

m ist erhalten im Wortanlaut (§ 60) und im Wortinneren (§ 61), wobei auch einige Fälle von Schwund vorkommen (§ 62), Abwandlungen (§ 63), *m* ~ *mm* (§ 64), *m* > *mm* unter Einwirkung von *n* in den Nachsilben erfolgter Kontrahierung (§ 65). Weiterhin wird die Geminata *mm* einer Betrachtung unterzogen (§ 66); über die Vertretung von *tu*-Karitiven (§ 67) und von analogischem *m* (§ 68).

IV. Die Liquiden.

l ist erhalten im Wortanlaut (§ 69) und im Wortinneren (§ 70). In einigen Fällen kommt *l*-Schwund vor (§ 71), Abwandlungen (§ 72), Dissimilationen (§ 74), *l*-Geminierung (§ 75) und *l* ~ *ll* (§ 76). Die Geminata ist nur nach kurzem haupt- oder nebetonigem Vokal erhalten (§ 77), während in den übrigen Fällen im Allativ *-le* erscheint (§ 78).

r ist erhalten im Wortanlaut (§ 79) und im Wortinneren (§ 80). In einigen Fällen kommt auch Schwund von *r* vor (§ 81),

Abwandlungen (§ 82), Dissimilationen (§ 83), Geminierung (§ 84) und $r \sim rr$ (§ 85). Die Geminata hat sich nur nach kurzem haupttonigem Vokal erhalten (§ 86).

V. Die Halbvokale.

j ist erhalten im Wortanlaut (§ 87) und zwischen Vokalen (§ 88), auch in der Geminierung (§ 89). Nach Konsonant ist *-lj-* zu *-ll-* geworden, während sich *-rj-*, *-sj-*, *-hj-* erhalten haben, und *-j-* $\rightarrow$ φ geworden ist unter der Einwirkung von folgendem *i* oder *e* (§ 90). Das an das Wortende geratene *j* ist nach Apokope vokalisiert worden (§ 91).

v ist erhalten im Wortanlaut, nur vor ursprünglichem *o* und *ö* ist *v* $\rightarrow$ φ geworden (§ 92). Intervokalisches *v* ist sonst erhalten, jedoch in labialvokalischer Verbindung ist *-v-* $\rightarrow$ *- φ -* geworden (§ 93). In einigen Fällen tritt Geminierung auf (§ 94). In Konsonantenverbindungen ist *v* in nichtlabialer Verbindung erhalten, während in labialvokalischer Verbindung *v* $\rightarrow$ φ geworden ist, in einigen Wörtern ebenso auch unter der Einwirkung von *i*. Durch Apokope in den Wortauslaut geratenes *v* ist vokalisiert worden, falls das nicht durch die Palatalisation verhindert worden ist (§ 95). Es kommen auch einige Abwandlungen vor (§ 96).

VI. Die Palatalisation.

Jeder dentale Konsonant ist unter dem Einfluss von folgendem oder irgendeinmal gefolgt habendem *i* palatalisiert worden, obgleich auch einige Unregelmässigkeiten vorkommen (§ 97 und 98).

VII. Die kurzen Vokale in erster Silbe.

Die Vokale haben sich im allgemeinen erhalten, wobei auch verschiedene qualitative und quantitative Abwandlungen aufgezeichnet werden (§ 99—108).

VIII. Die langen Vokale.

Langes *ā* erscheint gewöhnlich im quantitativen Wechsel, oder es ist unter bestimmten Bedingungen gekürzt worden (§ 109), ebenso auch langes *ā* (§ 110) und langes *ē* (§ 111), während bei *ē* der Wechsel *ē* : *î* erscheint (§ 112); ebenso tritt der Wechsel *ō* : *û* auf (§ 113) und *ō* : *û* (§ 114). Langes *ū* erscheint in ge-

wöhnlichem quantitativem Wechsel (§ 115), während bei $\bar{u}$ nebeneinander $\bar{u} : \hat{u}$ und noch häufiger $\bar{u}\bar{i} : \hat{u}\bar{i}$ vorkommen (§ 116). Langes $\bar{i}$ erscheint in gewöhnlichem quantitativem Wechsel (§ 117). Bei allen langen Vokalen werden auch verschiedene qualitative und quantitative Wechsel dargestellt.

IX. Die Diphthonge.

Die allgemeine Tendenz bei den *i*-Diphthongen ist die Schwächung des *i* im 2. Bestandteil des Diphthongs $> \acute{e} > e$ in der schwachen Stufe (§ 118). So erscheint dann der Stufenwechsel $\hat{a}\bar{i} : \acute{a}\acute{e} \sim a\acute{e}$ (§ 119), $\hat{a}\bar{i} : \acute{a}\acute{e} \sim \acute{a}\acute{e}$ (§ 120), $\acute{e}\bar{i} : \acute{e}\acute{e}$ (§ 121), $\acute{e}\bar{i} : \acute{e}$ (§ 122), $\acute{o}\bar{i} : \acute{o}\acute{e} \sim \acute{o}\acute{e}$ (§ 123). Für ursprünglichen *öi*-Diphthong gibt es keine Beispiele (§ 124); $\hat{u}\bar{i} : \hat{u}\bar{i} \sim \hat{u}\acute{e}$ (§ 125); für ursprünglichen *üi*-Diphthong gibt es keine Beispiele (§ 126). Neben der allgemeinen Darstellung werden auch für jeden einzelnen Diphthong die abweichenden Fälle registriert, die durch verschiedene Nachbarlaute bedingt sind.

Bei den *u*-Diphthongen wird ein zweifaches Erscheinen konstatiert: 1) meistens ist der 2. Bestandteil *u* auch in der schwachen Stufe erhalten, 2) zum Teil tritt Schwächung des 2. Bestandteils in der schwachen Stufe auf, was zur Assimilierung von *u* an den 1. Bestandteil des Diphthongs und dann zur Kontrahierung zu langem Vokal geführt hat (§ 127). So werden dann nebeneinander Beispiele für $\hat{a}\bar{u} : \hat{a}$ und $\hat{a}\bar{u} : \hat{a}\bar{u}$ gebracht (§ 128), $\acute{e}\bar{u} : \acute{e}$ und $\acute{e}\bar{u} : \acute{e}\bar{u}$ (§ 129), $\hat{i}\bar{u} : \hat{i}\bar{u}$ (§ 130).

Bei den *ü*-Diphthongen ist $\hat{u} > i$ entrundet (§ 131); ferner erscheint der Wechsel $\hat{a}\bar{i} : \acute{a}\acute{e} \sim \acute{a}\acute{e}$ (§ 132), $\hat{o}\bar{i} : \acute{o}\bar{i} \sim \acute{o}\acute{e}$ (§ 133).

X. Der Vokalismus der Nachsilben.

Die langen Vokale sind gekürzt worden, und die Diphthonge haben ihren 2. Bestandteil verloren, so dass der ganze Vokalismus der Nachsilben faktisch nur durch kurze Vokale gebildet wird (§ 134). Vokalharmonie erscheint in unserem Dialekt nur teilweise, und zwar folgt den Vorvokalen in erster Silbe $\hat{a}$ in 2. Silbe, während in der 3. und den weiteren Silben statt zu erwartendem $\hat{a}$ oft auch *a* vorkommt (§ 135). Weiter werden Beispiele gebracht über das Auftreten einzelner Vokale, zusammen mit zahlreichen Abwandlungen, Gruppenverschiebungen usw. (§ 136—143),

wobei der Wechsel von *o* zu *u* in der Nachsilbe vermerkt sei (§ 139), sowie die Schwächung von *i* > *e* nach *h* und in einigen Suffixen (§ 143).

XI. Der Vokalschwund.

Synkope: Falls die 1. Silbe lang gewesen ist, ist der kurze Vokal, wie auch der Diphthong bei offener 2. Silbe geschwunden (§ 144). Dieser Regel unterwerfen sich auch die *u-* (*o-*) und *i-* (*ü-*) stämmigen Verben (§ 145) und der vor dem Suffix *-minen* > *-mene* stehende Vokal (§ 146), während bei den Verben unter Systemzwang in der 3. Person statt der zu erwartenden Synkope der Vokal der 1. und 2. Person analog erscheint (§ 147). Weiter folgen Einzelfälle in unbetonter Stellung (§ 148), Bildung der Suffixe *-kese* > *-kse* (§ 149), *-kesken* >> *-ksi* (§ 150) und eine Betrachtung der Synkope im Nominativ Sing. (§ 151), Nominativ Plur. (§ 152), Partitiv Sing. (§ 153), Partitiv Plur. (§ 154), Inesiv und Elativ Sing. (§ 155), Translativ Sing. (§ 156), im Imperfekt (§ 157), beim Partizip *-nut* > *-nd* (§ 158) und im Präsens Passivi (§ 160).

Apokope: Wenn die 1. Silbe lang gewesen ist, ist der ursprüngliche offene Vokal wie auch der Diphthong der 2. Silbe geschwunden, ebenso der ursprüngliche Endvokal bei den drei- und mehrsilbigen Wörtern (§ 161). Getrennt wird die Vertretung des *ja*-Infinitivs behandelt (§ 162), ebenso die des II. Partizips Passivi (§ 163), von *-stin* > *-ste* > *-st* in Adverbien (§ 164), und es wird die analoge Einführung des Schlussvokals in den Nominativ aus den obliquen Kasus erörtert.

XII. Die Kontraktion der Vokale.

Die durch Schwund der Spiranten *γ*, *δ* und *h* zusammengetroffenen ähnlichen Vokale sind zu langem Vokal kontrahiert, der seinerseits wiederum gekürzt worden ist (§ 166). Bei Konsonantenschwund sind verschiedene Vokale zu einem Diphthong vereinigt, der sich in zwei Richtungen entwickelt hat (§ 167): 1) der 2. Vokal *a* (*ä*) ist mit dem ersten zusammengeschmolzen (§ 168) und 2) der 1. Vokal ist mit dem zweiten zusammengeschmolzen (§ 169). Der Verlauf der ursprünglichen Bildung des Partitivs Plur. wird verfolgt, gruppenweise nach drei- und mehrsilbigen Stämmen (§ 171), nach den aus dreisilbigen zu zweisilbi-

gen kontrahierten Stämmen (§ 172), nach den zweisilbigen Stämmen mit langer erster Silbe (§ 173), nach den zweisilbigen Stämmen mit kurzer erster Silbe (§ 174) und nach den einsilbigen Stämmen (§ 175). Weiterhin wird eine Übersicht über die Entwicklung des Genitivs Plur. geboten (§ 176) und über die Pluralbildung überhaupt (§ 177).

XIII. Nachtrag.

Um eine Übersicht zu gewinnen, wird darauf verwiesen, wo in den einzelnen Paragraphen im Laufe der Arbeit die Deklination der Nomina behandelt ist (§ 178), wo die Nominalsuffixe (§ 179), die Verbalsuffixe (§ 180), die Konjugation der Verben (§ 181) und wo die Adverbien (§ 182). Es folgen Beispiele von einzelnen Abweichungen des Akzents, der normalerweise auf der 1. Silbe liegt (§ 183), und von dem Vorkommen von Fremdwörtern im Dialekt (§ 184). Schliesslich werden einige ausserordentliche Abkürzungen registriert (§ 185).

Trükivigu.

17. lk., 9. rida ülevalt: *kaštiikkud* (mitte *kaštiikkud*)
18. lk., 6. „ „ : *-si* (mitte *-si-*)
41. lk., 2. „ „ : *põrcañd* (harvem *põrcañd*)
51. lk., 10. „ alt: märgatavam (kuigi mitte just alati),
51. lk., 8. „ „ : teinud). Olgu rõhutatud, et noorema generatsiooni
häällduses jääb palatalisatsioon sageli juba ka väl-
jendamata: *unik* ~ *unik*, *karask* ~ *karask*, *sakslasi* ~
sakslasi, *kirjuttadi* ~ *kirjuttadi* jne.

A-12399

5